

ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ ΣΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ
ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ – ΔΙΔΑΚΤΙΚΟ ΣΕΝΑΡΙΟ ΜΕ ΒΑΣΗ
ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ «ΤΟ ΚΟΚΚΙΝΟ
ΠΟΤΑΜΙ»

Βαγγελοπούλου Μαρία
I2018078

Ιόνιο Πανεπιστήμιο – Τμήμα Ιστορίας

Πτυχιακή εργασία

Κύριος Επιβλέπων: Χαράλαμπος Κουργιαντάκης

Δεκέμβριος 2022

Σημείωμα συγγραφέα

Η/Ο συγγραφέας βεβαιώνει ότι το περιεχόμενο του παρόντος έργου είναι αποτέλεσμα προσωπικής εργασίας και ότι έχει γίνει η κατάλληλη αναφορά στην εργασία τρίτων, όπου κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο, σύμφωνα με τους κανόνες της ακαδημαϊκής δεοντολογίας.

Στην παρούσα εργασία, εξετάζεται μια προσέγγιση της διδασκαλίας της Ιστορίας με την αξιοποίηση της Λογοτεχνίας, και συγκεκριμένα του ιστορικού μυθιστορήματος. Στόχος είναι να γίνει μια πρόταση που, αφενός θα έχει διαθεματικό και πολυπρισματικό χαρακτήρα, όπως επιβάλλεται να έχει το μάθημα της Ιστορίας, και αφετέρου θα ενισχύσει τα αποτελέσματα της διδασκαλίας με την επίτευξη των μαθησιακών στόχων, σε ένα δυναμικό μαθησιακό περιβάλλον, όπου ο μαθητής θα έχει ενεργό ρόλο. Το ιστορικό μυθιστόρημα, ως κατεξοχήν πολυτροπικό κείμενο, αναπαριστώντας το ιστορικό παρελθόν μέσω του λογοτεχνικού λόγου, είναι ιδανικό για αυτό το σκοπό, όπως θα αποδειχθεί μέσα από αυτή την εργασία, σε θεωρητικό και σε πρακτικό επίπεδο.

Στο πρώτο μέρος της εργασίας, περιγράφονται τα χαρακτηριστικά της Ιστορίας και της Λογοτεχνίας ως διδακτικά αντικείμενα, ώστε να μπορέσουν στην συνέχεια να παρουσιαστούν τα σημεία στα οποία συμπίπτουν, και πώς αυτά είναι χρήσιμα στο διδακτικό έργο. Στη συνέχεια, θα αναπτυχθεί θεωρητικά η ένταξη του ιστορικού μυθιστορήματος στη διδασκαλία της Ιστορίας, με όλες τις παραμέτρους και τους μεθοδολογικούς άξονες που πρέπει να ληφθούν υπόψη. Το δεύτερο μέρος ξεκινά στο τρίτο κεφάλαιο, όπου μέσω ενός διδακτικού σεναρίου επιχειρείται στην πράξη η αξιοποίηση του λογοτεχνικού έργου «Το Κόκκινο Ποτάμι» του Χάρη Τσιρκινίδη, στη διδασκαλία των ενοτήτων της Ιστορίας που αφορούν τη Μικρασιατική καταστροφή. Στόχος είναι όχι μόνο η παροχή πολύπλευρων γνώσεων, αλλά και η βιωματική μάθηση, που ενισχύει την κριτική ικανότητα του μαθητή και μέσα από τις δραστηριότητες, τον θέτει στο επίκεντρο της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	3
Εισαγωγή.....	5
Κεφάλαιο 1: Ιστορία και Λογοτεχνία	7
Η Ιστορία ως διδακτικό αντικείμενο: σκοποί και στόχοι της διδασκαλίας	7
Η Λογοτεχνία ως διδακτικό αντικείμενο: σκοποί και στόχοι της διδασκαλίας	11
Η σύνδεση Ιστορίας – Λογοτεχνίας.....	14
Το ιστορικό μυθιστόρημα	17
Κεφάλαιο 2: Η παιδαγωγική διάσταση της σχέσης Ιστορίας - Λογοτεχνίας	19
Το ιστορικό μυθιστόρημα στη διδασκαλία της Ιστορίας.....	19
Προτεινόμενες παιδαγωγικές τεχνικές και διδακτική μεθοδολογία.....	22
Ο ρόλος του δασκάλου	26
Κριτήρια επιλογής βιβλίου.....	29
Χάρης Τσιρκινίδης, «Το Κόκκινο Ποτάμι».....	31
Κεφάλαιο 3: Σχέδιο διδασκαλίας βασισμένο στο ιστορικό μυθιστόρημα «Το κόκκινο ποτάμι»	33
Διδακτικό σενάριο.....	38
1 ^ο μάθημα (1 διδακτική ώρα)	39
2 ^ο μάθημα (2 διδακτικές ώρες).....	45
3 ^ο μάθημα (2 διδακτικές ώρες).....	52
4 ^ο μάθημα (2 διδακτικές ώρες).....	62
5 ^ο μάθημα (1 διδακτική ώρα)	69
6 ^ο μάθημα (2 διδακτικές ώρες).....	77
Επίσκεψη σε καταυλισμό προσφύγων	81
Συμπεράσματα	86
Βιβλιογραφία	87

Στη σύγχρονη εποχή, παρατηρείται όλο και εντονότερο το ενδιαφέρον της εκπαιδευτικής κοινότητας για εκσυγχρονισμό των διδακτικών και των παιδαγωγικών μεθόδων, τόσο σε όλα τα μαθήματα όσο και στο μάθημα της Ιστορίας. Προτείνονται διαρκώς νέες, πολυεπίπεδες, βελτιωμένες προσεγγίσεις, που ξεπερνούν τον τεχνοκρατικό χαρακτήρα και θέτουν τον μαθητή ως ενεργό υποκείμενο στη διαδικασία της μάθησης, αποσπώντας τον από τη θέση του παθητικού αποδέκτη των γνώσεων, όπου ήταν καθηλωμένος για πολλές δεκαετίες. Η διδασκαλία της Ιστορίας επιβάλλει, λόγω της φύσης του αντικειμένου, οι διδακτικές προσεγγίσεις να είναι πολυπρισματικές, ώστε να έχουν το μεγαλύτερο δυνατό όφελος για τον μαθητή, βοηθώντας τον, όχι απλά να γίνει κοινωνός της γνώσης, αλλά και να μπορεί να τη διαχειριστεί με πολλούς, δημιουργικούς τρόπους.

Στο πλαίσιο αυτό αναπτύσσεται η Διαθεματική προσέγγιση του διδακτικού αντικειμένου της Ιστορίας, με την οποία αξιοποιούνται διάφορα γνωστικά αντικείμενα, που εφάπτονται με το συγκεκριμένο μάθημα. Η σύνδεση του μαθήματος μπορεί να γίνει είτε με άλλα μαθήματα (όπως η Γεωγραφία, η Μουσική, κ.α.) είτε με διαθεματικές δραστηριότητες (όπως μια επίσκεψη σε ένα μουσείο, η προβολή μιας ταινίας, κ.α.). Αυτό που επιδιώκεται σε κάθε περίπτωση, μεταξύ άλλων, είναι η διαδικασία της μάθησης να γίνει βιωματική, δηλαδή να συνδυαστεί η θεωρία με την πράξη, και ταυτόχρονα να αποφευχθούν οι αποσπασματικές γνώσεις που δυσκολεύουν την διαμόρφωση προσωπικής άποψης από τους μαθητές, η οποία κρίνεται απαραίτητη για το μάθημα της Ιστορίας. Για να επιτευχθεί αυτό απαιτείται ιδιαίτερος χειρισμός από τον εκπαιδευτικό, αλλά και ιδιαίτερη προσαρμογή του εκπαιδευτικού υλικού. Είναι βέβαιο όμως, ότι πρόκειται για μια καινοτόμα πρακτική, με πολλαπλά οφέλη, που συμπορεύεται με τα νέα δεδομένα που φέρνουν οι ρυθμοί της κοινωνίας, με τις νέες γνώσεις, καλύπτοντας τις ανάγκες των μαθητών συνολικά.

Η παρούσα πτυχιική εργασία, υιοθετώντας την παραπάνω μέθοδο, έχει ως αντικείμενο πραγμάτευσης την αξιοποίηση της Λογοτεχνίας στη διδασκαλία του μαθήματος της Ιστορίας. Αυτό θα αναπτυχθεί σε πρώτη φάση θεωρητικά και σε

δεύτερη φάση θα εφαρμοστεί μέσω ενός διδακτικού σεναρίου. Συγκεκριμένα, στο πρώτο μέρος της εργασίας θα αναπτυχθούν τα χαρακτηριστικά των διδακτικών αντικειμένων της Ιστορίας και της Λογοτεχνίας ξεχωριστά. Θα μελετηθούν οι σκοποί-στόχοι που η διδασκαλία του καθενός εξυπηρετεί, παράλληλα με τις μεθόδους που εφαρμόζονται για την επίτευξή τους. Στη συνέχεια, θα αναλυθεί η μεταξύ τους σχέση και οι τρόποι με τους οποίους μπορεί να ωφεληθεί το εκπαιδευτικό έργο από αυτή τη συνεργασία. Επόμενο θέμα θα είναι συγκεκριμένα το ιστορικό μυθιστόρημα, καθώς είναι το κατεξοχήν λογοτεχνικό είδος που συνδυάζεται με την Ιστορία, και είναι αυτό με βάση το οποίο θα σχεδιάσουμε το διδακτικό σενάριο. Στο δεύτερο κεφάλαιο, συνεχίζοντας με το ιστορικό μυθιστόρημα, αυτή τη φορά θα συσχετιστεί με τη διδασκαλία της Ιστορίας, παρατηρώντας από τα χαρακτηριστικά του εκείνα που είναι ωφέλιμα για αυτή, αλλά και εκείνα που απαιτούν ιδιαίτερη διαχείριση. Θα αναλυθούν οι παιδαγωγικές τεχνικές που προτείνεται να χρησιμοποιηθούν για τη σωστή και επαρκή αξιοποίηση του ιστορικού μυθιστορήματος, ο ρόλος που θα συντελέσει ο εκπαιδευτικός, αλλά και τα κριτήρια με βάση τα οποία θα επιλεγθεί τόσο το θέμα στο οποίο θα χρησιμοποιηθεί το μυθιστόρημα για τη διδασκαλία, όσο και το ίδιο το έργο. Τέλος, το τρίτο κεφάλαιο είναι και το μέρος όπου θα παρουσιαστεί το διδακτικό σενάριο, δηλαδή η ανάπτυξη της προτεινόμενης διαδικασίας που αναπτύχθηκε ως τώρα θεωρητικά. Για αυτό το σενάριο, το ιστορικό μυθιστόρημα που επιλέχθηκε να αξιοποιηθεί είναι «*Το Κόκκινο Ποτάμι*», και θα στηρίξει τη διδασκαλία της θεματικής ενότητας της Μικρασιατικής Καταστροφής.

Ο σκοπός που εξυπηρετεί η συγκεκριμένη εργασία είναι μια προσπάθεια ανταπόκρισης στις απαιτήσεις της σύγχρονης κοινωνίας από την εκπαίδευση, οι οποίες αποτελούν πρόκληση για τη δημιουργία ενός νέου συστήματος που θα ξεπερνά τη μονοθεματικότητα. Ακόμη, είναι μια πρόταση για συμπερίληψη της Λογοτεχνίας, με τη γοητεία που τη χαρακτηρίζει, στη διδασκαλία της Ιστορίας, αμβλύνοντας την αυστηρότητα και επιστημονικότητά της, και κάνοντας και την ίδια ελκυστική, αναδεικνύοντας την ενδιαφέρουσα πλευρά της.

Κεφάλαιο 1: Ιστορία και Λογοτεχνία

Η Ιστορία ως διδακτικό αντικείμενο: σκοποί και στόχοι της διδασκαλίας

Δεν μπορούμε να μιλάμε για την Ιστορία, χωρίς να κάνουμε αναφορά στην αξία της, που χωρίς αμφιβολία είναι σπουδαίας σημασίας για την ανθρωπότητα. Είναι γεγονός, ότι δεν πρόκειται απλώς για γνώση του παρελθόντος, αλλά για ατομική και συλλογική συνείδηση, που μπορεί να αποτελέσει εργαλείο για την κατανόηση του κόσμου και εφόδιο για την ευθύνη που έχουμε να αναλάβουμε δράση στις σύγχρονες εξελίξεις. Αυτός είναι ο λόγος που η ενασχόληση με την Ιστορία από οποιονδήποτε, έχει ως σημείο εκκίνησης το παρόν με ανάδρομη πορεία προς το παρελθόν¹. Κατά συνέπεια, η δράση του παρόντος θα καθορίσει, τουλάχιστον σε ένα βαθμό, τις εξελίξεις στο μέλλον. Πρόκειται, λοιπόν, για μια επιστήμη, που διαφυλάσσοντας αξίες και παρουσιάζοντας παραδείγματα, είτε προς αποφυγή είτε προς μίμηση, έχει ρόλο θεμελιωτή για την προσωπικότητα του ατόμου, αλλά και για το κοινωνικό σύνολο. Επομένως, πώς θα μπορούσε ένας τόσο σημαντικός επιστημονικός κλάδος να λείπει από την εκπαίδευση, που μέσω του σχολείου θέλει να καλλιεργήσει ανθρώπους με αντίληψη, πολύπλευρες γνώσεις, με ικανότητα και επιθυμία να αξιοποιούν τα δικαιώματά τους ως πολίτες, ώστε να μπορούν να συμμετέχουν στην εύρυθμη λειτουργία της κοινωνίας;

Φυσικά, η Ιστορία ως επιστήμη δεν μπορεί να ταυτιστεί με την Ιστορία ως αντικείμενο διδασκαλίας στο σχολικό περιβάλλον. Ναι μεν η δεύτερη εξαρτάται από την πρώτη, σε επίπεδο περιεχομένου, διατυπώσεων και στοχασμών, όμως ταυτόχρονα καλείται να μεταδώσει την κουλτούρα και τα συναισθήματα, τηρώντας τις επιταγές του εκπαιδευτικού συστήματος και των μαθησιακών και παιδαγωγικών κανόνων. Επιπλέον, τα θέματα της Ιστορίας που διδάσκονται στο σχολείο δεν έχουν μόνο πληροφοριακό χαρακτήρα, ώστε οι μαθητές απλώς να γνωρίζουν τα

¹ Α. Αθανασοπούλου, «Ιστορία και Λογοτεχνία στο σχολείο. Μια διεπιστημονική πρόταση διδασκαλίας για την κριτική αγωγή των μαθητών στο σύγχρονο πολιτισμό» στο Αγγελάκος Κ., Κόκκινος Γ., « Η διαθεματικότητα στο σύγχρονο σχολείο & η διδασκαλία της Ιστορίας με τη χρήση πηγών », Αθήνα, Μεταίχμιο, 2004, σ.102

σημαντικότερα ιστορικά γεγονότα, αλλά παράλληλα επιδιώκεται η ανάδειξη διάφορων ηθικών προτύπων και κοινωνικών - πολιτικών αντιλήψεων σε ξεχωριστές περιόδους και τοποθεσίες. Με άλλα λόγια, θα μπορούσαμε να πούμε πως η Ιστορία, ως διδακτικό αντικείμενο, είναι περισσότερο «προσωπική», αφού πέρα από την έρευνα, τη μελέτη, την αξιοποίηση των γνώσεων και ενίσχυση της συλλογικής μνήμης, τοποθετεί τον μαθητή σε διαδικασία να αναζητήσει τον εαυτό του σε σχέση με όσα διδάσκεται.

Είναι σαφές λοιπόν, πως οι σκοποί-στόχοι της Ιστορίας στο σχολείο είναι σύνθετοι και πολυεπίεδοι. Πιο συγκεκριμένα, θα μπορούσαμε ως αφετηρία να θεωρήσουμε βασικότερο στόχο την ανάπτυξη ιστορικής σκέψης και συνείδησης. Αυτό όμως από μόνο του είναι κάτι σύνθετο αφού, αν το ερμηνεύσουμε, περιλαμβάνει την γνώση του παρελθόντος, και την κατανόηση του συνδέοντας το αίτιο με το αποτέλεσμα, με την οποία οι μαθητές θα συνειδητοποιήσουν ότι οι ίδιοι αποτελούν την συνέχειά του στο παρόν και το μέλλον, αναλαμβάνοντας την ευθύνη να το οργανώσουν, τηρώντας υπεύθυνα τα καθήκοντά τους. Ο Γ. Κόκκινος αναφέρει ως επιμέρους σκοπούς: την κριτική αναπαραγωγή της επιστημολογικά και μεθοδολογικά θεμελιωμένης γνώσης, τη διαμόρφωση ιστορικών δεξιοτήτων, τον συνδυασμό δηλωτικής και διαδικαστικής γνώσης, τη διαμόρφωση κατάλληλου ερμηνευτικού πλαισίου για την ιστορική ανάλυση, την επανεξέταση της προϋπάρχουσας ιστορικής σκέψης για τον εντοπισμό στερεοτύπων, τη συνεχή αξιολόγηση της διδακτικής πράξης, και τέλος την αναγνώριση όλης αυτής της διδακτικής διαδικασίας ως μέσο μετάδοσης συλλογικού πολιτισμικού αγαθού.² Ο Α. Βερτσέτης κατηγοριοποιεί κάποιους από αυτούς σε γνωσιολογικό, πνευματικό/ειδολογικό, και εθνικό σκοπό³. Αναλυτικότερα, ο γνωσιολογικός σκοπός αφορά, όπως λέει και η ίδια η ονομασία, τις γνώσεις αυτούσιες. Πρόκειται για έναν απαραίτητο στόχο, που όμως είναι μονοδιάστατος, καθώς η γνώση του ιστορικού παρελθόντος δεν αρκεί αν δεν την ερμηνεύσουμε και εάν δεν γνωρίζουμε πώς να την αξιοποιήσουμε. Στη συνέχεια, ο πνευματικός/ειδολογικός σκοπός έχει να κάνει

² Γ. Κόκκινος, «Η διδακτική της Ιστορίας. Διεπιστημονικό, αλλά και αυτόνομο γνωστικό αντικείμενο. Η ελληνική απόκλιση». στο *Μνήμων*, 20, σ.248

³ Α. Βερτσέτης, «Διδακτική της Ιστορίας», Αθήνα, αυτοέκδοση, 2001, όπως αναφέρεται στο Φ. Γριμάνη, *Η Ιστορία ως αντικείμενο διδασκαλίας – Προβλήματα και προτάσεις*, Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Αιγάλεω, 2020, σ.20

με την πνευματική καλλιέργεια μέσω της Ιστορίας. Αυτό επιτυγχάνεται με την εξάσκηση της μνήμης, την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης, την τροφοδότηση της φαντασίας, και τον θεμιτό αυθορμητισμό. Τέλος, ο εθνικός σκοπός καλείται από τη μια να καλλιεργήσει την εθνική συνείδηση μέσω της γνώσης του εθνικού παρελθόντος, και από την άλλη να σφυρηλατήσει δεσμούς αλληλεγγύης μεταξύ των διαφορετικών λαών, με τις κοινωνικοπολιτικές ιδιαιτερότητες που ο κάθε ένας φέρει. Αναντίρρητα, οι παραπάνω στόχοι ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις της σύγχρονης κοινωνίας, που οικοδομείται με βάση πολυπολιτισμικά και πλουραλιστικά ιδεώδη, και που αναγνωρίζει τις ανθρωπιστικές αξίες. Μέσω της διδασκαλίας της Ιστορίας επιδιώκεται οι νέοι άνθρωποι και πολίτες να είναι καλλιεργημένοι, με γνώσεις, με ανεπτυγμένες δεξιότητες στον νοητικό και τον ψυχολογικό τομέα, με συλλογική συνείδηση, αποδοχή και σεβασμό του διαφορετικού (είτε πρόκειται για άποψη και οπτική, είτε για οποιαδήποτε κατάσταση) και ταυτόχρονα με έντονη την αίσθηση του συνανήκειν σε μια χώρα, με μια εθνική ταυτότητα που πρέπει να προστατευθεί.

Στην περίπτωση ενός αντικειμένου που η διδασκαλία του εξυπηρετεί τόσους πολύπλοκους σκοπούς, είναι γεγονός ότι εξίσου σύνθετη θα είναι και η μεθοδολογία. Στο μάθημα της Ιστορίας, όπως στα υπόλοιπα μαθήματα, θα πρέπει να τηρούνται οι οδηγίες του Αναλυτικού Προγράμματος, να αξιοποιείται το σχολικό εγχειρίδιο, και για την αξιολόγηση να ακολουθούνται ορισμένα πρότυπα. Πρέπει, ακόμη, να περιλαμβάνει την καθοδήγηση από τον διδάσκοντα, χωρίς να παραλείπει σε όλη τη διάρκεια της διδασκαλίας να επινοεί τρόπους για να καλλιεργεί την κριτική σκέψη των εκπαιδευόμενων. Ωστόσο, η Ιστορία είναι εξ ορισμού και λόγω περιεχομένου ιδιαίτερο αντικείμενο από μόνη της, αν λάβουμε υπόψη την ποσότητα των πληροφοριών, τις διαφορετικές οπτικές που προκύπτουν, και τις διαφορετικές κάθε φορά συνθήκες που παρουσιάζονται. Όλες αυτές οι συνιστώσες κάνουν το έργο της διδασκαλίας της Ιστορίας να απαιτεί ειδικούς χειρισμούς.

Παλαιότερα, με την εφαρμογή των παραδοσιακών μεθόδων διδασκαλίας, η διδακτική διαδικασία εκπλήρωνε εν μέρει μόνο τους στόχους της, τηρώντας μεν τον επιστημονικό και τον τεχνοκρατικό χαρακτήρα. Ήταν όμως δασκαλοκεντρική, με αυταρχισμό, πολλές φορές, από την πλευρά του διδάσκοντα, ο οποίος μιλούσε και φερόταν ως αυθεντία επιστημονική και παιδαγωγική. Έτσι, περιοριζόταν ο ενεργός

ρόλος του μαθητή, και εξυπηρετούνταν ολοκληρωτικά μόνο ο γνωσιολογικός σκοπός του μαθήματος, δηλαδή η παροχή και αναπαραγωγή της γνώσης. Αυτό σημαίνει ότι ο μαθητής δεν αναπτυσσόταν ως συνολική προσωπικότητα, παρά μόνο αποστήθιζε μηχανικά τις πληροφορίες, για να ανταποκριθεί στην προβλεπόμενη αξιολόγηση, χωρίς κατά κανόνα να τις αφομοιώνει. Οι πρόσφατες προτάσεις της Διδακτικής της Ιστορίας δείχνουν ότι το μοντέλο αυτό είναι απόλυτα παρωχημένο και επιβλαβές. Η διδασκαλία πρέπει να λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες του μαθητή και τα ενδιαφέροντά του, και το ίδιο πρέπει να κάνουν τα σύγχρονα Προγράμματα Σπουδών. Είναι βασικό να δίνεται δυνατότητα για εμβάθυνση όπου χρειάζεται, ώστε η γνώση να οικοδομείται σταθερά από τους εκπαιδευόμενους. Με την αλληλεπίδραση και την αναζήτηση απαντήσεων στα ερωτήματα που γεννώνται από τους ίδιους τους μαθητές, οι ιστορικές γνώσεις ερμηνεύονται, άρα αφομοιώνονται καλύτερα. Με προσεγγίσεις όπως η διαθεματική, και με εργαλείο την ενσυναίσθηση, είναι βέβαιο ότι θα επιτευχθεί η πλειονότητα των στόχων της διδασκαλίας του μαθήματος, που δεν περιορίζεται στην απόκτηση γνώσεων, αλλά συνδυάζεται με την απόκτηση ευρύτερων δεξιοτήτων.

Για την πραγματοποίηση των παραπάνω στο διδακτικό αντικείμενο της Ιστορίας, υπάρχει πληθώρα μεθόδων και δραστηριοτήτων, τις οποίες μπορεί να αξιοποιήσει ο εκπαιδευτικός. Η αφήγηση για παράδειγμα, όπου το επιτρέπει το περιεχόμενο της διδασκαλίας, που όμως απαιτεί κάποιες προϋποθέσεις, όπως ευγλωττία και άνεση στο λόγο του διδάσκοντα, με παραστατικότητα, ώστε να κρατά αμείωτο το ενδιαφέρον των μαθητών, που στη συγκεκριμένη περίπτωση έχουν παθητικό ρόλο. Επίσης, ο συγκεκριμένος τρόπος είναι ωφελιμότερο να εφαρμόζεται σε συνδυασμό με άλλους, όπως με ομαδοσυνεργατική διερεύνηση. Ένα ακόμη αυτονόητο εργαλείο στη διδασκαλία της Ιστορίας είναι η χρήση χαρτών, καθώς τα ιστορικά γεγονότα είναι πάντοτε άρρηκτα συνδεδεμένα με τη γεωγραφική τους τοποθέτηση, και παράλληλα αποτυπώνονται ευκολότερα στο μυαλό των μαθητών. Το ίδιο προσφέρουν και οι εικόνες. Σε αυτή την περίπτωση, προκαλείται η αισθητική συγκίνηση των μαθητών. Εποικοδομητικό ρόλο θα έχει η χρήση διαλόγου, είτε κατευθυνόμενου είτε ελεύθερου, αφού, όπως προαναφέραμε, διευκολύνει την αλληλεπίδραση μεταξύ των συμμετεχόντων στη διαδικασία. Στο ίδιο πλαίσιο

εντάσσονται και η αξιοποίηση πηγών και τεκμηρίων, η εκπόνηση εργασιών ομαδικών και ατομικών, η επίσκεψη σε μουσεία κ.α.

Αν θεωρήσουμε ως δεδομένο ότι οι μέθοδοι διδασκαλίας που χρησιμοποιούνται αντιστοιχούν με όσα αναλύσαμε παραπάνω, τότε έχει λυθεί ένα ζήτημα που θα μπορούσε να αποτελέσει τροχοπέδη στη διεξαγωγή της διδασκαλίας της Ιστορίας. Ωστόσο, υπάρχουν κι άλλα ζητήματα που χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής. Για παράδειγμα, η επιλογή της ύλης είναι ένα θέμα το οποίο πρέπει να μελετηθεί. Η Ιστορία περιλαμβάνει έναν πολύ μεγάλο όγκο πληροφοριών, από τις οποίες θα πρέπει να διακριθούν εκείνες που εξυπηρετούν περισσότερο τους διδακτικούς σκοπούς. Εξίσου σημαντικό είναι το θέμα της αξιολόγησης. Παρότι υπάρχει σχετική καθοδήγηση, η οποία στηρίζεται στο Αναλυτικό Πρόγραμμα, ο διδάσκων πρέπει να επιδιώκει το μάθημα να μην έχει τον κλασικό βαθμοθηρικό χαρακτήρα και να ενημερώσει τους μαθητές με επιχειρήματα γι' αυτό. Οι μαθητές δεν πρέπει να αξιολογούνται στην Ιστορία αποκλειστικά με κλειστού τύπου ασκήσεις, οι οποίες διερευνούν κυρίως τη γνώση τους, αλλά και με ανοιχτού τύπου δραστηριότητες, οι οποίες θα έχουν στόχο να ωθήσουν τους μαθητές σε ερμηνευτικές προσεγγίσεις και στην αξιοποίηση της κριτικής σκέψης τους.

Η Λογοτεχνία ως διδακτικό αντικείμενο: σκοποί και στόχοι της διδασκαλίας

Η Λογοτεχνία είναι ένα αντικείμενο πολύπλευρο, που λόγω της φύσης του δεν μπορεί να ερμηνευτεί μέσω ενός ορισμού. Είναι όμως ένας από τους σημαντικότερους κλάδους της γραμματείας, ενώ χαρακτηρίζεται ως «γλώσσα παρεκκλίνουσα, γλώσσα μέσα στη γλώσσα»⁴. Αναδεικνύοντας περίτεχνα τον γλωσσικό κώδικα, αποδίδει τις διάφορες εκφάνσεις της ζωής, γι' αυτό και αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι του πολιτισμού. Μέσα από τη Λογοτεχνία, κοινοποιούνται καταστάσεις και συναισθήματα, σε διαφορετικό κάθε φορά χρόνο και χώρο, που ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα ή και όχι, κι έτσι όλος αυτός ο πλουραλισμός

⁴ΦΕΚ, Πρόγραμμα σπουδών του μαθήματος της Λογοτεχνίας των Α', Β' και Γ' τάξεων Γυμνασίου, Τεύχος 2^ο, Αρ. φύλλου 5871, (15 Δεκ. 2021), σ. 75015

κάνει το ίδιο το αντικείμενο να ποικίλλει σε είδη, κινήματα, ρεύματα, γενιές και σχολές. Επομένως, δεν προκαλεί εντύπωση το ότι η Λογοτεχνία έχει πολλά να προσφέρει σε κάθε αναγνώστη και γι' αυτό βρίσκεται ανάμεσα στα υπόλοιπα διδακτικά αντικείμενα. Όπως αναφέρει ο Α. Ν. Ακριτόπουλος, « ...η αληθινή τέχνη είναι πάντοτε ο πρώτος και αλάνθαστος παιδαγωγός.»⁵. Άλλωστε, η Λογοτεχνία γενικότερα αποτελεί μια ασχολία που είναι απολαυστική εκτός από ωφέλιμη, και είναι θεμιτό να υπάρχει ως συνήθεια σε όλους τους ανθρώπους, σε όποια ηλικία κι αν βρίσκονται. Το σχολείο, που πάντα στοχεύει, μέσω της πνευματικής καλλιέργειας, στη δημιουργία ανθρώπων ενσυνείδητων με κριτική σκέψη, συστήνει στα παιδιά αυτή τη συνήθεια, καλλιεργεί δηλαδή τη φιλαναγνωσία, συμβάλλοντας να αναγνωριστεί η αξία της από νωρίς.

Είναι χρήσιμο να διευκρινιστεί ότι, ως διδακτικό αντικείμενο, η Λογοτεχνία προσαρμόζεται στην ηλικία των μαθητών στους οποίους απευθύνεται κάθε φορά, αφού σε κάθε τάξη υπάρχουν ξεχωριστές ανάγκες αλλά και δυνατότητες. Ωστόσο, υπάρχουν οφέλη, ως προς την καλλιέργεια και την ανάπτυξη δεξιοτήτων, και ένα σύνολο γενικών στόχων, που είναι κοινά.

Αναντίρρητα, το πρώτο βήμα για την διδασκαλία της Λογοτεχνίας είναι να ασκηθεί ο μαθητής, με την καθοδήγηση του εκπαιδευτικού, στην ενσυνείδητη ανάγνωση των Λογοτεχνικών έργων. Αυτό σημαίνει να αντιλαμβάνεται την έννοια της «λογοτεχνικότητας», να αναγνωρίζει τις τεχνικές που κάθε φορά χρησιμοποιούνται, τα διαφορετικά είδη, τις μορφές του λόγου, αλλά και να έχει γνώσεις για τα στάδια εξέλιξης τους. Ακόμη, είναι σημαντικό ο μαθητής να αποκτήσει γνώσεις και για τον συγγραφέα, την εποχή του και το ρεύμα που εκπροσωπεί. Με αυτό τον τρόπο, θα είναι ευκολότερο να κατανοήσει και να επεξεργαστεί σε βαθύτερο επίπεδο το κείμενο. Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσεται η γλωσσική καλλιέργεια, δηλαδή η ενίσχυση του λόγου του μαθητή με νέο λεξιλόγιο και η γνωριμία με διαφορετικούς τρόπους έκφρασης, που ο ίδιος θα μπορεί να υιοθετήσει και να χρησιμοποιεί σε γραπτό ή προφορικό λόγο.

⁵ Α. Ν. Ακριτόπουλος, *Άρθρα και μελετήματα για την παιδική λογοτεχνία*, Typoffset Β. Κουκουλής & Σία ο.ε., 1999, σ. 4

Σε ένα πιο πνευματικό επίπεδο, με τη διδασκαλία της Λογοτεχνίας επιχειρείται να διευρύνονται τα όρια της ατομικής και κοινωνικής ταυτότητας ⁶. Ειδικότερα, μέσω της Λογοτεχνίας καλλιεργείται η αντίληψη των αισθητικών στοιχείων, δεξιότητα που προσδίδει στον μαθητή εσωτερική ποιότητα. Αυτομάτως, ενισχύεται η δημιουργική πλευρά, που κινητοποιεί τη φαντασία, ολοκληρώνοντας το άτομο συναισθηματικά και διανοητικά. Ακόμη, επιδιώκεται η αναλυτική και συνθετική διαδικασία σκέψης, ώστε ο μαθητής να βλέπει τα πάντα με νέες προοπτικές. Η θέαση του κόσμου με έναν πρωτόγνωρο και πιο συγκροτημένο τρόπο, από τη μία μπορεί να επικοινωνήσει στο μαθητή άγνωστα, μέχρι τότε, σε αυτόν θέματα, και από την άλλη, να τον βοηθήσει να κατανοήσει καλύτερα περίπλοκα πεδία, όπως είναι η πολιτική και η θρησκεία. Άλλος ένας σκοπός του διδακτικού αντικείμενου της Λογοτεχνίας είναι να ηθικοποιήσει τον άνθρωπο, μεταδίδοντας υγιή πρότυπα, αξίες και ιδανικά, τα οποία στη σύγχρονη εποχή σπανίζουν. Όλα τα παραπάνω, συντελούν τελικά στην δημιουργία μιας συγκροτημένης, ανεξάρτητης και αυθύπαρκτης προσωπικότητας. Παράλληλα όμως, είναι πολύ σημαντικό να ενταχθεί το άτομο στην κοινωνία και η Λογοτεχνία, ως διδακτικό αντικείμενο, συμβάλλει σε αυτό σε μεγάλο βαθμό. Τα κείμενα και τα έργα που διδάσκονται, μπορούν να αποτελέσουν μια προσομοίωση εμπειριών για τους μαθητές και να συνδέσουν το «εγώ» με το «εμείς». Είναι, λοιπόν, σκόπιμο, μέσα από αυτά να προετοιμαστεί το παιδί για την ένταξή του στο κοινωνικό σύνολο, και να έρθει από νωρίς σε επαφή με κοινωνικές αρετές, όπως η συνεργασία και η αλληλεγγύη. Παράλληλα, θα γνωρίσει τους διάφορους κοινωνικούς ρόλους που μπορεί να υπάρξουν, αντιμετωπίζοντάς τους όλους με ενσυναίσθηση και αποδοχή στη διαφορετικότητα και στην υπόσταση του «άλλου».

Το διδακτικό αντικείμενο της Λογοτεχνίας, για να πετύχει όλους τους παραπάνω στόχους, στηρίζεται μεν στη βαθιά αλληλεπίδραση του κάθε μαθητή με το κείμενο, αλλά και στην αλληλεπίδραση όλων των μαθητών μεταξύ τους, όπως αυτή επιτυγχάνεται μέσω διαλόγου. Επειδή πρόκειται για ένα αντικείμενο το περιεχόμενο του οποίου μπορεί πολύ εύκολα να προσληφθεί με διαφορετικές οπτικές, άρα να διαμορφώσει διαφορετικές απόψεις, η συνεργατική προσέγγιση και

⁶ ΦΕΚ, Πρόγραμμα σπουδών του μαθήματος της Λογοτεχνίας, σ. 75015

συν-ανάγνωση⁷ είναι ιδανικές μέθοδοι διδασκαλίας. Στη διεργασία αυτή, ο εκπαιδευτικός συμμετέχει στους διαλόγους που γίνονται, με ρόλο διαμεσολαβητή, συντονιστή και ερμηνευτή, για διευκόλυνση, και για να δίνει ταυτόχρονα τις σωστές κατευθύνσεις. Το επίκεντρο για να επιτευχθούν οι στόχοι είναι η τακτική, σταθερή και μεθοδική επαφή με τα επιλεγμένα λογοτεχνικά κείμενα, σε συνδυασμό με την ενεργή συμμετοχή της τάξης.

Λόγω του ότι η Λογοτεχνία έχει το χαρακτηριστικό να καλύπτει πολλά θέματα και να αφορά, μεταξύ άλλων, περιεχόμενο γλωσσικό, ιστορικό, πολιτικό, θρησκευτικό, κοινωνικό, και πολλά ακόμη, έχει το προσόν να μπορεί να ενισχύσει τη διδασκαλία, μέσω συνεργασίας με τα υπόλοιπα αντίστοιχα διδακτικά αντικείμενα. Με άλλα λόγια, υπάρχει η δυνατότητα το μάθημα της Λογοτεχνίας να υποστηρίξει τη διδασκαλία των άλλων μαθημάτων και αντίστροφα άλλα μαθήματα να υποστηρίξουν τη διδασκαλία της Λογοτεχνίας. Αυτή η αμφίπλευρη διάσταση είναι πολύ σημαντική, αφού αφορά τη διαθεματική προσέγγιση της γνώσης, που είναι πλέον το ζητούμενο στα σύγχρονα εκπαιδευτικά συστήματα. Ωστόσο, αξίζει να διευκρινιστεί, ότι σε όλες τις περιπτώσεις είναι πολύ σημαντική η αξιοποίηση των σωστών κειμένων και έργων, όταν δεν υπάρχει συγκεκριμένη καθοδήγηση από το Αναλυτικό Πρόγραμμα, που να μπορούν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις τις οποίες δημιουργούν οι διδακτικοί στόχοι στο κάθε μάθημα, λαμβάνοντας υπόψη την αναγνωστική κοινότητα στην οποία απευθύνονται.

Η σύνδεση Ιστορίας – Λογοτεχνίας

Δεν είναι δύσκολο να αντιληφθεί κανείς, μελετώντας σε αντιπαραβολή την Ιστορία και τη Λογοτεχνία, ότι δεν είναι λίγα τα σημεία στα οποία τα δυο πεδία συμπίπτουν. Κυρίως κοινό σημείο: και οι δύο καταπιάνονται με το παρελθόν, από διαφορετική σκοπιά η κάθε μια, συμβάλλοντας στη σαφέστερη αντίληψή μας για αυτό, και στη συγκρότηση της ιστορικής κουλτούρας⁸. Η Λογοτεχνία λειτουργεί σαν δίαυλος

⁷ ΦΕΚ, Πρόγραμμα σπουδών του μαθήματος της Λογοτεχνίας, σ. 75015

⁸ Γ. Σκούρτη, *Η πρόσληψη της ΜΑ καταστροφής μέσα από τον κινηματογράφο και τη λογοτεχνία στη σχολική εκπαίδευση*, Διπλωματική εργασία, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Κόρινθος, Ιανουάριος 2022, σ. 56

επικοινωνίας με το παρελθόν, αφού τα σημαντικά ιστορικά γεγονότα δεν άφησαν ανεπηρέαστους τους σύγχρονους τους συγγραφείς, αλλά αντίθετα, αποτέλεσαν το ερέθισμα για την αποτύπωση τους σε λογοτεχνικές φόρμες ⁹, κρατώντας τα ανεξίτηλα στο χρόνο. Έτσι, σε κάποιες περιπτώσεις, τα λογοτεχνικά έργα θεωρείται ότι ανήκουν στη Δημόσια Ιστορία, άρα μπορούν να αποτελέσουν πηγή, άμεση ή έμμεση, ερμηνεύοντας τα στοιχεία συγγραφής που χρησιμοποιεί ο λογοτέχνης.¹⁰ Η Ιστορία εμπνέει τους μεταγενέστερους λογοτέχνες να δημιουργήσουν λογοτεχνικά έργα, εκφράζοντας συναισθήματα, εμπειρίες, ιδέες, και απόψεις, που προκύπτουν από διάφορα ιστορικά γεγονότα, τα οποία είχαν τη δύναμη να τους συγκινήσουν, παρόλο που δεν τα έχουν βιώσει.

Ακόμη, η ιστορική πλαισίωση των λογοτεχνικών έργων, είναι άλλο ένα σημείο τομής Ιστορίας και Λογοτεχνίας. Το ιστορικό υπόστρωμα δίνει στα κείμενα αληθοφάνεια και βοηθά τον αναγνώστη να εγκλιματιστεί στην υπόθεση όσων διαβάζει. Ακόμη κι αν το ιστορικό περιβάλλον (κοινωνικό, πολιτικό, θρησκευτικό, οικονομικό) δεν είναι επίκεντρο της αφήγησης και δεν διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη ροή του κειμένου, εξακολουθεί να είναι σημαντικό, αφού χωρίς αυτό δεν αποτυπώνονται σωστά οι χαρακτήρες και δεν έχει ξεκάθαρη λογική η πλοκή. Οι λεπτομέρειες αυτές, δηλαδή η πληροφόρηση του χώρου, του χρόνου και των συνθηκών, εμπλουτίζουν και στηρίζουν το έργο. Επιπλέον, πολλές φορές δεν χρειάζεται να γίνεται απτή διευκρίνιση του ιστορικού πλαισίου, καθώς μπορεί να είναι αρκετή η αίσθηση που μεταδίδει από την πραγματικότητα της εποχής του, μέσω της δομής, της γλώσσας και του περιεχομένου.¹¹

Η σύνδεση μεταξύ της Ιστορίας και της Λογοτεχνίας, περιλαμβάνει και τη διακειμενικότητα¹², δηλαδή το σύνολο των σχέσεων μεταξύ των ιστορικών και των λογοτεχνικών κειμένων, όσον αφορά το λόγο. Πιο συγκεκριμένα, και τα δύο είδη παρουσιάζουν κοινά στοιχεία, όπως είναι η αφήγηση, το ύφος, η πλοκή, η

⁹ Α. Αθανασοπούλου, *Ιστορία και Λογοτεχνία στο σχολείο*, σ.103

¹⁰ Β. Καραμανώλης, *Ιστορία και Λογοτεχνία, μια σχέση αμφίθυμη και συμπληρωματική*, Κοινωφελές Ίδρυμα Κοινωνικού και Πολιτιστικού έργου (ΚΙΚΠΕ), ομιλία 24/01/2019

¹¹ Β. Αποστολίδου, *Λογοτεχνία και Ιστορία, μια σχέση ιδιαίτερα σημαντική για τη λογοτεχνική εκπαίδευση*, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, 2010, σ.10

¹² Α. Αθανασοπούλου, *Ιστορία και Λογοτεχνία στο σχολείο*, σ.108

αξιοποίηση πηγών (π.χ. μαρτυρίες), η ιδεολογία, το τραύμα και η μυθοπλασία¹³. Ιδιαίτερα για το τελευταίο, οφείλουμε να διευκρινίσουμε ότι, όσο παράδοξο κι αν φαίνεται, και η Ιστορία μπορεί να βασίζεται σε υποθέσεις, άρα αποκυήματα της φαντασίας του ιστοριογράφου¹⁴, αφού όπως είναι λογικό, δεν είναι δυνατόν να έχουμε απολύτως όλες τις πληροφορίες για όλα όσα συνέβησαν στο παρελθόν. Όμως επίσης, όσον αφορά το τραύμα, παρόλο που εντοπίζεται και στα δύο είδη, η διαχείριση είναι διαφορετική. Ακριβέστερα, η Λογοτεχνία, λόγω του ύφους της και της δυνατότητας να εκφράζεται πιο ελεύθερα, μπορεί μέσα από ειδικά διαμορφωμένα αφηγηματικά μοντέλα, να θίγει ευαίσθητα θέματα και να τα κατευνάσει, αντίθετα από την Ιστορία, που απαιτεί πιο αυστηρό και επιστημονικό ύφος.

Συνεπώς, μπορούμε εύκολα να αντιληφθούμε, πως ο καταλληλότερος τρόπος για να μελετήσει κανείς την Ιστορία ή τη Λογοτεχνία, είναι μελετώντας τες παράλληλα. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η μία συμπληρώνει την άλλη, εξισορροπώντας τις «αδυναμίες», οι οποίες πρέπει να λαμβάνονται υπόψη. Με αυτό τον τρόπο γίνονται ευδιάκριτα τα στοιχεία του μύθου, και επιβεβαιώνονται οι έγκυρες πληροφορίες, χωρίς όμως να υποβαθμίζεται η μυθοπλασία, καθώς και εκείνη αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ιστορικής κουλτούρας. Ακόμη, η Ιστορία με την επιστημονικότητά της, αντισταθμίζει την υποκειμενικότητα μιας λογοτεχνικής αφήγησης. Αλλά και το αντίστροφο, δηλαδή η Λογοτεχνία μεταδίδει λεπτομέρειες στις οποίες η Ιστορία αδυνατεί να εστιάσει. Με άλλα λόγια, κανένα από τα δυο είδη δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί ως αδιάψευστη αφήγηση, που παρουσιάζει με πληρότητα το παρελθόν.

Όλα τα παραπάνω ισχύουν και στην εκπαίδευση, όπου η Ιστορία και η Λογοτεχνία αποτελούν διδακτικά αντικείμενα. Αυτό επιβεβαιώνεται, αν δούμε τους στόχους των δύο μαθημάτων, που αναλύσαμε στις προηγούμενες υποενότητες. Εντοπίζουμε πολλές ομοιότητες, κυρίως στον συναισθηματικό τομέα, δηλαδή τις στάσεις, τις αξίες, το ήθος και τα συναισθήματα τα οποία επιδιώκεται να καλλιεργηθούν. Κοινή όμως είναι και η σκοποθεσία όσον αφορά τις δεξιότητες. Γι' αυτό και το ένα αντικείμενο μπορεί εύκολα να υποστηρίξει το άλλο, με όλους τους

¹³ Β. Αποστολίδου, *Λογοτεχνία και Ιστορία*, σ. 5

¹⁴ στο ίδιο

τρόπους που προαναφέρθηκαν, δίνοντας τα καλύτερα δυνατά αποτελέσματα της διδασκαλίας. Η Λογοτεχνία αρχικά, επειδή είναι πιο ευπρόσιτη στους μαθητές χάρη στο ύφος της και το βιωματικό περιεχόμενό της¹⁵, αντίθετα από ένα ιστορικό κείμενο, κεντρίζει το ενδιαφέρον τους, δημιουργώντας την επιθυμία να αναζητήσουν εις βάθος πληροφορίες για όσα διαβάζουν, να τα στηρίξουν αναζητώντας την αιτιότητα. Στο μάθημα της Ιστορίας διευκολύνεται η κατανόηση των γεγονότων από τους μαθητές, ενώ στο μάθημα της Λογοτεχνίας διερευνάται το υπόβαθρο ενός έργου. Εκτός από αυτό, ο μαθητής έχει μια πηγή έμπνευσης που απελευθερώνει τη δημιουργικότητα του και τον βοηθά να αποτυπώσει την προσωπική του άποψη στις απαντήσεις που δίνει. Τέλος, δεν μπορεί να παραβλεφθεί το γεγονός ότι μέσα από τη Λογοτεχνία, η Ιστορία πετυχαίνει να καλλιεργεί τη δεξιότητα διάκρισης των πηγών και εκτίμησης της αξιοπιστίας τους.¹⁶

Θεωρείται ιδιαίτερα σημαντικό, για να είναι εποικοδομητική και γόνιμη η σύνδεση της Ιστορίας με τη Λογοτεχνία στη διδασκαλία, εκτός από την επιλογή κάθε φορά του κατάλληλου περιεχόμενου και από τις δύο πλευρές, η αξιοποίησή του με τον κατάλληλο τρόπο. Ίσως να θεωρηθεί υπερβολικό ότι η μια μπορεί να στηρίξει εξ ολοκλήρου την άλλη, όμως αναμφισβήτητα ο συσχετισμός των δύο μπορεί να ωφελήσει στην επίτευξη των στόχων γρηγορότερα, ευκολότερα και ξεπερνώντας τη μονοθεματικότητα.

Το ιστορικό μυθιστόρημα

Το ιστορικό μυθιστόρημα είναι το λογοτεχνικό είδος που αντιπροσωπεύει ακριβώς αυτή τη σύζευξη Ιστορίας και Λογοτεχνίας. Είναι το μέσο που καλλιεργεί παράλληλα τον ιστορικό και τον λογοτεχνικό γραμματισμό, με τρόπο προσιτό και εκλαϊκευμένο. Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του μυθιστορήματος είναι ο δεσμός του με το παρόν. Αυτό σημαίνει ότι βρίσκεται πάντα σε στενή επαφή με την πραγματικότητα, έχοντας ως βάση την σύγχρονη εποχή, η οποία καθορίζει την οπτική γωνία με την οποία θα

¹⁵ Π. Χατζημωυσιάδης, *Λογοτεχνώντας την Ιστορία*, στο Νέα Παιδεία, τεύχος 182, 2022, σ. 81

¹⁶ Β. Αποστολίδου, *Λογοτεχνία και Ιστορία*, σ.8

προσληφθεί το περιεχόμενο και θα αξιολογηθεί.¹⁷ Με άλλα λόγια, το παρόν, με όλα όσα το διαμορφώνουν (δηλαδή την κοινωνία, την πολιτική κατάσταση, την κουλτούρα, κλπ) μπορεί πάντα να είναι αισθητό στο μυθιστόρημα, και μάλιστα με διαφορετικούς τρόπους. Η Β. Αποστολίδου αναφέρει πως υπάρχουν τουλάχιστον δύο τρόποι: ο πρώτος αφορά το παρόν του συγγραφέα, είτε ο ίδιος το προβάλλει σκόπιμα είτε όχι, και ο δεύτερος αφορά το παρόν του περιεχομένου, άσχετα από το ποιο είναι αυτό με τις όποιες ιδιομορφίες μπορεί να έχει.¹⁸ Αυτομάτως, οι δύο αυτοί τρόποι για τον αναγνώστη αποτελούν ένα παρελθόν, μια πτυχή της Ιστορίας, που είναι δεδομένη σε κάθε μυθιστόρημα. Όταν το περιεχόμενο αφορά μια αφήγηση του παρελθόντος, η οποία αναφέρεται με ρεαλισμό στην πραγματικότητα, διευκρινίζοντας κάθε φορά και τις κοινωνικο-πολιτικές συνθήκες, το μυθιστόρημα χαρακτηρίζεται ως ιστορικό. Σύμφωνα με τον ορισμό που δίνει ο Α. Fleishman για το ιστορικό μυθιστόρημα, θα πρέπει τα γεγονότα να διαδραματίζονται τουλάχιστον μια ή δύο γενιές παλαιότερα, και να «συμπεριλαμβάνονται γεγονότα της “δημόσιας σφαίρας”».¹⁹

Το ιστορικό μυθιστόρημα αναπτύχθηκε την ίδια περίοδο του 19^{ου} αι., κατά την οποία η Ιστορία άρχισε να θεωρείται επιστήμη.²⁰ Αυτό σημαίνει πως υπήρχε ήδη από τότε ο από κοινού στόχος να διαδοθεί η έγκυρη ιστορική γνώση. Για να επιτευχθεί αυτό μέσω του ιστορικού μυθιστορήματος, ο συγγραφέας χρειάζεται αρχικά να αναλάβει το ρόλο του ιστορικού ερευνητή-επιστήμονα, και έπειτα να ακολουθήσει ορισμένες αρχές²¹, διασφαλίζοντας ότι, μέσα από την αφήγηση του, θα μεταδώσει επαρκώς το ιστορικό πλαίσιο. Η πρώτη, προβλέπει η διήγηση να είναι όσο το δυνατόν πιο ρεαλιστική και λεπτομερής, δημιουργώντας μια παραστατική εικόνα στον αναγνώστη με όσα περιγράφονται. Η δεύτερη, αφορά την εμπλοκή του ατομικού στο συλλογικό, δηλαδή τα άτομα της διήγησης να βιώνουν άμεσα τα ιστορικά δρώμενα και να επηρεάζονται σημαντικά από αυτά. Τέλος, η τρίτη, είναι να στηρίξει ο μυθιστοριογράφος μια αδιάσπαστη εκδοχή του παρελθόντος, που μπορεί να παρουσιαστεί ως παρόν στο μυθιστόρημα, αλλά και ως μέλλον στη

¹⁷ Β. Αποστολίδου, *Λογοτεχνία και Ιστορία*, σ.11-12

¹⁸ Στο ίδιο, σ.12

¹⁹ Γ. Μητροφάνης, *Το ιστορικό μυθιστόρημα για παιδιά και νέους κατά την περίοδο 1900-1980*, Διδακτορική Διατριβή, Πέθυμνο, 2001.

²⁰ Β. Αποστολίδου, *Λογοτεχνία και Ιστορία*, σ.13

²¹ J. De Groot, *The Historical Novel*. Λονδίνο και Ν. Υόρκη, 2009, Routledge

φαντασία του αναγνώστη. Αυτά τα στοιχεία προσδίδουν στο έργο την ιστορικότητα, και στο λογοτεχνικό είδος του ιστορικού μυθιστορήματος τον μορφωτικό χαρακτήρα.

Από όσα έχουν ως τώρα διατυπωθεί, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το ιστορικό μυθιστόρημα είναι πολύτιμο εργαλείο μάθησης. Έχοντας ως θεμέλια την ιστορική γνώση και τη λογοτεχνική έκφραση, καταφέρνει να προσελκύσει το ενδιαφέρον για διείσδυση στο παρελθόν. Χρησιμοποιεί τη μυθοπλασία για να αναπλάσει τα ιστορικά γεγονότα, σε μια αφήγηση που θα καταφέρει εν τέλει να γεμίσει τον αναγνώστη με συναισθήματα, να καλλιεργήσει την ιστορική του συνείδηση και να εξελίξει την προσωπική του ταυτότητα. Δεν πρόκειται μόνο για ένα λογοτεχνικό είδος που με την καλαισθησία του διεγείρει το πνεύμα, αλλά παράλληλα προβάλλει πρότυπα εθνικά, κοινωνικά, πολιτικά και ιδεολογικά. Και η αξία του αυτή είναι ακόμη πιο εύκολα αντιληπτή, αν λάβουμε υπόψη ότι το ιστορικό μυθιστόρημα, χάρη στο ρεαλισμό, τη γνησιότητα, και την απλότητα στο λόγο του, δεν έχει απήχηση μόνο σε καλλιεργημένο και μορφωμένο κοινό, αλλά σε οποιονδήποτε είναι πρόθυμος να το διαβάσει.

Κεφάλαιο 2: Η παιδαγωγική διάσταση της σχέσης Ιστορίας - Λογοτεχνίας

Το ιστορικό μυθιστόρημα στη διδασκαλία της Ιστορίας

Τα χαρακτηριστικά του ιστορικού μυθιστορήματος το καθιστούν κατάλληλο μέσο για μια εναλλακτική προσέγγιση του μαθήματος της Ιστορίας, σε συνεργασία με τη Λογοτεχνία, που ήδη καταδείχθηκε η αξία της. Άλλωστε, ανάμεσα στους στόχους των ιστορικών μυθιστοριογράφων, ειδικά όταν απευθύνονται σε παιδιά, είναι και η εκπαιδευτική διάσταση του έργου τους. Επομένως, το σχολείο και οι μαθητές διαμορφώνουν το ιδανικό περιβάλλον για την περάτωση αυτής της λειτουργίας.

Παράλληλα, εξυπηρετείται ο διεπιστημονικός και διαθεματικός προσανατολισμός του μαθήματος της Ιστορίας, ανανεώνεται η ποιότητά του και το μάθημα προσαρμόζεται στις σύγχρονες απαιτήσεις της εκπαίδευσης.

Το ιστορικό μυθιστόρημα κάνει την ιστορική γνώση πιο εύπεπτη για τους μαθητές, αφού αποτελεί κοινή παραδοχή πως αποτυπώνεται ευκολότερα στη μνήμη το περιεχόμενο ενός ευχάριστου λογοτεχνικού αναγνώσματος, σε αντίθεση με ένα επίσημο, επιστημονικό ιστορικό κείμενο. Η δημιουργία μιας ιστορίας και μιας πλοκής στο μυαλό ενός παιδιού, διαμορφώνει μια συγκροτημένη εικόνα, που θα κρατήσει ανεξίτηλες τις πληροφορίες, τις οποίες το σχολικό εγχειρίδιο παραθέτει με τρόπο κατά κανόνα βαρετό και ανιαρό, ακόμη κι αν υπάρξει προσπάθεια για ερμηνεία και κατανόηση. Επιπλέον, στην πλοκή που υπάρχει στο ιστορικό μυθιστόρημα, ο μαθητής μπορεί να βρει σημεία ταύτισης. Μπορεί να βιώσει έμμεσα την κοινωνία και τους χαρακτήρες της εποχής στην οποία αναφέρεται το έργο, προσλαμβάνοντας έτσι τα ιστορικά γεγονότα και τα βαθύτερα νοήματά τους με ενσυναίσθηση. Ο μαθητής θα εισέλθει στην ιστορούμενη πραγματικότητα, η οποία μπορεί να είναι άγνωστη σε αυτόν μέχρι τότε, που θα τον εξοικειώσει με την κοινωνία της, τον πολιτισμό της και τα ετερογενή χαρακτηριστικά της. Σε αυτό το πλαίσιο περιλαμβάνονται και οι γλωσσικοί κώδικες επικοινωνίας της εποχής, οι οποίοι δεν μπορούν να μεταφερθούν από ένα επιστημονικό κείμενο, παρά μόνο από κάποια άμεση πηγή ή μέσω του ιστορικού μυθιστορήματος. Όπως ήδη έχει αναφερθεί, το μυθιστόρημα από μόνο του είναι μια έμμεση ιστορική πηγή, κι αυτό σημαίνει πως στη διδασκαλία της Ιστορίας εξυπηρετεί τη διαδικαστική-μεθοδολογική αλλά και τη δηλωτική-πραγματολογική διάσταση της ιστορικής γνώσης.²² Επιπλέον, το στοιχείο της φαντασίας και της μυθοπλασίας που διαθέτει, ίσως εκ πρώτης όψεως να μην είναι ένα θετικό χαρακτηριστικό στην εκπαιδευτική λειτουργία. Εκτός όμως από τον καθοριστικό ρόλο που διαδραματίζει στην αφήγηση, εξασφαλίζοντας συνοχή και ελκυστικότητα, προσδίδει κύρος στη διδακτική διαδικασία, βοηθώντας τους μαθητές στη διανοητική άσκηση να διακρίνουν τα πραγματικά στοιχεία από τα επινοημένα. Λειτουργεί δηλαδή ως

²² Κατσίκη-Γκίβαλου Α., *Λογοτεχνική ανάγνωση και σχολείο*, Πρακτικά ημερίδας με τίτλο: *Λογοτεχνικό Βιβλίο και Σχολείο*, (επιμ. Δ. Πολίτης), εκδ. Παπαδόπουλος, Αθήνα, 2008, σ. 13-22.

εργαλείο ανακαλυπτικής μάθησης και, κατά συνέπεια, συμβάλλει στη δημιουργικότητα του μαθητή.

Το ιστορικό μυθιστόρημα δεν έχει να προσφέρει στο μάθημα της Ιστορίας μόνο το περιεχόμενό του, που σχετίζεται άμεσα με αυτή. Γι' αυτό άλλωστε και ανταποκρίνεται στη διαθεματικότητα. Ναι μεν είναι μια πιο εκλεπτυσμένη αφήγηση των ιστορικών γεγονότων, όμως μέσα από αυτή καλλιεργείται και το γλωσσικό αισθητήριο, η έκφραση και η δημιουργικότητα του μαθητή. Επίσης, εξασκείται η κριτική του σκέψη, διαμορφώνονται οι στάσεις του απέναντι στα κοινωνικά, πολιτικά, εθνικά και ιδεολογικά πρότυπα, τα οποία βέβαια παρουσιάζονται στα επιστημονικά ιστορικά κείμενα, χωρίς όμως πάντα να γίνονται αντιληπτά, αφού ο επιστημονικός λόγος δεν μεταφέρει εύκολα το συναίσθημα. Για να γίνει πιο σαφές, μέσω της αξιοποίησης του ιστορικού μυθιστορήματος εξυπηρετείται με μεγαλύτερη ευκολία ο συναισθηματικός και ο ψυχοκινητικός σκοπός της Ιστορίας. Ταυτόχρονα όμως, ως εκπρόσωπος της Λογοτεχνίας, το ιστορικό μυθιστόρημα πετυχαίνει και σκοπούς που έχει από κοινού με το αντίστοιχο μάθημα.

Η Λογοτεχνία, παρά την ευχέρεια που έχει να μεταδίδει τις ιστορικές γνώσεις παραστατικά και με μεγάλη αποτελεσματικότητα, δεν παύει να λειτουργεί συμπληρωματικά στην επίσημη σχολική Ιστορία. Δεν θα ήταν ασφαλές μια διδασκαλία να στηριχθεί μόνο σε ένα ιστορικό μυθιστόρημα, έστω και αν φαίνεται επιτακτική η ανάγκη συμπερίληψής του.²³ Στο παρελθόν, τόσο οι παιδαγωγοί όσο και οι γονείς θεωρούσαν πως η Λογοτεχνία, και συγκεκριμένα το ιστορικό μυθιστόρημα, ήταν τα κατάλληλα μέσα για να διδαχθεί η Ιστορία γενικά και η εθνική Ιστορία ειδικότερα. Ένα αρκετά γνωστό παράδειγμα εκφραστή αυτής της άποψης, ήταν η συγγραφέας Πηνελόπη Δέλτα, που μέσα από τα έργα της επεδίωκε την επιμόρφωση των παιδιών και των νέων στα εθνικά ιστορικά θέματα. Ωστόσο, δεν υπάρχει αμφιβολία, πως η αναφαίρετη λογοτεχνικότητα ενός μυθιστορήματος, ακόμη κι αν αυτό στηρίζεται σε ενδελεχή ιστορική έρευνα, μπορεί να κρύβει χαρακτηριστικά τα οποία δεν ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις του εκπαιδευτικού έργου. Ο συγγραφέας στηρίζει μεν το έργο του στα ιστορικά γεγονότα, όμως δεν είναι δεδομένο και απόλυτο ότι θα τηρήσει την ιστορική ακρίβεια, αφού άλλωστε

²³ Η. Καλλέργης, *Γύρω από το ιστορικό μυθιστόρημα*, περ. Διαδρομές, 18, 1990, σ. 92

και η θέαση της ιστορικής πραγματικότητας δεν μπορεί να είναι αντικειμενική²⁴. Εκτός αυτού, είναι πιθανόν να μεροληπτεί, αποκρύπτοντας ή υπερτονίζοντας γεγονότα, να χρησιμοποιεί υποκειμενικούς σχολιασμούς, που εκθέτουν την καθαρά προσωπική του άποψη, να προσθέτει στην αφήγηση μυθοπλαστικά αλλά αληθοφανή στοιχεία, που επηρεάζουν καθοριστικά τις εξελίξεις, και πολλά ακόμη.²⁵ Συμπληρωματικά σε όλα τα παραπάνω, τα ιστορικά μυθιστορήματα, προκειμένου να κρατήσουν αμείωτο το ενδιαφέρον των αναγνωστών, αποφεύγοντας το υπερβολικά αυστηρό και δραματικό ύφος που θα έδινε η στεγνή εξιστόρηση των γεγονότων, εντάσσουν το ερωτικό στοιχείο (ιστορίες αγάπης, ίντριγκες κ.λπ.), που στις περισσότερες περιπτώσεις δεν προσφέρει κάτι στο πλαίσιο της διδασκαλίας της Ιστορίας.

Για όλους τους παραπάνω λόγους, το ιστορικό μυθιστόρημα χρειάζεται ειδική και επιφυλακτική διαχείριση, για να αποβεί ωφέλιμο ως διδακτικό εργαλείο στην Ιστορία. Ο συνδυασμός του χειρισμού του διδάσκοντα και των παιδαγωγικών τεχνικών που θα επιλέξει να αξιοποιήσει, καθορίζει τελικά τα αποτελέσματα αυτής της συνέργειας Ιστορίας- Λογοτεχνίας, με τους τρόπους που θα αναλυθούν στη συνέχεια.

Προτεινόμενες παιδαγωγικές τεχνικές και διδακτική μεθοδολογία

Η πραγματοποίηση των διδακτικών στόχων δεν θα ήταν εφικτή, χωρίς την ύπαρξη μιας μεθοδολογίας, η οποία να εξασφαλίζει το σχεδιασμό του μαθήματος, την οργάνωση και διάρθρωσή του, αξιοποιώντας τα μορφωτικά εργαλεία (μεταξύ των οποίων και το ιστορικό μυθιστόρημα) και εντέλει τον έλεγχο των αποτελεσμάτων. Κάθε διδασκαλία οφείλει να ακολουθεί ορισμένα στάδια στην εξέλιξή της, τα οποία περιλαμβάνουν την παροχή και αποτύπωση των γνώσεων, την κατανόησή τους από τους μαθητές και, τέλος, την χρήση και άσκηση τους σε αυτές.²⁶ Σε όλη τη διάρκεια της διδακτικής διαδικασίας, οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται και τα μέσα

²⁴ Α. Αθανασοπούλου, *Ιστορία και Λογοτεχνία στο σχολείο*, σ.103

²⁵ Β. Αποστολίδου, *Λογοτεχνία και Ιστορία*, σ.8

²⁶ Ι. Β. Κογκούλη, *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική*, Θεσσαλονίκη, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, 1991, σ. 169-172

χρειάζεται, εκτός από τον επιστημονικό χαρακτήρα, να δίνουν προτεραιότητα και στον επικοινωνιακό. Αυτό σημαίνει ότι οι μαθητές είναι το επίκεντρο, έχουν ενεργό ρόλο και, μέσω του διαλόγου, το μάθημα γίνεται διαδραστικό και συνεργατικό. Διατυπώνονται απόψεις και επιχειρήματα, και στη συνέχεια συζητούνται. Ωστόσο, η συγκεκριμένη παιδαγωγική και διδακτική κατεύθυνση αφορά μόνο τις γενικές γραμμές, ενώ θα πρέπει παράλληλα να υπάρχουν περιθώρια αναπροσαρμογής ανάλογα με τις συνθήκες. Στη διδακτική διαδικασία τίθενται κάποια όρια, καθώς η συμμετοχή και ανάληψη πρωτοβουλιών από τους μαθητές είναι θεμιτή, όχι όμως με αυθαίρετο τρόπο, αφού αυτό θα οδηγούσε σε μακρηγορίες και παρεξηγήσεις που θα δυσκόλευαν το εκπαιδευτικό έργο. Μια ομαλή διδακτική διαδικασία απαιτεί πειθαρχία και καθοδήγηση από τον διδάσκοντα.

Αναφορικά με την αξιοποίηση του ιστορικού μυθιστορήματος, δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής, ότι το λογοτεχνικό-ιστορικό αυτό μέσο λειτουργεί συμπληρωματικά στο μάθημα της Ιστορίας κι έτσι η εστίαση οφείλει να είναι στραμμένη στην ιστορική του διάσταση. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν πρέπει να επισημανθούν τα λογοτεχνικά χαρακτηριστικά του, όπως για παράδειγμα η ταυτότητα του έργου (είδος, χρονολογία συγγραφής και δημοσίευσης, συγγραφέας, πρωταγωνιστές, υπόθεση, κ.α.), αφού χωρίς αυτά οι μαθητές δεν θα μπορέσουν να αντιληφθούν όσα θα διαβάσουν στη συνέχεια. Σε δεύτερο επίπεδο, υπάρχουν ορισμένες προϋποθέσεις/μεθοδολογικοί άξονες, με βάση τους οποίους είναι καλό να διαμορφώνεται η διδασκαλία. Απαραίτητη προϋπόθεση για την αξιοποίηση του ιστορικού μυθιστορήματος είναι η επάρκεια διδακτικού χρόνου. Είναι αδύνατη εντός της τάξης η αξιοποίηση ολόκληρου του ιστορικού μυθιστορήματος, γι' αυτό και χρειάζεται να γίνει επιλογή αποσπασμάτων, που θα οργανωθούν με τρόπο, ώστε να προσεγγίζεται όποτε και όπως χρειάζεται η ιστορική γνώση. Δηλαδή, να στηρίζουν την παρουσίαση της διδακτικής ενότητας, ώστε αυτή να μη γίνεται αποκλειστικά με μορφή διάλεξης. Άρα είναι προτιμότερη η ένταξη του έργου στο μάθημα ως εισαγωγή, σύνοψη ή ανακεφαλαίωση των τεκμηριωμένων ιστορικών πληροφοριών που δίνονται από τον εκπαιδευτικό.²⁷ Η Α. Αθανασοπούλου,

²⁷ Γ. Π. Ράπτης, Γ.Φ. Κυριάκου, *Από το ιστορικό μυθιστόρημα στο μάθημα της Ιστορίας. Η συνάντηση Παιδαγωγικής και Λογοτεχνίας*, Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης

παρουσιάζει δύο διαθεματικές προσεγγίσεις που αφορούν την ένταξη του ιστορικού μυθιστορήματος στο μάθημα της Ιστορίας. Την πρώτη την ονομάζει «υποστηρικτική-πραγματολογική». Πρόκειται για μια διαπλοκή Ιστορίας και Λογοτεχνίας, με τρόπο συμπληρωματικό και υποστηρικτικό. Η προσέγγιση αυτή αφορά την αξιοποίηση του ιστορικού μυθιστορήματος ως ιστορική πηγή, ενώ ταυτόχρονα, μέσω της Ιστορίας, τεκμηριώνεται το υπόβαθρο δημιουργίας του έργου. Την δεύτερη προσέγγιση την ονομάζει «διαθεματική-διαλογική». Με αυτή το μάθημα επικεντρώνεται γύρω από ένα συγκεκριμένο θέμα, με ζητούμενο τη διερεύνησή του από τις οπτικές που το παρουσιάζουν η Ιστορία και η Λογοτεχνία. Ουσιαστικά δηλαδή αναζητείται η διασταύρωση ή η απόκλιση των πληροφοριών.²⁸

Στους μεθοδολογικούς τύπους που αναφέρθηκαν θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμη και αποτελεσματική η ένταξη κάποιων διαθεματικών και σύγχρονων παιδαγωγικών τεχνικών, όπως η υποστήριξη της διδασκαλίας με οπτικά μέσα (εικόνες, χάρτες). Όσον αφορά την διαχείριση του ιστορικού μυθιστορήματος, είναι σαφές ότι, εφόσον δεν πρόκειται για μια ψυχαγωγική δραστηριότητα, μια ανάγνωση δεν θα ήταν αρκετή για να αντιληφθούν οι μαθητές το κείμενο και να είναι σε θέση να δουλέψουν πάνω σε αυτό. Αυτή η ικανότητα θα αποκτηθεί σταδιακά, αφού οι διδασκόμενοι επαναφέρουν στη μνήμη τους προϋπάρχουσες ιστορικές γνώσεις και αντιληφθούν το ιστορικό πλαίσιο όσων διαβάζουν. Στη συνέχεια, η διαλογική αντιπαράθεση (debate) είναι μια ιδανική τεχνική για την αποδόμηση του κειμένου και της υπόθεσης που αφηγείται, καθώς έτσι δίνεται η δυνατότητα να συζητηθούν διαφορετικές σκέψεις και οπτικές, να χρησιμοποιηθεί επιχειρηματολογία για τη στήριξή τους και να ασκηθεί η σχετική κριτική. Η διδασκαλία μπορεί να γίνει ομαδοσυνεργατικά, με τη μέθοδο project, όπου, καθοδηγούμενοι από υποδείξεις του διδάσκοντα, οι χωρισμένοι σε ομάδες μαθητές επεξεργάζονται τα αποσπάσματα του ιστορικού μυθιστορήματος, συσχετίζοντάς τα με το γνωστικό περιεχόμενο της διδασκαλίας. Οργανώνουν κάποια συμπεράσματα/σχόλια ή διεκπεραιώνουν δραστηριότητες και τα παρουσιάζουν στην ολομέλεια της τάξης. Οι δραστηριότητες αυτές μπορούν να είναι βιωματικές, που σημαίνει ότι οι μαθητές

Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης, 5^ο Πανελλήνιο Συνέδριο με θέμα «Μαθαίνω πώς να μαθαίνω», 7-9 Μαΐου 2010, σ.6

²⁸ Α. Αθανασοπούλου, *Ιστορία και Λογοτεχνία στο σχολείο*, σ. 114-116

θα προβάλλουν και τις δικές τους υποκειμενικές εμπειρίες. Κάποιες επιπλέον χρήσιμες παιδαγωγικές τεχνικές είναι η δραματοποίηση, η οποία ευνοείται ιδιαίτερως από αποσπάσματα διαλόγων, όμως προσαρμόζεται αναλόγως με την ηλικία των μαθητών, και ο καταϊγισμός ιδεών, που επίσης προσαρμόζεται, ανάλογα κάθε φορά με το περιεχόμενο και το θέμα της διδασκαλίας.

Όλες οι παιδαγωγικές τεχνικές που προτείνονται, αποβλέπουν στην επίτευξη των διδακτικών στόχων που θέτει η αξιοποίηση του ιστορικού μυθιστορήματος στη διδασκαλία της Ιστορίας. Παράλληλα, ανταποκρίνονται στη σκοποθεσία του μαθήματος της Ιστορίας γενικότερα, την οποία αναπτύξαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο. Αφετηρία για θετικά αποτελέσματα της διδασκαλίας είναι η κατανόηση του λογοτεχνικού κειμένου που θα επιλεγεί και θα μελετηθεί. Εάν οι μαθητές έχουν αντιληφθεί επαρκώς το λογοτεχνικό απόσπασμα, αλλά και τον λόγο για τον οποίο συμπεριλαμβάνεται στο μάθημα, τότε μπορούν να το αξιοποιήσουν στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό. Αναντίρρητα, είναι μια ξεχωριστή προσέγγιση που θέλει να κεντρίσει το ενδιαφέρον των μαθητών, προσδίδοντας ποικιλία στη σχολική καθημερινότητα²⁹ και τη ρουτίνα, που είναι πιθανό να αποκτήσει η προσέγγιση του μαθήματος με τον παραδοσιακό τρόπο. Γενικότερα, επιδιώκεται οι μαθητές να αντιληφθούν τις πολλές οπτικές και την πολυπλοκότητα του ιστορικού παρελθόντος. Ειδικότερα για το κομμάτι της Ιστορίας που διδάσκεται κάθε φορά, σκοπός είναι η παραστατική μετάδοση της ατμόσφαιρας της εποχής, ώστε να στηριχθεί σε ισχυρότερα θεμέλια η οικοδόμηση της ιστορικής γνώσης. Επιπλέον, είναι θεμιτό οι μαθητές να μπορούν, μετά από εξάσκηση, να διακρίνουν τις έγκυρες πληροφορίες και τα σημεία υπερβολής ή παραπληροφόρησης σε μια πηγή. Σημαντικό είναι να μάθουν να εκφέρουν την άποψη τους για διάφορα θέματα, που, ειδικά όταν είναι αμφιλεγόμενα, όπως άλλωστε κατεξοχήν συμβαίνει στην Ιστορία, χρειάζονται επιχειρήματα για να ευσταθούν, και κρίση των διαφορετικών στάσεων και αντιλήψεων. Αυτό προϋποθέτει ικανότητα κριτικής σκέψης, η οποία εξασκείται μέσα από τις διάφορες δραστηριότητες.

Οποιαδήποτε διδασκαλία δεν μπορεί να θεωρηθεί ολοκληρωμένη, αν δεν περιλαμβάνει την διαρκή αξιολόγηση των αποτελεσμάτων. Μέσω αυτής εξετάζεται

²⁹ ΦΕΚ, Πρόγραμμα σπουδών του μαθήματος της Λογοτεχνίας, σ. 75015

η ποιότητα της εκπαιδευτικής διαδικασίας και εντοπίζονται οι αδυναμίες που μπορεί να έχει. Οι διαδικασίες αξιολόγησης στην περίπτωση που πραγματευόμαστε, μπορούν να έχουν τρεις διαφορετικές μορφές. Η πρώτη είναι η αξιολόγηση από τον διδάσκοντα. Γίνεται σε όλη τη διάρκεια της διδασκαλίας, ιδανικότερα μέσω των δραστηριοτήτων και του διαλόγου ή ακόμα και γραπτά, με μορφή σχολίων. Φύλλα αξιολόγησης και ερωτήσεις κλειστού τύπου δεν θα ήταν κατάλληλα, καθώς δυσκολεύουν τον μαθητή να εκφραστεί επαρκώς και να αναδείξει την αναλυτική σκέψη του, συνδυάζοντας τις ιστορικές γνώσεις και το ιστορικό μυθιστόρημα. Η δεύτερη μορφή είναι η αυτοαξιολόγηση του μαθητή, η οποία συμβάλλει στην αυτογνωσία του και μπορεί να πραγματοποιηθεί μέσα από κριτήρια αυτοαξιολόγησης στο τέλος των παραδόσεων, τα οποία θα βάζουν τον μαθητή στη διαδικασία να σκεφτεί τι έχει κατανοήσει και τι αποκόμισε από τη διδασκαλία. Τέλος, υπάρχει η μεταξύ των μαθητών ετεροαξιολόγηση, είτε μέσω διαλόγου είτε μέσω εργασιών, που κρατά τον συνεργατικό χαρακτήρα της διδασκαλίας και ενισχύει τον ευγενή ανταγωνισμό, δίνει κίνητρο για συνεχή βελτίωση και τονώνει το ενδιαφέρον του μαθητή.³⁰ Προτεραιότητα στην αξιολόγηση πρέπει να έχει ο αλληλοσεβασμός, να δίνονται σε όλους τους μαθητές ίδιες ευκαιρίες και περιθώρια έκφρασης, με κοινά κριτήρια για όλους. Σκοπός δεν είναι μόνο να ελέγχεται η ιστορική γνώση των μαθητών και η κατανόηση του λογοτεχνικού κειμένου, αλλά και οι δεξιότητες που αναπτύσσουν, τα προσωπικά χαρακτηριστικά, οι απόψεις που διαμορφώνουν, οι ιδέες που ασπάζονται. Η διαδικασία αυτή χρειάζεται να επαναλαμβάνεται συχνά, δίνοντας νέες ευκαιρίες για επανεξέταση.

Ο ρόλος του δασκάλου

Όπως οι παιδαγωγικές μέθοδοι χρειάζεται να προσαρμόζονται και να συμπορεύονται με τις σύγχρονες τάσεις, το ίδιο αναμένεται και από τους εκπαιδευτικούς. Άλλωστε, εκείνοι είναι η κινητήρια δύναμη, μέσω της οποίας θα

³⁰ Τ. Η. Κωτόπουλος, *Το νέο Πρόγραμμα Σπουδών για το μάθημα της Λογοτεχνίας στο λύκειο: Προκλήσεις και προοπτικές*, στο Νέα Παιδεία, τεύχος 182, 2022, σ.35-36

μετασχηματιστεί το εκπαιδευτικό σύστημα. Προς την κατεύθυνση αυτή, στη σύγχρονη και διαθεματική προσπάθεια σύζευξης της Ιστορίας με τη Λογοτεχνία, θα πρέπει να εξεταστούν και οι απαιτήσεις όσον αφορά το ρόλο του δασκάλου. Αμετάβλητες προϋποθέσεις για τον εκπαιδευτικό αποτελούν η κατοχή των απαραίτητων επιστημονικών γνώσεων και των επαγγελματικών διδακτικών δεξιοτήτων. Αυτό συνεπάγεται πως θα είναι σε θέση να οργανώσει ο ίδιος τον σχεδιασμό της διδασκαλίας του, επιλέγοντας τη σκοποθεσία, το περιεχόμενο, τα μέσα και το υλικό που θα αξιοποιήσει. Θα είναι υπεύθυνος για τη διαμόρφωση του κατάλληλου μαθησιακού κλίματος εντός της τάξης, ενθαρρύνοντας την αλληλεπίδραση των μαθητών και την ελεύθερη έκφραση, παροτρύνοντας τους στην ανάληψη πρωτοβουλιών. Ακόμη, θα πρέπει μέσα από τις δραστηριότητες που επιλέγει, να κρατά αμείωτο το ενδιαφέρον δίνοντας κίνητρα μάθησης. Πέρα από αυτά, στις υποχρεώσεις/ευθύνες του εκπαιδευτικού εμπίπτει και η μετάδοση προσωπικών αξιών στους μαθητές, αφού η συνολική παρουσία του συμβάλλει σε πολύ μεγάλο βαθμό στη διαμόρφωση των προσωπικοτήτων τους. Οφείλει λοιπόν να προβάλλει τόσο από τον χαρακτήρα του, όσο και από τη διδασκαλία του ηθικές αρχές και πρότυπα, να είναι δίκαιος, αντικειμενικός και αμερόληπτος απέναντι στους μαθητές, να τους υποστηρίζει και να τους ενθαρρύνει και με υπευθυνότητα να τους καθοδηγεί, διορθώνοντάς τους όπου και όποτε χρειάζεται. Ακόμη, θα πρέπει να προωθεί τη σωστή συνεργασία και επικοινωνία μεταξύ όσων συμμετέχουν στη διδασκαλία, καλλιεργώντας τον σεβασμό στην άποψη του άλλου.

Σε μια διδασκαλία της Ιστορίας, την οποία έχει επιλέξει ο διδάσκων να υποστηρίξει με το ιστορικό μυθιστόρημα, αναλαμβάνει το ρόλο του διαμεσολαβητή, ανάμεσα στο μαθητή και το λογοτεχνικό κείμενο.³¹ Για να λειτουργήσει σωστά, οφείλει αρχικά να έχει μελετήσει σε βάθος το ιστορικό μυθιστόρημα που επέλεξε ο ίδιος και να αποφασίσει με ποιο τρόπο και σε ποιο βαθμό μπορεί να το συμπεριλάβει στη διδασκαλία του. Να διαλέξει, δηλαδή, τα κατάλληλα αποσπάσματα, που θα ανταποκρίνονται στους στόχους που έχει θέσει για το μάθημά του και που θα τον βοηθήσουν στην εκπλήρωσή τους. Εξέχουσα σημασία έχει η μετάδοση των ιστορικών γνώσεων στους μαθητές. Δηλαδή, δεν

³¹ Μ. Ευθυμάκη, *Διδακτικές προσεγγίσεις στο ιστορικό μυθιστόρημα*, στο Επιστημονικό Βήμα, τεύχος 10, 2009, σ. 87

πρέπει ο δάσκαλος να παραλείπει την παράδοση του μαθήματος μέσω αφήγησης, εστιάζοντας μόνο σε δραστηριότητες βασισμένες στο ιστορικό μυθιστόρημα. Σκοπός είναι ο συνδυασμός και των δύο, με τη διαφορά ότι στις δραστηριότητες και στην αξιοποίηση του μυθιστορήματος ο ρόλος του θα είναι περισσότερο καθοδηγητικός, ενώ ενεργητικότερο ρόλο θα έχουν οι μαθητές. Με άλλα λόγια, ο διδάσκων χρειάζεται να αποφεύγει να δίνει απευθείας την ερμηνεία του κειμένου, αλλά αντίθετα να παροτρύνει τους ίδιους τους μαθητές να αποδομήσουν το κείμενο, αναζητώντας τα βαθύτερα νοήματα. Όπως ο ιστορικός και ο λογοτέχνης, έτσι και ο δάσκαλος εντός της τάξης θα πρέπει για να «πυροδοτήσει» μια συζήτηση, να λάβει ως αφετηρία έναν συσχετισμό με το οικείο στους μαθητές παρόν, προτού τους βάλει σε μια μελέτη ενός άγνωστου σε αυτούς παρελθόντος.³² Στη συνέχεια, μέσα από ερωτήσεις καθοδηγεί το διάλογο, ενώ είναι σημαντικό να επιτρέπει να ακουστούν όσο περισσότερες απόψεις και σκέψεις είναι δυνατόν, ζητώντας την στήριξή τους με επιχειρήματα. Ο ίδιος οφείλει να επεμβαίνει για τη διατήρηση του ιστορικού πλαισίου στην ανάλυση. Δεν πρέπει να διαφεύγει από τους μαθητές ο βασικός σκοπός για τον οποίο επιλέχθηκε να αξιοποιηθεί ένα ιστορικό μυθιστόρημα, ο οποίος δεν είναι άλλος από την ιστορικότητα που το χαρακτηρίζει. Παράλληλα όμως, είναι και η ηθική, πολιτική, πολιτισμική, θρησκευτική, κοινωνική διαπαιδαγώγηση που δίνει μέσα από τις πολυπρισματικές αφηγήσεις του, και δεν θα πρέπει να αγνοείται ούτε να μένει ανεκμετάλλευτη, καθώς αυτό θα στερούσε το διαθεματικό του χαρακτήρα.

Αν ο εκπαιδευτικός επιλέξει τον διαχωρισμό της τάξης σε ομάδες, τότε και εκεί πρέπει να διασφαλίσει ότι θα λειτουργήσουν ομαλά. Πρέπει κάθε φορά να διευκρινίζει με σαφήνεια τι ζητά από την κάθε μια, ορίζοντας αρμοδιότητες και καθήκοντα. Να οργανώσει δραστηριότητες που θα καλλιεργούν τον ευγενή ανταγωνισμό, παρέχοντας στους μαθητές κίνητρα, για να έχουν τις καλύτερες δυνατές επιδόσεις. Ακόμη, στην επιλογή των μεθόδων διδασκαλίας και των δραστηριοτήτων πρέπει να λαμβάνει υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των μαθητών. Κάποια από αυτά είναι το επίπεδο των προϋπαρχουσών γνώσεων, το ψυχοσυναισθηματικό επίπεδο και οι διαφορετικές ικανότητες και ανάγκες που

³² Β. Αποστολίδου, *Λογοτεχνία και Ιστορία*, σ. 21

μπορεί να έχει το σύνολο της τάξης. Επειδή το εκπαιδευτικό έργο δεν αφορά μόνο την στείρα παροχή γνώσεων και πληροφοριών, αλλά και την ανάπτυξη δεξιοτήτων, ανάμεσα στους στόχους του διδάσκοντα είναι και η σωστή διαχείριση αυτών των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών.

Στο ρόλο του δασκάλου συμπεριλαμβάνεται και το σύστημα αξιολόγησης, αφού ο ίδιος επιλέγει ποιο θα είναι αυτό, λαμβάνοντας υπόψη του και τις οδηγίες του Αναλυτικού Προγράμματος. Όποια μέθοδο και αν χρησιμοποιήσει για την ανατροφοδότηση, το σημαντικό είναι η σωστή διαχείριση των αποτελεσμάτων της. Η αξιολόγηση δεν αφορά μόνο τις ιστορικές γνώσεις των μαθητών, αλλά και την κριτική τους ικανότητα, και γενικότερα την ανταπόκριση του εκπαιδευτικού έργου στους στόχους. Ιδιαίτερα στην διδακτική προσέγγιση με το ιστορικό μυθιστόρημα θα πρέπει να ελεγχθεί και η κατανόηση του κειμένου, όπως και τα οφέλη που είχε για το μαθητή και για τη διδακτική διαδικασία. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να παρατηρήσει αν χρειάζονται βελτιώσεις στη διδασκαλία του, επανεξετάζοντας θέματα που παρουσιάζουν αδυναμίες και να αξιοποιήσει αυτές τις αδυναμίες ως εργαλεία μάθησης.³³ Παρότι η αξιολόγηση είναι ένα κίνητρο για τους μαθητές, είναι αναγκαία η αποφυγή του κινδύνου της βαθμοθηρίας. Πρέπει να γίνει αντιληπτό στους μαθητές ότι η όλη διαδικασία επιτρέπει την ελεύθερη έκφραση, ενώ δεν πρέπει να υπάρχει ο φόβος του λάθους και της επιβολής κυρώσεων.

Κριτήρια επιλογής βιβλίου

Η επιλογή του ιστορικού μυθιστορήματος και των συγκεκριμένων αποσπασμάτων του που θα στηρίξουν τη διδασκαλία θα πρέπει να είναι συνειδητή. Δεν αρκεί απλώς ένα οποιοδήποτε ιστορικό μυθιστόρημα, με μια αφήγηση σχετική με την περίοδο ή τα γεγονότα που θα διδαχθούν στους μαθητές. Για αρχή, η διδακτική ενότητα την οποία θα συμπληρώσει, θα ήταν ωφέλιμο να είναι κάποια που έχει επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό τη Λογοτεχνία και έχει απασχολήσει πολλούς

³³ Τ. Η. Κωτόπουλος, *Το νέο Πρόγραμμα Σπουδών για το μάθημα της Λογοτεχνίας στο λύκειο: Προκλήσεις και προοπτικές*, στο Νέα Παιδεία, τεύχος 182, 2022, σ.35-36

συγγραφείς, ώστε να υπάρχει ποικιλία στις επιλογές. Επιπλέον, είναι προτιμότερη η επιλογή ενός γεγονότος ή μιας περιόδου που είναι ιδιαίτερα σημαντική, αλλά και που για την καλύτερη κατανόησή της χρειάζεται να μεταδοθεί μέσα από ένα έντονα συγκινησιακά φορτισμένο κείμενο.

Όπως επιλέγεται βάση ορισμένων κριτηρίων κάθε μέσο ή πηγή που θα ενταχθεί στην εκπαιδευτική ύλη, έτσι ο εκπαιδευτικός οφείλει να είναι προσεκτικός και με το λογοτεχνικό έργο που θα επιλέξει. Θα είναι ένα σύγγραμμα το οποίο ο ίδιος θα έχει μελετήσει προσεκτικά, ερευνώντας από πριν τις δυνατότητες που του παρέχει. Είναι σημαντικό το βιβλίο να αρμόζει στο σχολικό περιβάλλον, υπηρετώντας τους περιορισμούς των σχολικών προγραμμάτων, αλλά και στην ηλικιακή ομάδα των μαθητών στην οποία απευθύνεται. Αυτό αφορά τόσο το περιεχόμενο, όσο και το ύφος και τη γλώσσα. Για παράδειγμα, στην Δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ιδανική επιλογή θα ήταν ένα εφηβικό ιστορικό μυθιστόρημα, που προορίζεται εξ αρχής από τον ίδιο τον συγγραφέα για νεανικό κοινό, και άρα θα είναι αναλόγως προσαρμοσμένο. Έπειτα, ίσως το πιο σημαντικό, είναι η ανταπόκριση στους στόχους της διδασκαλίας όπως αυτοί παρουσιάζονται παραπάνω, και η προαγωγή της διδακτικής διαδικασίας. Δεν θα ήταν επαρκές και κατάλληλο ένα έργο, η αξία του οποίου οφείλεται μόνο στο ιστορικό του περιεχόμενο, αλλά θα πρέπει να είναι αναγνωρισμένο και για τη λογοτεχνική του υπόσταση, άρα και να εκπληρώνει τους διαθεματικούς στόχους, τους σχετικούς με τη Λογοτεχνία.

Ο δάσκαλος πρέπει να είναι βέβαιος ότι το ιστορικό μυθιστόρημα είναι όσο πιο αντικειμενικό και έγκυρο γίνεται και πως ο συγγραφέας δεν παραλείπει, ούτε επιλέγει σκόπιμα να αποσιωπήσει σημαντικές πληροφορίες. Μάλιστα, σε περίπτωση που συμβαίνει αυτό, ο διδάσκων έχει την υποχρέωση να το έχει επισημάνει. Προϋπόθεση αποτελούν όλα τα χαρακτηριστικά που, σύμφωνα με όσα αναφέραμε ήδη, καθιστούν ένα λογοτεχνικό έργο ιστορικό μυθιστόρημα. Αναμφισβήτητα, θα πρέπει να υπάρχει πληθώρα ιστορικών γεγονότων που φωτίζονται επαρκώς και αφορούν τη διδακτική ενότητα στην οποία πρόκειται να συμπεριληφθούν, δίνοντας παραστατικά το χώρο, το χρόνο και τις συνθήκες, ώστε ο αναγνώστης-μαθητής να μεταφερθεί με το νου του μέσω της ανάγνωσης εύκολα στο περιβάλλον που χρειάζεται. Εκτός όμως από τα ιστορικά γεγονότα, είναι σημαντική η αποτύπωση μέσα από λεπτομέρειες και του κοινωνικού πλαισίου, της

καθημερινής ζωής και δευτερευόντων στοιχείων της εξιστορούμενης πραγματικότητας. Χρειάζεται να είναι ένα ιστορικό μυθιστόρημα γνωστό και μελετημένο από τον εκπαιδευτικό, το οποίο ο ίδιος θεωρεί αξιόλογο, ώστε να το διαχειριστεί καλύτερα. Όσον αφορά το περιεχόμενο και την αφήγηση, θα πρέπει να είναι καλά δομημένο, ευανάγνωστο και εύληπτο, ώστε να διευκολύνει τους μαθητές στην αντίληψη των σχέσεων αιτίου-αποτελέσματος, της χρονολογικής σειράς των γεγονότων και των διαφορετικών φάσεων εξέλιξης της ιστορίας, προσεγγίζοντάς την εμπειρικά και βιωματικά.

Χάρης Τσιρκινίδης, «Το Κόκκινο Ποτάμι»

Ο ιστορικός ερευνητής και συγγραφέας Χάρης Τσιρκινίδης γεννήθηκε το 1938 στη Λεκάνη Καβάλας. Σπούδασε στη Σχολή Ευελπίδων κι έπειτα υπηρέτησε στρατιωτικά καθήκοντα σε διάφορα αξιώματα, μεταξύ των οποίων και ως Διπλωματικός Ακόλουθος σε θέματα Άμυνας των ελληνικών πρεσβειών στο Παρίσι, τις Βρυξέλλες και τη Μαδρίτη. Φοίτησε και δίδαξε σε Σχολές Πολέμου στην Ελλάδα και τη Γαλλία, αποφοίτησε από τη Σχολή Ξένων Γλωσσών και κατέχει πτυχίο Νομικών σπουδών. Οι γονείς του ήταν πρόσφυγες από τον Πόντο, ενώ ο ίδιος έζησε την βουλγαρική κατοχή (1941-1944) και τους εμφυλίους πολέμους (1944 και 1946-1949). Οι προσωπικές εμπειρίες του και οι διηγήσεις των γονιών του για τα τραγικά γεγονότα που διαδραματίστηκαν στον Πόντο και στη Μικρά Ασία τον οδήγησαν να ερευνήσει, ανατρέχοντας και στα ξένα διπλωματικά αρχεία, και να καταγράψει τα δεδομένα για την εθνική ιστορία και να ασχοληθεί με φλέγοντα θέματα όπως ο ελληνισμός της Ανατολής, το Μακεδονικό και το Κυπριακό ζήτημα.

Ένα από τα σημαντικότερα έργα του είναι το ιστορικό μυθιστόρημα *Το Κόκκινο Ποτάμι*. Με το βιβλίο αυτό ο συγγραφέας κράτησε μια υπόσχεση που είχε δώσει σε έναν γέροντα αρχιμανδρίτη, όταν ήταν ακόμα 10 ετών. Του ζήτησε να γράψει για την ιστορία του φίλου του Μιλτιάδη Παυλίδη και της γυναίκας του Ιφιγένειας, και να διηγηθεί την τραγωδία που έζησαν αυτοί και οι οικογένειές τους, κατά τον ξεριζωμό των Ελλήνων της Ανατολής. Στο έργο αυτό ο Χάρης Τσιρκινίδης διηγείται

με παραστατικό τρόπο, βασισμένος σε μαρτυρίες, τα σημαντικά ιστορικά γεγονότα από το 1908 μέχρι το 1923. Περιγράφει, μεταξύ άλλων, την άνοδο των Νεοτούρκων, τις βιαιότητες τους, τη συνεργασία τους με τους Γερμανούς, την αδιαφορία των Μεγάλων Δυνάμεων και τη σύγκρουση του Βενιζέλου με τον βασιλιά Κωνσταντίνο.

Η ιστορία αυτή ξεκινά στον Πόντο, ήδη από τα παιδικά χρόνια του Μιλτιάδη και της Ιφιγένειας, όταν αρραβωνιάζονται, για να προστατευθεί η κοπέλα από τις αρπαγές των Τούρκων. Μετά από πολλά χρόνια ξανασυναντιούνται στην Κωνσταντινούπολη, και εκεί ξεκινά η αγάπη τους. Όμως οι δρόμοι τους χωρίζουν πάλι, αφού ο Μιλτιάδης αναχωρεί για το Παρίσι, ακολουθώντας τον περίφημο οικονομικό παράγοντα και έμπορο όπλων Μπαζίλ Ζαχάρωφ, για να εργαστεί κοντά του. Λίγα χρόνια αργότερα, η Ιφιγένεια βρίσκεται κι εκείνη στο Παρίσι για τις σπουδές της, κι έτσι οι δύο νέοι είναι και πάλι μαζί, μέχρι το 1912, που ο Μιλτιάδης αποφασίζει να πολεμήσει για δύο χρόνια στους Βαλκανικούς Πολέμους. Αφού επιστρέψει, το ζευγάρι ετοιμάζεται να παντρευτεί, όμως στην πατρίδα τους την περίοδο εκείνη του 1914, ξεκινάν οι διωγμοί των Ελλήνων και των Αρμενίων, και τίθεται σε εφαρμογή το σχέδιο των Νεοτούρκων, με τη στήριξη του Γερμανού στρατηγού Λίμαν φον Σάντερς, για εξόντωση των χριστιανών. Η Ιφιγένεια, ανησυχώντας για την οικογένειά της, αποφασίζει να επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη, αλλά συλλαμβάνεται και ξεκινά για εκείνη ένα μαρτύριο με φυλάκιση, βασανισμούς και εξευτελισμούς. Από την κατάσταση αυτή τη σώζει ένας Νεότουρκος κρυπτοχριστιανός, ο οποίος την ερωτεύεται και την παίρνει στο Ερζερούμ, όπου ζει μαζί με την οικογένειά του. Σύντομα όμως η κατάσταση για την ίδια, αλλά και για όλους τους Έλληνες της Ανατολής, έχει πάρει τραγική τροπή, αφού ζητούμενο για τους Τούρκους είναι ο αφανισμός των αλλόπιστων. Ο Μιλτιάδης συμμετέχει στις εξελίξεις μέσω της δουλειάς του και εκμεταλλευόμενος τις γνωριμίες του προσπαθεί να συλλέξει πληροφορίες, να βρει τρόπους να ενισχύσει τους Έλληνες, με τη βοήθεια του Ζαχάρωφ. Απευθύνεται σε σημαντικά πολιτικά πρόσωπα, ενώ δεν σταματά ποτέ να αναζητά την Ιφιγένεια και τα αγαπημένα του οικογενειακά πρόσωπα. Και ο ίδιος περνά από κακουχίες, βασανιστήρια και φυλάκιση από τους μπολσεβίκους στη Ρωσία.

Το Κόκκινο Ποτάμι είναι ένα ιστορικό μυθιστόρημα βασισμένο σε αληθινά γεγονότα, που αποτυπώνει με ακρίβεια και γλαφυρότητα τα ιστορικά, κοινωνικά

και πολιτικά δρώμενα σχετικά με τη γενοκτονία του ελληνισμού της Μικράς Ασίας και του Πόντου, τα οποία σημάδεψαν για πάντα την ιστορία του ελληνικού έθνους. Ο συγγραφέας, μέσα από την αφήγησή του, καταφέρνει να μεταφέρει τα συναισθήματα και την αγωνία όσων βίωσαν αυτή την τραγωδία, ενώ κάνει τον αναγνώστη να επανεξετάσει κριτικά τους παράγοντες που οδήγησαν σε αυτή.

Κεφάλαιο 3: Σχέδιο διδασκαλίας βασισμένο στο ιστορικό μυθιστόρημα «Το κόκκινο ποτάμι»

Το σενάριο διδασκαλίας που ακολουθεί, είναι το σχέδιο για την υλοποίηση όσων μέχρι τώρα αναλύσαμε θεωρητικά στην παρούσα εργασία. Η πρόταση διδασκαλίας ανταποκρίνεται στις εκσυγχρονισμένες τάσεις της Διδακτικής της Ιστορίας, εντάσσοντας σε αυτή την αξιοποίηση του ιστορικού μυθιστορήματος. Η θεματική ενότητα που θα αποτελέσει αντικείμενο της συγκεκριμένης διδασκαλίας είναι η Μικρασιατική Εκστρατεία, το λογοτεχνικό έργο που επιλέχθηκε είναι «*Το Κόκκινο Ποτάμι*» και θα απευθυνθεί σε μαθητές της Γ' Λυκείου. Εκτός του ιστορικού μυθιστορήματος, για τη διεπιστημονική προσέγγιση θα αξιοποιηθούν και οι νέες τεχνολογίες, πρωτογενείς και δευτερογενείς οπτικές, οπτικοακουστικές και γραπτές πηγές. Η διάρκεια της διδακτικής πρότασης υπολογίζεται στις 9 διδακτικές ώρες, που θα πραγματοποιηθούν εντός αλλά και εκτός της σχολικής αίθουσας.

Η διδακτική ενότητα του Μικρασιατικού Πολέμου είναι μια από τις σημαντικότερες αλλά και πολυπλοκότερες. Πρόκειται για ένα ιστορικό γεγονός που από την αρχή μέχρι το τέλος καθορίστηκε από πολυσύνθετους παράγοντες, οι εξελίξεις του είχαν αντίκτυπο στον πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό τομέα, και κατέληξε σε μια καταστροφή για την Ελλάδα και τους Έλληνες, που σημάδεψε για πάντα την εθνική Ιστορία και είχε διεθνείς διαστάσεις. Η Μικρασιατική Εκστρατεία διήρκησε από το 1919 ως το 1922, όμως η διδασκαλία σχετικά με αυτή θα πρέπει να ξεκινήσει από πολύ νωρίτερα. Στις 10 διδακτικές ώρες του σεναρίου επιδιώκεται να αναλυθούν με κατά το δυνατόν πιο ολοκληρωμένο τρόπο όλα τα επιμέρους στάδια και γεγονότα που οδήγησαν στη Μικρασιατική Καταστροφή. Αφετηρία, στην

πρώτη διδακτική ώρα, θα αποτελέσει η έννοια της Μεγάλης Ιδέας, πλαισιώνοντας όλες τις εξελίξεις που θα ακολουθήσουν. Ακόμη, θα γίνει μια πρώτη αναφορά σε σημαντικές έννοιες και πρόσωπα που θα αναφερθούν στη συνέχεια. Στις επόμενες διδακτικές ώρες θα ακολουθήσουν όλα τα γεγονότα με χρονική σειρά. Αρχικά, στο δεύτερο μάθημα, διάρκειας δύο διδακτικών ωρών, θα διδαχθεί το πρώιμο στάδιο της προετοιμασίας για την Εκστρατεία, δηλαδή η ανάγκη που υπήρχε για εκσυγχρονισμό στην Ανατολική Ευρώπη, η οποία εκδηλώθηκε ήδη από τον Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1898, εκφράστηκε μέσα από Κινήματα (1908 και 1909), και θα μελετηθούν τα αποτελέσματα των αλλαγών που έγιναν. Θα ακολουθήσει το τρίτο μάθημα, διάρκειας δύο ωρών, με την κατάσταση που επικρατούσε στην Ελλάδα αλλά και στα Βαλκάνια, μέσα στο κλίμα των αλυτρωτικών ιδεολογιών (Βαλκανικοί πόλεμοι) και το εσωτερικό και εξωτερικό πολιτικό προσκήνιο, κατά τα έτη 1914-1917. Θα διδαχθούν κάποια από τα σημαντικότερα γεγονότα, όπως ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και ο Εθνικός Διχασμός. Στη συνέχεια, στη διδασκαλία της τέταρτης και πέμπτης διδακτικής ώρας, θα διδαχθούν τα Τάγματα εργασίας (αμελέταμπουρού), η Συνθήκη των Σεβρών, τι ακολούθησε μετά από αυτή και πώς αντιμετωπίστηκε από τους Τούρκους. Έτσι θα φτάσουμε στην έκτη διδακτική ώρα, με τη Μικρασιατική Εκστρατεία και την ήττα της Ελλάδας, με αποκορύφωμα την Καταστροφή της Σμύρνης. Τέλος, θα διδαχθεί στο τελευταίο μάθημα, δύο διδακτικών ωρών, η κατάληξη του πολέμου, το προσφυγικό ζήτημα, η υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης, και οι επιπτώσεις της για την Ελλάδα.

«*Το Κόκκινο Ποτάμι*», είναι ένα ιστορικό μυθιστόρημα που αρμόζει να χρησιμοποιηθεί ως εκπαιδευτικό μέσο γενικά, ειδικά στη συγκεκριμένη διδακτική ενότητα. Πρόκειται για ένα έργο, που αναφέρεται στα περισσότερα και σημαντικότερα ιστορικά γεγονότα που αφορούν τη Μικρασιατική Εκστρατεία. Μέσα από το βασισμένο σε μαρτυρίες και έγκυρες πηγές περιεχόμενό του, έχει τη δυνατότητα να στηρίζει τη διδασκαλία σε επίπεδο γνωστικό, εστιάζοντας παράλληλα σε λεπτομέρειες που απουσιάζουν από τα σχολικά εγχειρίδια. Οι λεπτομέρειες αυτές συμβάλουν στην μερική αναπαράσταση της πραγματικότητας της εξιστορούμενης εποχής. Η λογοτεχνική αφήγηση, χάρη στη δομή της, παρουσιάζει με συνοχή και ροή όλες τις φάσεις εξέλιξης των γεγονότων που διαδραματίστηκαν μεταξύ των ετών 1908-1923, διευκρινίζοντας τον χρόνο και τον

χώρο. Το έργο μπορεί εύκολα να μεταδώσει στους μαθητές την Ιστορία με παραστατικότητα, προσφέροντας μια βιωματική προσέγγιση των πληροφοριών, που μέσω της ενσυναίσθησης θα αποτυπωθούν και θα γίνουν πιο κατανοητές. Συνεπώς, είναι ένα ιστορικό μυθιστόρημα που ανταποκρίνεται στους στόχους του διδακτικού αντικειμένου της Ιστορίας.

Όσον αφορά τις Παιδαγωγικές αρχές της διδασκαλίας, θα υπερισχύει ο μαθητοκεντρικός χαρακτήρας. Αυτό σημαίνει ότι οι μαθητές θα έχουν ενεργό ρόλο και θα συμμετέχουν στη διαδικασία εκφέροντας λόγο, είτε καθοδηγούμενο είτε αυθόρμητο, ενεργώντας διερευνητικά και προσεγγίζοντας τις πληροφορίες κριτικά, σύμφωνα με τη θεωρία του εποικοδομισμού. Η διδασκαλία θα εστιάσει, εκτός από τον ιστορικό γραμματισμό, στην καλλιέργεια κοινωνικών και συναισθηματικών δεξιοτήτων. Το συγκεκριμένο σενάριο, λαμβάνοντας υπόψη την αξιοποίηση της Λογοτεχνίας και ακολουθώντας τις οδηγίες του Προγράμματος Σπουδών, επιδιώκει να υπηρετήσει τους ακόλουθους διδακτικούς στόχους:

Γενικοί στόχοι:

- Διαθεματική και διεπιστημονική προσέγγιση της Ιστορίας, σύνδεση του μαθήματος με τη Λογοτεχνία ή άλλες τέχνες και επιστήμες. Εμπλουτισμός με εξωκειμενικά στοιχεία (π.χ. εικόνες), ώστε οι γνώσεις να αποσαφηνιστούν βιωματικά.
- Κριτική προσέγγιση των ιστορικών πηγών και της αξίας των τεκμηρίων. Ικανότητα αναγνώρισης της προέλευσης πηγών (π.χ. πρωτογενείς/δευτερογενείς, ακαδημαϊκή/δημόσια Ιστορία) .
- Απόκτηση από τους μαθητές της εμπειρίας της ενεργητικής συμμετοχής και της συνεργασίας για την κατάκτηση της γνώσης, μέσω διερευνητικής μάθησης.
- Κατανόηση της συνέχειας του παρελθόντος στο παρόν. Αποδόμηση των γεγονότων που διαδραματίστηκαν στο παρελθόν και διαμόρφωσαν τη σημερινή κοινωνία.
- Εξοικείωση με ιστορικές έννοιες και όρους (π.χ. ιμπεριαλισμός, εθνικισμός, αλυτρωτισμός).

- Ένταξη της ιστορίας της Ελλάδας σε ένα ευρύτερο πλαίσιο της ιστορίας των Βαλκανίων, της Μεσογείου, της Ευρώπης. Ανάπτυξη ιστορικής συνείδησης, σε εθνικό και παράλληλα οικουμενικό επίπεδο.
- Εντοπισμός της αιτιώδους συνάφειας μεταξύ των γεγονότων. Ικανότητα αξιολόγησης του ρόλου πρωταγωνιστικών ιστορικών προσώπων και των συνεπειών των πράξεών τους.

Ειδικοί στόχοι:

Οι μαθησιακοί στόχοι που αφορούν τη συμπεριφορά των μαθητών, είναι οι εξής:

Γνωστικοί:

Οι μαθητές με το πέρας της διδασκαλίας θα πρέπει να είναι σε θέση:

- Να προσδιορίσουν το χρόνο και τα γεωγραφικά όρια στα οποία εκτυλίσσονται τα δρώμενα (π.χ. Μικρά Ασία, Βαλκάνια, Ελλάδα), και τις συγκεκριμένες περιοχές-πόλεις όπου έλαβαν χώρα σημαντικές μάχες ή υπογράφηκαν συνθήκες.
- Να αναγνωρίζουν ιδιωματικές λέξεις και φράσεις της εποχής που διδάσκεται, όπως συναντώνται στο ιστορικό μυθιστόρημα.
- Να θυμούνται τα σημαντικότερα πρόσωπα που συντέλεσαν καθοριστικό ρόλο στις εξελίξεις (πολιτικά πρόσωπα, επιτελείς του στρατού, κ.α.), αλλά και λιγότερο σημαντικά πρόσωπα που συμμετείχαν και τις βίωσαν (απλοί πολίτες των οποίων έχουμε μαρτυρίες, πρόσφυγες, κ.α.).
- Να αντιλαμβάνονται ότι τα ιστορικά γεγονότα που διδάσκονται, συνδέονται άμεσα με τους απλούς ανθρώπους και έχουν αντίκτυπο στη ζωή και την καθημερινότητά τους.

Συναισθηματικοί:

Οι μαθητές θα πρέπει:

- Να ενστερνιστούν και να εκτιμήσουν την αξία των ανθρώπινων δικαιωμάτων και της ελευθερίας ως υπέρτατο δικαίωμα, για το οποίο οι άνθρωποι μπορούν να θυσιάσουν και να θυσιαστούν.

- Να συνειδητοποιήσουν ότι δεν υπάρχει μόνο μια οπτική και πρόσληψη του παρελθόντος αλλά πολλές, και θα πρέπει να είναι όλες σεβαστές.
- Να συναισθανθούν τα βιώματα των ανθρώπων στις δύσκολες συνθήκες εκείνης της εποχής, και να διερωτηθούν πώς θα αντιμετώπιζαν οι ίδιοι αντίστοιχες καταστάσεις.
- Να διαμορφώσουν μια στάση, κατακρίνοντας ή υποστηρίζοντας τις κινήσεις των πρωταγωνιστών τόσο της Ιστορίας όσο και του μυθιστορήματος, λαμβάνοντας υπόψη το κόστος ή το όφελος που αυτές είχαν.

Ψυχοκινητικοί:

Οι μαθητές θα πρέπει να είναι σε θέση:

- Να επαληθεύουν αν υπάρχουν σημεία απόκλισης ή αμφισβητήσιμα στο ιστορικό μυθιστόρημα ή στις υπόλοιπες πηγές, αντιμετωπίζοντάς τα συγκριτικά με τις ιστορικές πληροφορίες του καθηγητή και του σχολικού εγχειριδίου.
- Να οργανώνουν και να παρουσιάζουν επιχειρήματα για να υποστηρίξουν τα συμπεράσματα και τις απόψεις τους. Παράλληλα, να είναι σε νοητική εγρήγορση για να ελέγχουν τις διαφορετικές απόψεις, και αν χρειαστεί να τις αντικρούσουν.
- Να αποκτήσουν δεξιότητες αναζήτησης πολυτροπικού υλικού μαρτυριών, επιλογής των κατάλληλων και αξιοποίησής τους.
- Να συνεργάζονται σε ομαδικές δραστηριότητες και να σχεδιάζουν από κοινού εξωσχολικές επισκέψεις.

Αναφορικά με την αξιολόγηση, η λογική που θα κυριαρχεί θα είναι διαμορφωτική. Αυτό σημαίνει πως στη διάρκεια των μαθημάτων, η αξιολόγηση και ο έλεγχος επίτευξης των στόχων, θα γίνεται διαρκώς, μέσα από τις δραστηριότητες και μέσα από τα φύλλα εργασίας που δίνονται για το σπίτι. Ακόμη, θα δίνεται στους μαθητές η δυνατότητα αυτοαξιολόγησης, μέσα από ορισμένες δραστηριότητες. Οι επιδόσεις των μαθητών θα αξιολογούνται με βάση τη γνώση όσων διδάχθηκαν, την

κατανόηση τους, τη δυνατότητα να παρουσιάσουν την κριτική τους σκέψη πάνω σε αυτά, αλλά και την ικανότητα να τα συνθέσουν και να τα αναλύσουν. Στην διαδικασία αυτή, θα λαμβάνονται υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της τάξης (πχ. οι ανάγκες, τα ενδιαφέροντα, τυχόν μαθησιακές δυσκολίες).

Ο ρόλος και η συμπεριφορά του εκπαιδευτικού, αλλά και των μαθητών, στο σενάριο είναι ιδιαίτερα σημαντικά, καθώς θα συμβάλλουν στην επίτευξη των στόχων, αλλά και στην εύρυθμη λειτουργία της τάξης. Αρχικά, ο διδάσκων θα λειτουργήσει, ιδιαίτερα στην αρχή των μαθημάτων, ως αφηγητής, ώστε οι μαθητές να εξοικειωθούν με τη βασική γνώση της περιόδου. Ωστόσο, η συμμετοχή των μαθητών για να εκφράσουν απορίες, να ζητήσουν διευκρινίσεις, να εκφέρουν κάποια άποψη ή να προβάλλουν προϋπάρχουσες γνώσεις, θα είναι πάντα θεμιτή. Ο εκπαιδευτικός είναι προτιμότερο να μην απαντά απευθείας σε ερωτήσεις, αλλά να τις αξιοποιεί σαν έναυσμα συζήτησης, στην οποία θα προσπαθήσουν να απαντήσουν και να εκφέρουν την άποψή τους οι υπόλοιποι συμμαθητές. Η συμμετοχή όλων θα παροτρύνεται, σε καμία περίπτωση όμως δεν θα εκβιάζεται. Είναι πολύ σημαντικό εντός της αίθουσας να επικρατεί ο σεβασμός, μεταξύ όλων των συμμετεχόντων στη διαδικασία. Ως επί το πλείστον, ο εκπαιδευτικός θα λειτουργεί ως καθοδηγητής, ώστε τον κυρίαρχο ρόλο να έχουν οι εκπαιδευόμενοι. Προτείνεται το μάθημα να γίνεται σε ήρεμους τόνους και ο διδάσκων να αποφεύγει να είναι έντονα επιβλητικός για να κάνει αισθητή τη θέση εξουσίας του. Ο λόγος του θα πρέπει να είναι παραστατικός, να συνοδεύεται από κινήσεις και χειρονομίες για να κεντρίζει το ενδιαφέρον, και ο ρυθμός του να εναλλάσσεται και να συντονίζεται ανάλογα με το κλίμα που επικρατεί στην αίθουσα.

Διδακτικό σενάριο

Ταυτότητα διδάσκοντος: Βαγγελοπούλου Μαρία

Τίτλος διδακτικής ενότητας: Η Μικρασιατική Εκστρατεία

Τάξη διδασκαλίας: Γ' Λυκείου

Αριθμός μαθητών: 22

Χρονική διάρκεια: 10 ώρες

Τόπος διεξαγωγής: Λάρισα

Απαιτούμενη υλικοτεχνική υποδομή: Σύνδεση στο διαδίκτυο, Η/Υ, εκπαιδευτικά λογισμικά (Edpuzzle, Fygebox, e-γεωγραφία [δημιουργία χάρτη]), λογισμικό παρουσιάσεων (PowerPoint), προβολέας, διαδραστικός πίνακας, το σχολικό βιβλίο, το ιστορικό μυθιστόρημα «Το Κόκκινο Ποτάμι», ευρετήριο για την καταγραφή ορισμών, μεταφορικό μέσο για δραστηριότητα εκτός σχολικής αίθουσας

Σύνδεση με άλλα διδακτικά αντικείμενα: Λογοτεχνία, Γεωγραφία, Νεοελληνική Γλώσσα, ΤΠΕ

Οργάνωση της τάξης: Ευρύχωρη και φωτεινή αίθουσα με δυνατότητα συσκότισης, ημικυκλική διάταξη θρανίων που επιτρέπει την ορατότητα ανάμεσα στους μαθητές και τον εκπαιδευτικό, θα διευκολύνει την επικοινωνία και τη συνεργασία. Η διδασκαλία θα απευθύνεται στην ολομέλεια, και σε ορισμένες δραστηριότητες οι μαθητές θα χωριστούν σε ομάδες.

1^ο μάθημα (1 διδακτική ώρα)

Η πρώτη διδακτική ώρα θα απευθύνεται στην ολομέλεια της τάξης. Ως αφορμή θα χρησιμοποιηθεί το λογοτεχνικό βιβλίο «Το Κόκκινο Ποτάμι», το οποίο οι μαθητές ήδη έχουν διαβάσει, και θα γίνει μια συζήτηση γύρω από αυτό, τόσο για το περιεχόμενό του όσο και -πιο συνοπτικά- για τα λογοτεχνικά χαρακτηριστικά του. Το μάθημα θα έχει χαρακτήρα κυρίως εισαγωγικό, χωρίς όμως να παραλείπει την παράδοση σημαντικών εννοιών για το θέμα. Θα γίνει μια επαναφορά και αξιολόγηση των προϋπαρχουσών γνώσεων των μαθητών, ώστε να γίνουν οι απαραίτητες συνδέσεις με όσα θα διδαχθούν στα επόμενα μαθήματα. Στη συνέχεια, θα παρουσιαστεί η Μεγάλη Ιδέα, πλαισιώνοντας ολόκληρη τη διδακτική ενότητα της Μικρασιατικής Εκστρατείας και Καταστροφής.

Το μάθημα θα ξεκινήσει με μια συζήτηση, ώστε οι μαθητές να εκφράσουν τις σκέψεις τους σχετικά με το βιβλίο που διάβασαν. Αρχικά, θα ανατεθεί σε κάποιον να παρουσιάσει και να αποδώσει νοηματικά την ιστορία του βιβλίου, προσδιορίζοντας το ιστορικό γεγονός στο οποίο αναφέρεται, με συνοπτικό τρόπο.

Οι υπόλοιποι θα μπορούν να συμπληρώσουν, αν θεωρήσουν ότι κάτι παραλείφθηκε, κι έτσι σταδιακά θα εκφραστούν από τους μαθητές τα σημαντικότερα, κατά τη γνώμη τους, νοήματα του βιβλίου. Μέσω ερωτήσεων, ο διδάσκων θα καθοδηγήσει τον διάλογο:

- Ποιες σκέψεις σας δημιούργησε το συγκεκριμένο ιστορικό μυθιστόρημα;
- Τι συναισθήματα σας προκάλεσε σχετικά με όσα διηγείται;
- Υπάρχει κάποιο συγκεκριμένο γεγονός που σας έκανε ιδιαίτερη εντύπωση; Για ποιο λόγο;
- Τι έκανε τον συγγραφέα να θελήσει να διηγηθεί τα συγκεκριμένα γεγονότα; Έχετε διαβάσει κάποιο άλλο έργο που να αφορά την συγκεκριμένη εποχή;

⇒ Μέσα από τις απαντήσεις, θα ακουστούν διάφορες προσλήψεις του μυθιστορήματος, κάποιες διαφορετικές και κάποιες κοινές, οι μαθητές θα συγκρίνουν τις σκέψεις τους και τα συναισθήματά τους. Στόχος είναι να αντιληφθούν ότι ένα συγκεκριμένο θέμα, μπορεί ο κάθε άνθρωπος να το εκλάβει διαφορετικά, και ίσως να αναθεωρήσουν τις απόψεις τους. Επίσης θα μπουν στη διαδικασία οργάνωσης και έκφρασης των σκέψεών τους.

Στη συνέχεια, η συζήτηση θα εστιάσει στη Λογοτεχνική υπόσταση του βιβλίου, και στο ρόλο που διαδραματίζει στην παρούσα διδασκαλία της Ιστορίας. Οι μαθητές θα κληθούν να σχολιάσουν και να αξιολογήσουν τα στοιχεία του κειμένου, όπως την αφήγηση, τη γλώσσα, το ύφος, κλπ., αλλά και το περιεχόμενο (δηλ. τίτλος, συγγραφέας, χρονολογία συγγραφής και έκδοσης, εισαγωγικό σημείωμα-προλεγόμενα). Οι ερωτήσεις που θα γίνουν για να προωθήσουν τη συζήτηση θα είναι:

- Το συγκεκριμένο ιστορικό μυθιστόρημα, ήταν ένα ευανάγνωστο κείμενο για εσάς; Υπήρξαν λέξεις, ίσως ιδιωματισμοί, που δεν είχατε ξανασυναντήσει και σας δυσκόλεψαν;
- Ποιες αφηγηματικές τεχνικές εντοπίσατε ότι χρησιμοποιεί ο συγγραφέας; (αφήγηση σε πρώτο ή τρίτο πρόσωπο, εσωτερική ή εξωτερική εστίαση)
- Ποια ιστορικά γεγονότα ξεχωρίσατε και με ποια χρονική εξέλιξη τα αφηγείται ο συγγραφέας; (από το παρόν στο παρελθόν, γεγονότα με χρονολογική σειρά, περιστατικά του παρελθόντος παρεμβάλλονται στην αφήγηση του παρόντος)

-Τι είναι αυτό που κάνει «Το Κόκκινο Ποτάμι» μια αξιόλογη πηγή; Είναι άμεση ή έμμεση; Δευτερογενής ή πρωτογενής; Και για ποιο λόγο;

⇒ Οι απαντήσεις σε αυτά τα ερωτήματα, από τη μια θα εξασκήσουν τις γενικές Λογοτεχνικές γνώσεις των μαθητών, εξυπηρετώντας τους διαθεματικούς σκοπούς του μαθήματος, και από την άλλη θα συμβάλλουν στην αξιολόγηση του συγκεκριμένου βιβλίου, που θα χρησιμοποιηθεί ως πηγή.

Έχοντας ως βάση τις τελευταίες δύο ερωτήσεις, θα αναφερθούν ονομαστικά τα κυριότερα ιστορικά γεγονότα που συναντώνται στο βιβλίο. Υποθέτουμε ότι τα έχουν αναφέρει οι μαθητές, ωστόσο ο διδάσκων συμπληρώνει όσα δεν αναφέρθηκαν. Έτσι η συζήτηση καταλήγει στο κεντρικό θέμα, τη Μικρασιατική Εκστρατεία. Με τη χρήση του προβολέα, θα παρουσιαστούν στους μαθητές όλα τα γεγονότα, τοποθετημένα στην ακόλουθη χρονογραμμή, η οποία θα χρησιμοποιηθεί και στις επόμενες διδακτικές ώρες: <https://www.preceden.com/timelines/872023-1897-1922>

⇒ Με τη διαδικασία αυτή, οι μαθητές θα αντιληφθούν πως είναι σημαντικό, για τη μελέτη ενός ιστορικού γεγονότος ή μιας περιόδου, να ενταχθεί σε ένα ευρύτερο πλαίσιο χωροχρόνου, ώστε να γίνουν αντιληπτές οι συνέχειες και ασυνέχειες. Ακόμη, γίνεται μια πρώτη αναφορά σε όσα θα διδαχθούν στα επόμενα μαθήματα.

Δραστηριότητα 1η:

Ως συνέχεια του παραπάνω στόχου, αλλά και για τον έλεγχο των γνώσεων που ήδη έχουν οι μαθητές, θα ακολουθήσει η πρώτη δραστηριότητα. Θα τους ζητηθεί να απαντήσουν στο σύντομο κούιζ που θα προβληθεί στον διαδραστικό πίνακα.

<https://www.fyrefox.com/play/pnj5ny17lyq6kqmrbk/>

Αποτελείται από 5 ερωτήσεις πολλαπλών επιλογών, οι οποίες αφορούν την κατάσταση της Ελλάδας κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αι., δηλαδή του διαστήματος που προηγείται όσων θα ακολουθήσουν στη διδασκαλία. Μετά από κάθε επιλογή προβάλλεται μια σύντομη διευκρίνιση της σωστής απάντησης.

⇒ Στόχος της δραστηριότητας, είναι η ανάκληση προηγούμενων γνώσεων, ώστε να συνδεθούν στην πορεία με τις νέες. Ακόμη, είναι η εξάσκηση της κριτικής σκέψης,

ώστε οι μαθητές να επιλέξουν τη σωστή απάντηση, μεταξύ των υπόλοιπων εξίσου εύλογων απαντήσεων.

Θα ακολουθήσει η διδασκαλία σχετικά με τη Μεγάλη Ιδέα. Το αλυτρωτικό αυτό κίνημα υπήρχε ήδη από τις αρχές της ίδρυσης του ελληνικού κράτους, και είχε γίνει δεδομένο για τους Έλληνες πως τα σύνορα θα έπρεπε να επεκταθούν, ώστε να περιλάβουν και τον ελληνισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η δημιουργία της Μεγάλης Ελλάδας ήρθε πιο κοντά από ποτέ στην πραγματοποίησή της τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αι. και σταμάτησε οριστικά να επιδιώκεται με την Μικρασιατική καταστροφή.

Δραστηριότητα 2^η:

«Κύριε Παυλίδη, η Ελλάδα πρέπει να γίνει ξανά "Μεγάλη"! Όπως της αξίζει.»³⁴

³⁴ Χ. Τσιρκινίδης, *Το Κόκκινο Ποτάμι*, σ.311

- Παρατηρήστε τον παραπάνω χάρτη, σε συνδυασμό με το απόσπασμα του βιβλίου.

Τι ορισμό θα δίνετε για τη Μεγάλη Ιδέα;

Πώς αντιλαμβάνεστε την έννοια του αλυτρωτισμού;

Για ποιους λόγους θεωρείτε ότι ήταν τόσο σημαντική η εκπλήρωση της Μεγάλης Ιδέας, τόσο για τον λαό όσο και για τους πολιτικούς;

Οι μαθητές καλούνται να απαντήσουν στα παραπάνω ερωτήματα διερευνητικά, και στη συνέχεια θα γράψουν στο ευρετήριο τους τον ορισμό του αλυτρωτισμού και της Μεγάλης Ιδέας.

⇒ Μέσω αυτής της δραστηριότητας, στόχος είναι η κατανόηση της ιστορικής έννοιας του αλυτρωτισμού και η ανάπτυξη της ενσυναίσθησης για την εθνική συνείδηση που διακατείχε τους Έλληνες σχετικά με την δημιουργία της Μεγάλης Ελλάδας. Ακόμη, είναι ο προσδιορισμός των εδαφών που διεκδικούσε η Μεγάλη Ιδέα.

Μια από τις κυρίαρχες πολιτικές μορφές του 20^{ου} αι. και ένθερμος οραματιστής της Μεγάλης Ιδέας ήταν ο Ε. Βενιζέλος. Μέσα στο ιστορικό μυθιστόρημα ο αναγνώστης συναντά αυτό το πρόσωπο πολλές φορές, παρατηρεί τον ενεργό και καθοριστικό ρόλο που διαδραματίζει στις εξελίξεις και μάλιστα παρατίθενται πολλά αποσπάσματα διαλόγων όπου ο ίδιος συμμετέχει. Έτσι λοιπόν, οι μαθητές ήδη πιθανόν να έχουν σχηματίσει μια άποψη για εκείνον. Θα γίνει μια συζήτηση για να εκφραστούν οι γνώμες των μαθητών και ακόμη θα ερωτηθούν ποιες άλλες προσωπικότητες ξεχώρισαν στο βιβλίο. Παράλληλα, για τη στήριξη της συζήτησης και για την ταύτιση των ονομάτων που θα αναφερθούν με το πρόσωπο του καθενός, θα χρησιμοποιηθεί η ακόλουθη εικόνα. Στο σχήμα αυτό των εικόνων συμπεριλαμβάνεται ο Μπαζιλ Ζαχάρωφ, ο οποίος είναι λιγότερο ιστορική προσωπικότητα, όμως εξακολουθεί να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο, ενώ είναι και ένα από τα βασικά πρόσωπα του βιβλίου.

⇒ Με αυτό τον τρόπο θα παρουσιαστούν οι πρωταγωνιστές αυτής της ιστορικής περιόδου και παράλληλα, μέσω της σύνδεσης με το βιβλίο, οι μαθητές θα αντιληφθούν καλύτερα ότι όσα θα διδαχθούν και όσα διάβασαν στο βιβλίο αφορούν πραγματικά και υπαρκτά πρόσωπα.

Φύλλο εργασίας για το σπίτι

- Ο ξεριζωμός του ελληνισμού της Ανατολής είναι ένα θέμα που ενέπνευσε πολλούς συγγραφείς, όπως τον Χ. Τσιρκινίδη. Αναζητήστε κάποιους από αυτούς και τα έργα τους.
- Ανατρέξτε στο διαδίκτυο, αναζητώντας τη διαδρομή του όρου της Μεγάλης Ιδέας. Εντοπίστε τον χρόνο δημιουργίας, τον εμπνευστή της, και τις επιδράσεις της στη ζωή των Ελλήνων.

Αναμενόμενα αποτελέσματα διδασκαλίας

Μετά την πρώτη ώρα διδασκαλίας, οι μαθητές αναμένεται να έχουν μια καθαρή εικόνα για το θέμα που πραγματεύεται το βιβλίο και για την ενότητα που θα διδαχθούν στα επόμενα μαθήματα. Μέσω αυτής της εισαγωγής, αφού έχουν κατανοήσει επαρκώς τις νέες πληροφορίες, είναι θεμιτό να τους έχει κινηθεί το ενδιαφέρον για να μάθουν περισσότερα και να μελετήσουν εις βάθος τη διαδρομή που οδήγησε στη Μικρασιατική Καταστροφή.

2^ο μάθημα (2 διδακτικές ώρες)

Το δεύτερο μάθημα θα έχει διάρκεια δύο διδακτικές ώρες και θα απευθύνεται στην ολομέλεια της τάξης, ενώ και σε μια δραστηριότητα θα χωριστούν τρεις ομάδες. Λαμβάνοντας ως αφορμή τη χρονογραμμή, και με αφετηρία τον Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897, θα διδαχθούν στους μαθητές το Κίνημα των Νεοτούρκων το 1908, το Κίνημα στο Γουδί που ακολούθησε το 1909 από τον Στρατιωτικό Σύνδεσμο και η είσοδος του Βενιζέλου στα πολιτικά πράγματα, με την εκλογή του ως πρωθυπουργού το 1910. Για τη στήριξη της διδασκαλίας θα χρησιμοποιηθούν οπτικά μέσα, μαρτυρίες και πηγές.

Η δεύτερη διδακτική ώρα θα ξεκινήσει προβάλλοντας και πάλι στους μαθητές τη χρονογραμμή που χρησιμοποιήθηκε και στο προηγούμενο μάθημα: <https://www.preceden.com/timelines/872023-1897-1922>. Το ενδιαφέρον θα εστιάσει στα 3 πρώτα γεγονότα, και θα γίνει μια εισαγωγή με αφήγηση.

Στα τέλη του 19^{ου} αι., μετά τις προσπάθειες της Ελλάδας να πλησιάσει τα πρότυπα των ανεπτυγμένων κρατών, με αποτέλεσμα την πτώχευση του 1893 (αναφέρθηκε στο κουίζ του προηγούμενου μαθήματος) και την ήττα στον Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897, η χώρα απαιτούσε ένα σχέδιο αναδιοργάνωσης και ανάπτυξης στον οικονομικό, πολιτικό και στρατιωτικό τομέα. Στο πλαίσιο αυτό ανήκε και η διεκδίκηση των εδαφών της Κρήτης και της Μακεδονίας (Κρητικό Ζήτημα και Μακεδονικός Αγώνας), τα οποία αναφέρονται στο ιστορικό μυθιστόρημα. Από την άλλη, η Οθωμανική Αυτοκρατορία διένυε μια περίοδο στασιμότητας, ενώ απειλούνταν από τις εθνικές διεκδικήσεις των Βαλκανικών κρατών, που ήταν όλο και περισσότερες. Έτσι, από τις αρχές του 20^{ου} αι., στην Ανατολική Ευρώπη ήταν έντονη η ανάγκη για εκσυγχρονισμό.

Λόγω της αναφοράς στον Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897 θα γίνει στους μαθητές η εξής ερώτηση:

- Θυμάστε για ποιο γεγονός το βιβλίο έκανε αναφορά στον συγκεκριμένο πόλεμο;

Η απάντηση που αναμένεται να δοθεί είναι ο αρραβώνας των δύο πρωταγωνιστών του βιβλίου, όταν ήταν ακόμη σε ηλικία μόλις δύο ετών. Συγκεκριμένα αναφέρεται πως οι χριστιανοί του Πόντου, για να προστατέψουν τις κόρες τους από τις αρπαγές των Τούρκων, τις αρραβώνιαζαν. Θα προβληθεί στους μαθητές ο ακόλουθος χάρτης, ώστε να προσδιοριστεί γεωγραφικά ο Πόντος και γενικότερα τα εδάφη που κατοικούνταν από ελληνικό πληθυσμό. Ακόμη, θα επισημανθούν οι ελληνικές ονομασίες των πόλεων, που υπάρχουν ήδη από την αρχαιότητα.

⇒ Σκοπός αυτής της ερώτησης είναι να δοθεί έμφαση στο γεγονός ότι και ο ελληνισμός του Πόντου δεν έμενε ανεπηρέαστος από όσα συνέβαιναν μεταξύ Ελλήνων και Οθωμανών. Ακόμη, στόχος είναι η ευαισθητοποίηση σχετικά με τις ανάγκες που μπορεί να δημιουργήσει η βιαιότητα του πολέμου.

Το 1908 οι Οθωμανοί Νεότουρκοι, θέλοντας να καταλύσουν την απολυταρχία του σουλτάνου, οργανώνουν στρατιωτικό κίνημα, ζητώντας την επαναφορά του Συντάγματος του 1876. Στην αντίστοιχη ημερομηνία στη χρονογραμμή, υπάρχει η ακόλουθη εικόνα, που θα ζητηθεί από τους μαθητές να τη σχολιάσουν.

«Ζήτω η πατρίδα-Ζήτω το έθνος-Ζήτω η ελευθερία»

Έτσι θα γίνει αντιστοίχιση με τα ιδεώδη της Γαλλικής επανάστασης, από όπου ήταν εμπνευσμένο το Κίνημα των Νεοτούρκων. Το Κίνημα αιτούνταν μεταρρυθμίσεις υπέρ του λαού, που μέχρι τότε, παρά τα διάφορα έθνη, συνυπήρχε ειρηνικά χωρίς εθνικιστικές αντιπαλότητες, όπως φαίνεται και στην ακόλουθη μαρτυρία:

«Μας είχε γεννήσει και τους δύο λαούς η ίδια γη. Στο βάθος της ψυχής μας ούτε εμείς τους μισούσαμε ούτε αυτοί.» Αυτά διηγείται ο Μανώλης Αξιώτης. Αν και στο χωριό του αφηγητή δεν υπήρχαν Τούρκοι, πολλές φορές οι Έλληνες δούλευαν μαζί με τους Τούρκους και εμπορεύονταν προϊόντα. Οι Τούρκοι σέβονταν τους Έλληνες και τους θαύμαζαν, επειδή ήταν εργατικοί και έξυπνοι. Οι Έλληνες είχαν γιατρούς και φάρμακα κι αυτό έκανε τους Τούρκους να τους εμπιστεύονται. Μερικοί από τους Τούρκους, μάλιστα, προσκυνούσαν κρυφά τις εικόνες των αγίων της Χριστιανοσύνης κι αφήνανε τάματα. [...]»³⁵

⇒ Μέσα από την ανάγνωση του παραπάνω αποσπάσματος, στόχος είναι η ξεκάθαρη εικόνα για τις κοινωνικές συνθήκες που κυριαρχούσαν, και η συνειδητοποίηση από τους μαθητές, πως μεταξύ των απλών ανθρώπων επικρατούσε ο σεβασμός στη διαφορετικότητα, κάτι που αποτελεί σημαντική αξία.

Δραστηριότητα 1^η:

1) «(...)Στην άλλη μεριά, ήταν κι εκεί επτά μήλα, που συμβόλιζαν τις επτά κύριες εθνότητες της αυτοκρατορίας μας. Όταν τα σπάθισα, τα πέντε έμειναν στη θέση τους, ενώ τα δύο έπεσαν κάτω και κομματιάστηκαν. (...)»

-Ε λοιπόν, τα δύο μήλα αντιπροσωπεύουν τις δύο σιχαμερές εθνότητες: τους Έλληνες και τους Αρμένιους. (...) αυτά τα αχάριστα πλάσματα συνωμότησαν μαζί με τους Νεότουρκους εναντίον μου. Όμως, όπως τα μήλα αυτά θρυμματίστηκαν, έτσι κι αυτοί θα σφαγούν κάποτε απ' τους φίλους τους τους Νεότουρκους.»³⁶

2) «Όλες οι εθνότητες ανακατεμένες κι όλες οι ηλικίες. Μουσουλμάνες και Χριστιανές, με παιδιά στην αγκαλιά και στην κοιλιά, έτρεχαν κι αυτές στα μεϊντάνια να τραγουδήσουν, να χορέψουν και να γιορτάσουν μαζί με τους άλλους το ευτυχές γεγονός.»³⁷

³⁵ Ένωση Βουρλιωτών Μικράς Ασίας, *Μαρτυρίες από τη Σμύρνη, τα Βούρλα και την Κάτω Παναγιά*, 4 Δεκ. 2017

³⁶ Χ. Τσιρκινίδης, *Το Κόκκινο Ποτάμι*, σ.19

³⁷ Στο ίδιο, σ.21

3) «Ο Έλληνας βασιλιάς και η ελληνική κυβέρνηση χαιρέτισαν, με πανηγυρικό τρόπο, την ανακήρυξη του συντάγματος της Τουρκίας.

Ο Έλληνας διάδοχος Κωνσταντίνος, μιλώντας με το Γάλλο στρατιωτικό ακόλουθο, καυχήθηκε ότι, απ' τις αρχές του 1907, είχε στενές επαφές με τους Νεότουρκους.»³⁸

- Αφού διαβάσετε τα παραπάνω αποσπάσματα του βιβλίου, χωριστείτε σε τρεις ομάδες. Η κάθε ομάδα αναλαμβάνει να περιγράψει και να ερμηνεύσει τις αντιδράσεις που είχαν απέναντι στο Κίνημα: α) ο σουλτάνος, β) ο λαός, γ) ο Έλληνας βασιλιάς και η ελληνική κυβέρνηση.

Ο διδάσκων χωρίζει τους μαθητές σε δύο ομάδες των 7 και μια των 8 ατόμων. Η κάθε ομάδα θα εστιάσει σε ένα αντίστοιχο απόσπασμα.

Θα τεθεί στην τάξη το ερώτημα αν γνωρίζουν και κατανοούν τη λέξη «μειντάνια» που αναφέρεται στο 2^ο απόσπασμα, καθώς είναι μια ιδιωματική λέξη. Αν υπάρχουν μαθητές που γνωρίζουν θα την εξηγήσουν, αν όχι θα την εξηγήσει ο διδάσκων.

⇒ Ο στόχος που εξυπηρετεί η δραστηριότητα είναι να αντιληφθούν οι μαθητές τις διαφορετικές εντυπώσεις που δημιούργησε το Κίνημα των Νεοτούρκων, και ερμηνεύοντάς τις, να οικοδομήσουν τη γνώση. Έτσι, θα κάνουν αργότερα τη σύγκριση με το πώς εξελίχθηκε στα επόμενα χρόνια η κατάσταση.

Ένα χρόνο αργότερα, τον Αύγουστο του 1909, στην Ελλάδα, ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος οργανώνει ένα Κίνημα αντίστοιχο με των Νεοτούρκων, ζητώντας πολιτικό εκσυγχρονισμό. Για τη διδασκαλία του Κινήματος στο Γουδί, θα χρησιμοποιηθεί το ακόλουθο υλικό.

[...] Ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος ποθεί [...] όπως η Διοίκησης της Χώρας καταστή χρηστή και έντιμος, όπως η Δικαιοσύνη απονέμεται ταχέως μετ' αμεροληψίας και ισότητος προς άπαντας εν γένει τους πολίτας αδιακρίτως τάξεως, όπως η Εκπαίδευσις του Λαού καταστή λυσιτελής δια τον πρακτικόν βίον και τας στρατιωτικές ανάγκας της Χώρας, όπως η ζωή, η τιμή και η περιουσία των πολιτών εξασφαλισθώσιν, και τέλος όπως τα οικονομικά ανορθωθώσιν, λαμβανομένων των απαιτουμένων μέτρων προς λελογισμένην διαρρύθμισιν των εσόδων και εξόδων

³⁸ Στο ίδιο, σ.22

του Κράτους, ώστε αφ' ενός μεν ο σχεδόν πενόμενος Ελληνικός λαός ανακουφισθή εκ των επαχθών φόρων, ους ήδη καταβάλλει και οίτινες ασπλάχνως κατασπαταλώνται προς διατήρησιν πολυτελών και περιττών υπηρεσιών και υπαλλήλων, χάριν της απαισίας συναλλαγής, αφ' ετέρου δε καθορισθώσι θετικώς τα όρια εντός των οποίων δύναται ν' αυξηθώσιν αι δαπάναι δια την στρατιωτικήν της Χώρας παρασκευήν και δια την συντήρησιν του στρατού και του στόλου εν ειρήνη. ³⁹

- Ποια ήταν τα αιτήματα του Στρατιωτικού Συνδέσμου και σε ποιους τομείς ήθελαν να φέρουν αλλαγές; Θεωρείτε ότι ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος εξέφραζε όλες τις τάξεις του λαού;

- Μπορείτε να αναγνωρίσετε την προέλευση και το είδος της πηγής;

⇒ Ο σκοπός που εξυπηρετεί η ερώτηση είναι αρχικά γνωστικός. Διερευνώντας την πηγή, οι μαθητές θα μάθουν τα αιτήματα του Συνδέσμου, και χρησιμοποιώντας την κριτική ικανότητα, θα αξιολογήσουν αν ανταποκρινόταν στις ανάγκες του λαού και της χώρας. Επιπλέον, θα εξασκήσουν την ικανότητα αναγνώρισης μιας πηγής.

Η Αναγέννηση της Ελλάδας, Σ. Χριστίδης

- Σχολιάστε την λιθογραφία. Τι αναπαριστά η γυναίκα στη μέση; Ποιοι βρίσκονται στο πλήθος δεξιά και αριστερά; Τι συμβολίζει το φίδι στο κάτω μέρος της εικόνας, το οποίο πατάει η γυναίκα;

³⁹ Β. Παπακοσμάς, *Οι επεμβάσεις του στρατού στην ελληνική πολιτική ζωή*, Αθήνα, Εστία, 1981, σ. 267-270.

⇒ Στόχος της ερώτησης είναι η καλύτερη γνώση και κατανόηση του Κινήματος στο Γουδί και η οπτικοποίηση του γεγονότος. Μέσα από τη λιθογραφία ο μαθητής μπαίνει στη διαδικασία αναζήτησης των λεπτομερειών μιας εικόνας και των βαθύτερων νοημάτων τους.

Μετά από τα παραπάνω θέματα, οι μαθητές θα γράψουν στο ευρετήριό τους τον ορισμό του κινήματος και του εκσυγχρονισμού.

Ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος, έχοντας πετύχει τους στόχους του, κάλεσε ως εκπρόσωπο και εκφραστή του στην Αθήνα τον Ελευθέριο Βενιζέλο, έμπειρο πολιτικό, που είχε καθοριστικό ρόλο στο Κρητικό ζήτημα. Ο ίδιος είχε δηλώσει από την αρχή την προθυμία του να ενώσει τις αλύτρωτες περιοχές με την Ελλάδα. Αναλαμβάνοντας την εξουσία με το κόμμα των Φιλελευθέρων, έκανε ριζικές μεταρρυθμίσεις.

Δραστηριότητα 2^η:

-Βενιζέλος: ...έδωκα την γνώμην να αφοσιωθή ο Στρατός εις το επείγον έργον της ανασυντάξεως των στρατιωτικών δυνάμεων της χώρας και συγχρόνως έδωκα εις την Επανάστασιν την συμβουλήν να αξιώση και να επιβάλη την σύγκλησιν Αναθεωρητικής Βουλής...

-Φωναί: Όχι, όχι.

-Έτεροι φωναί: Σιωπή, σιωπή.

-Βενιζέλος: ...Αναθεωρητικής Βουλής, ήτις θα προέβαινε εις την αναθεώρησιν των διατάξεων εκείνων του Συντάγματος, την ανάγκην της μεταρρυθμίσεως των οποίων είχε καταδείξη η πείρα ημίσεος σχεδόν αιώνος [...]. Αλλά θα παραγνώριζε τις προφανή αλήθειαν, εάν δεν ανεγνώριζεν ότι εύρυνσις του κύκλου των εργασιών της όπως αναθεωρηθώσι και άλλαι διατάξεις του Συντάγματος μη θίγουσai ούτε την μορφήν της Πολιτείας, ούτε την Εξουσίαν και το πρόσωπον του Βασιλέως, ούτε την τάξιν της Διαδοχής, ανταποκρίνεται προς ισχυράν αξίωσιν της Κοινής Γνώμης [...].⁴⁰

- Πώς ερμηνεύετε τη στάση του Βενιζέλου να επιμένει στη συγκρότηση Αναθεωρητικής Βουλής;

⁴⁰ Τ. Μιχαλακέας, *Βίβλος Ελευθερίου Βενιζέλου, Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδος*, τομ. Α' Αθήνα, Ιστορικά Εκδόσεις, 1964, σ. 364

Πού δηλώνει ότι θεωρεί σημαντικό να εστιάσουν οι μεταρρυθμίσεις;

Στόχος της δραστηριότητας είναι, αφενός να μάθουν οι μαθητές, διερευνώντας την πηγή, για την Αναθεωρητική Βουλή που δημιουργήθηκε αρχικά από τον Βενιζέλο, και αφετέρου να αναζητήσουν τους λόγους που πήρε αυτή την απόφαση και τι ήθελε να πετύχει.

Από την τελευταία δραστηριότητα υποθέτουμε ότι θα έχει αναφερθεί στην τάξη πως οι μεταρρυθμίσεις, σύμφωνα με τον Βενιζέλο, έπρεπε να αφορούν τις ένοπλες δυνάμεις της χώρας. Έτσι, ο ίδιος ανέλαβε τα Υπουργεία Στρατιωτικών και Ναυτικών, αναδιοργάνωσε και επανέφερε στην ηγεσία του στρατού τον διάδοχο Κωνσταντίνο και κάλεσε Γάλλους και Άγγλους εκπαιδευτές. Εκτός από αυτό, υπήρξε ενίσχυση των ασθενέστερων τάξεων (εκπαίδευση, εργατικά και αγροτικά ζητήματα).⁴¹

- Κρίνοντας συνολικά τις ενέργειες του Βενιζέλου και τις προθέσεις/οράματά του για την Ελλάδα, τι φαντάζεστε ότι θα μπορούσε να ακολουθήσει;

Ο κάθε μαθητής θα εκφράσει τις σκέψεις και τις υποθέσεις του, στηρίζοντας με επιχειρήματα πώς κατέληξε σε αυτές. Οι υπόλοιποι θα πουν αν συμφωνούν ή διαφωνούν μαζί του και για ποιο λόγο.

⁴¹ W.T. Gallant, *Νεότερη Ελλάδα, Από τον πόλεμο ανεξαρτησίας μέχρι τις μέρες μας*, Αθήνα, Εκδόσεις Πεδίο, 2017, σ. 267

⇒ Στόχος της ερώτησης είναι να μπου οι μαθητές στη διαδικασία να λειτουργήσουν, συνδυάζοντας τις πληροφορίες που διδάχθηκαν, ώστε να σταθμίσουν μόνοι τους ποια θα ήταν η εξέλιξη.

Φύλλο εργασίας για το σπίτι

- Εντοπίστε τα κοινά σημεία μεταξύ του Κινήματος των Νεοτούρκων και του Κινήματος στο Γουδί. Στη συνέχεια δημιουργήστε ένα σχεδιάγραμμα με δύο στήλες, όπου θα καταγράφετε τις προσεγγίσεις και τις αποκλίσεις.
- Ανατρέξτε στο έργο «Το Κόκκινο Ποτάμι» στις σελίδες 22-23, όπου, μεταξύ των θετικών αντιδράσεων των Ελλήνων για την ανακήρυξη Συντάγματος στην Τουρκία, περιγράφονται και κάποιες επιφυλακτικές αντιδράσεις. Φανταστείτε ότι είστε ένας από αυτούς και γράψτε ένα γράμμα σε συγγενή σας, εκφράζοντας τις ανησυχίες σας.

Αναμενόμενα αποτελέσματα διδασκαλίας

Με το τέλος του δεύτερου μαθήματος, οι μαθητές αναμένεται να έχουν εμπεδώσει τα πρώτα σημαντικά γεγονότα, που έθεσαν την Ελλάδα σε πορεία προετοιμασίας για τις εθνικές διεκδικήσεις, οδηγώντας στη Μικρασιατική Εκστρατεία. Ακόμη, θα πρέπει να έχουν αντιληφθεί τη στάση του λαού μέχρι εκείνη τη στιγμή, αλλά και τον καθοριστικό ρόλο του Ελευθέριου Βενιζέλου.

3^ο μάθημα (2 διδακτικές ώρες)

Το τρίτο μάθημα αποτελείται από δύο διδακτικές ώρες. Θα απευθυνθεί στην ολομέλεια της τάξης και σε μια δραστηριότητα θα χωριστούν 3 ομάδες. Η διδασκαλία θα έχει και πάλι ως σημείο έναρξης τη χρονογραμμή, ώστε να παρουσιαστούν συγκεντρωμένα και με χρονική σειρά τα γεγονότα των ετών 1912-1917, που θα μας απασχολήσουν. Πρόκειται να διδαχθεί το στάδιο των πολιτικών αναταραχών, των εθνικών διεκδικήσεων και των μεγάλων πολέμων που διαδραματίστηκαν ακριβώς πριν τη Μικρασιατική Εκστρατεία και οδήγησαν σε αυτή. Λόγω του όγκου των πληροφοριών που αφορούν εδαφικές διεκδικήσεις και

κτήσεις, θα χρησιμοποιηθεί μια παρουσίαση PowerPoint με όλους τους απαραίτητους χάρτες.

Στην αρχή του μαθήματος, θα προβληθεί στους μαθητές η χρονογραμμή (<https://www.preceden.com/timelines/872023-1897-1922>) και αυτή τη φορά θα εστιάσουμε στα γεγονότα που ακολουθούν μετά το Κίνημα στο Γουδί, που είναι οι Βαλκανικοί Πόλεμοι, ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και ο Εθνικός Διχασμός. Οι μαθητές θα παρατηρήσουν ότι ανάμεσα στα γεγονότα είναι δύο διαφορετικοί πόλεμοι. Θα γίνει σύνδεση με το προηγούμενο μάθημα, με την παρατήρηση πως ο Ελ. Βενιζέλος ήταν σωστός στην πρόβλεψή του, πως σύντομα η Ελλάδα θα έπρεπε να πολεμήσει.

Όπως αναφέρθηκε στην εισαγωγή του προηγούμενου μαθήματος, στις αρχές του 20^{ου} αι. οι χώρες της Βαλκανικής Χερσονήσου εκδήλωναν τάσεις εθνικισμού, και η Οθωμανική Αυτοκρατορία βρέθηκε σε αδυναμία να ελέγξει τις κτήσεις της σε εκείνες τις περιοχές. Αντίστοιχα με τη Μεγάλη Ιδέα της Ελλάδας, υπήρξαν οράματα για μια Μεγάλη Σερβία και μια Μεγάλη Βουλγαρία. Ο κοινός αντίπαλος για τους λαούς των Βαλκανίων ήταν η κυριαρχία των Οθωμανών, ιδιαίτερα μετά το πραξικόπημα των Νεοτούρκων και τις βιαιότητες που εκδήλωναν εις βάρος των μη μουσουλμάνων. Για να διευκρινιστεί στους μαθητές η στάση των Μεγάλων Δυνάμεων, θα παρατεθούν τα δύο ακόλουθα αποσπάσματα του μυθιστορήματος:

«(...) ο αυτοκράτορας της Γερμανίας, Κάιζερ Γουλιέλμος II (...) όλο αυτό το διάστημα παρακολουθούσε και μέσω του γερμανού πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη, επηρέαζε τα γεγονότα που διαδραματίζονταν εκεί, τασσόμενος με την πλευρά των Νεοτούρκων.»^{42 43}

«Η Αγγλία και η Γαλλία, που συνέβαλλαν αποφασιστικά στη γέννηση και πρόοδο του κινήματος των Νεοτούρκων, έχασαν τελικά τον έλεγχό του. Έτσι, έστρεψαν την προσοχή τους στη μέχρι τότε παραμερισμένη Ελλάδα. Ευνόησαν την Επανάσταση των ελλήνων αξιωματικών τον Αύγουστο του 1909.»⁴⁴

⁴² Χ. Τσιρκινίδης, *Το Κόκκινο Ποτάμι*, σ.127

⁴³ Η συγκεκριμένη πληροφορία αναφέρεται στο Μ. Gencer, *Jöntürk Modernizmi ve "Alman Ruhu"*, Κωνσταντινούπολη, İletişim, 2003, σσ. 62-63, σ.82

⁴⁴ Στο ίδιο, σ.139

⇒ Με αυτό τον τρόπο θα ενταχθούν τα γεγονότα στη σφαίρα της Ευρωπαϊκής Ιστορίας.

Το 1912 συστάθηκε ο Βαλκανικός Συνασπισμός, ώστε να γίνουν διαπραγματεύσεις μεταξύ των αντιμαχόμενων. Η διπλωματία αποδείχθηκε ατελέσφορη και τα κράτη οδηγήθηκαν στον Α' Βαλκανικό Πόλεμο.

Θα ζητηθεί από την τάξη να σχολιάσουν τις δύο ακόλουθες λιθογραφίες:

Βαλκανικός Συνασπισμός (Ελλάδα, Μαυροβούνιο, Σερβία, Βουλγαρία)

- Τι αναπαριστά ο δράκος στην πρώτη εικόνα; Ποιες λεπτομέρειες παρατηρείτε;
- Συγκρίνετε τις δύο εικόνες μεταξύ τους.

Στο σημείο αυτό θα γίνει προβολή του πρώτου χάρτη στο PowerPoint, με τα εδάφη των χωρών πριν τον πόλεμο, και του δεύτερου, με τα εδάφη που διεκδικούσαν. Ο τρίτος χάρτης στη σειρά, αποτυπώνει τις κινήσεις των στρατευμάτων της κάθε χώρας, και θα προσπαθήσουν οι μαθητές να τις προσδιορίσουν.

Παρουσίαση του
Microsoft Office Power

Ακόμη, θα γίνει η ερώτηση:

- Παρατηρείτε κάποια πόλη που ήταν κοινός στόχος για τη Βουλγαρία και την Ελλάδα;

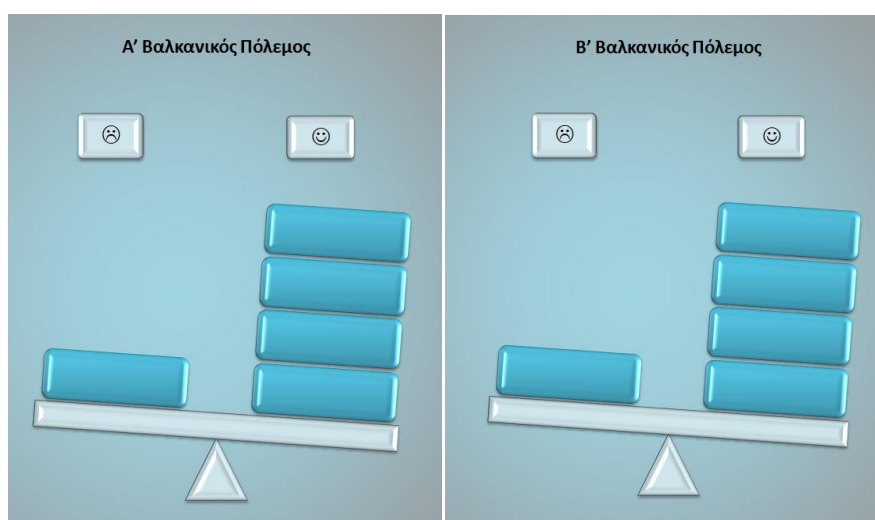
⇒ Στόχος της παραπάνω διαδικασίας είναι η διερευνητική μάθηση, και η εξάσκηση της ικανότητας ανάγνωσης χαρτών. Με την ερώτηση θα δοθεί έμφαση στην απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης.

Ο Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος έληξε στις 30 Μαΐου 1912, με την υπογραφή της Συνθήκης του Λονδίνου. Όμως τα Βαλκανικά κράτη δεν ήταν ικανοποιημένα με την έκβαση, με αποτέλεσμα να ξεκινήσει ο Β΄ Βαλκανικός Πόλεμος, αυτή τη φορά εις βάρος κυρίως της Βουλγαρίας. Θα μελετηθεί και πάλι ο χάρτης των κινήσεων στο PowerPoint από τους μαθητές.

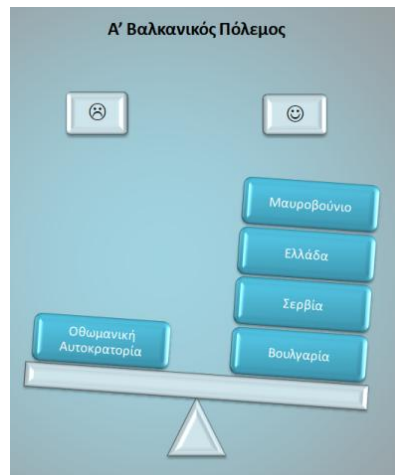
Εν τέλει οι Βαλκανικοί Πόλεμοι έληξαν το 1913, με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου. Αυτό σήμαινε αποδυνάμωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που είχε χάσει πια όλα τα ευρωπαϊκά εδάφη, και τον διπλασιασμό της Ελλάδας τόσο σε έκταση όσο και σε πληθυσμό, δίνοντας την ελπίδα ότι η Μεγάλη Ιδέα ήταν πραγματοποιήσιμη.⁴⁵

Δραστηριότητα 1^η:

Θα προβληθεί στον διαδραστικό πίνακα το ακόλουθο σχεδιάγραμμα. Οι μαθητές πρέπει να συμπληρώσουν στις ζυγαριές τα ονόματα των κρατών που συμμετείχαν στους Βαλκανικούς Πολέμους, ανάλογα με την έκβαση που είχαν για το κάθε ένα.

⁴⁵ W.T. Gallant, *Νεότερη Ελλάδα, Από τον πόλεμο ανεξαρτησίας μέχρι τις μέρες μας*, Αθήνα, Εκδόσεις Πεδίο, 2017, σσ.277-279

(παράδειγμα)

⇒ Ο στόχος που εξυπηρετεί η συγκεκριμένη δραστηριότητα, είναι να αντιληφθούν και να διαχωρίσουν στο μυαλό τους οι μαθητές τα αντιμαχόμενα πεδία των Βαλκανικών Πολέμων, και να διακρίνουν οπτικά ποιες χώρες ευνοήθηκαν.

Με την ήττα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, υπήρξαν αρνητικές συνέπειες για τους πληθυσμούς, με εξαναγκασμούς και διώξεις. Βούλγαροι και Οθωμανοί που κατοικούσαν στα εδάφη πλέον της Ελλάδας εκδιώχθηκαν, καταλήγοντας στη Βουλγαρία και την Οθωμανική Αυτοκρατορία, και αντίστοιχα Έλληνες από τη Βουλγαρία και τη Θράκη, καταφτάνουν στην Ελλάδα ως πρόσφυγες.⁴⁶

Σε όλη τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων, οι σχέσεις μεταξύ Βενιζέλου και διαδόχου Κωνσταντίνου, ήταν σχετικά ήπιες και αυτό είχε θετικά αποτελέσματα, παρότι υπήρξαν διαφωνίες (αναφορά στην εικόνα της χρονογραμμής). Ωστόσο, τον Μάρτιο του 1913 ο αγγλόφιλος βασιλιάς Γεώργιος Α΄ δολοφονείται και την εξουσία αναλαμβάνει ο γερμανόφιλος Κωνσταντίνος. Η χώρα είχε ήδη αρχίσει να διχάζεται.⁴⁷ Για τη στήριξη της παραπάνω αφήγησης θα δοθεί απόσπασμα από το μυθιστόρημα:

«Η γερμανική διείσδυση στην Ελλάδα άρχισε να ενοχλεί τους Άγγλο-Γάλλους και οι ανησυχίες τους μεγάλωσαν, όταν ο Κάιζερ, στις 10 Σεπτεμβρίου 1913, επισκέφθηκε την Κέρκυρα, όπου είχε μακρές συνομιλίες με το βασιλιά Κωνσταντίνο, πίσω από τις πλάτες της επίσημης κυβέρνησης του Βενιζέλου. Έτσι άρχισε ένας

⁴⁶ Δ. Σταματόπουλος, «Η Μικρασιατική Εκστρατεία, Η Ανθρωπογεωγραφία της Καταστροφής», στο Λιάκος Α., *Το 1922 και οι πρόσφυγες*, Αθήνα, Εκδόσεις Νεφέλη, 2011, σ.63

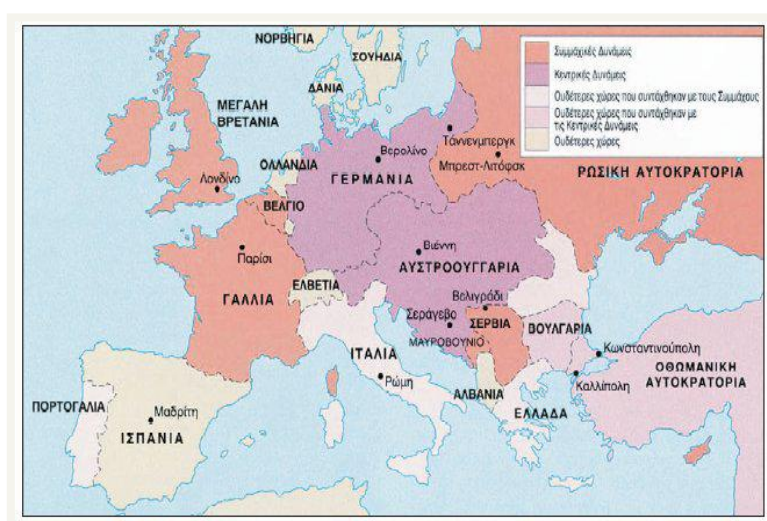
⁴⁷ W.T. Gallant, *Νεότερη Ελλάδα, Από τον πόλεμο ανεξαρτησίας μέχρι τις μέρες μας*, Αθήνα, Εκδόσεις Πεδίο, 2017, σσ.283-284

υποχθόνιος πόλεμος μεταξύ φιλογερμανικών και φιλοάγγλων, όχι μόνο σε επίπεδο πολιτικών και βασιλιά, αλλά και μεταξύ των αξιωματικών και πιο πέρα ακόμη, μεταξύ των στρωμάτων της κοινωνίας.»⁴⁸

- Σχολιάστε το απόσπασμα. Πώς δικαιολογείτε και πώς κρίνετε τη στάση του βασιλιά Κωνσταντίνου;

⇒ Στόχος είναι η μαθητές να τοποθετηθούν κριτικά απέναντι στη στάση του βασιλιά, αλλά και να αντιληφθούν την εμπλοκή των Μεγάλων Δυνάμεων στην πολιτική κατάσταση της Ελλάδας.

Με το ξέσπασμα του νέου πολέμου τον Αύγουστο του 1914, επικρατεί Εθνικός Διχασμός, λόγω της διάστασης των απόψεων Βενιζέλου-Κωνσταντίνου, ως προς τη στάση που θα έπρεπε να κρατήσει η Ελλάδα. Οι αντιμαχόμενες Δυνάμεις είχαν χωριστεί στις δυνάμεις της Αντάντ (Συμμαχικές Δυνάμεις) και της Τριπλής Συμμαχίας (Κεντρικές Δυνάμεις).⁴⁹ Ο παρακάτω χάρτης δείχνει με ποιο πλευρό τάχθηκε η κάθε χώρα:

- Σύμφωνα με τον χάρτη, ποιες χώρες ανήκαν στην Αντάντ και ποιες στην Τριπλή Συμμαχία;

- Άρα, με βάση όσα ήδη γνωρίζετε, ποια θέση υποστήριζε ο Κωνσταντίνος και ποια ο Βενιζέλος; Ποιο ήταν το σκεπτικό του καθενός;

⁴⁸ Χ. Τσιρκινίδης, *Το Κόκκινο Ποτάμι*, σ.204

⁴⁹ W.T. Gallant, *Νεότερη Ελλάδα, Από τον πόλεμο ανεξαρτησίας μέχρι τις μέρες μας*, Αθήνα, Εκδόσεις Πεδίο, 2017, σ.280

⇒ Οι μαθητές θα πρέπει να συνθέσουν όλες τις πληροφορίες. Να σκεφτούν το όραμα του Βενιζέλου για την επέκταση της Ελλάδας και την υποστήριξή του από τους Άγγλο-Γάλλους και αντίστοιχα για τον Κωνσταντίνο, τη στήριξή του στη Γερμανία και την εμπλοκή του σε μυστικές διπλωματίες.

Τον Απρίλιο του 1915 οι Μεγάλες Δυνάμεις αποβιβάζονται στην Καλλίπολη, ώστε να πείσουν την Οθωμανική Αυτοκρατορία να ταχθεί με την Αντάντ. Θα προβληθεί στους μαθητές η ακόλουθη χρονογραμμή που αφορά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, και εκεί θα παρατηρήσουν τα σημαντικά γεγονότα, μαζί με τον χάρτη που αφορά την Καλλίπολη: <https://www.preceden.com/timelines/872252->. Ενώ η Ελλάδα είχε αποφασίσει την αποστολή στρατευμάτων για ενίσχυση, ο βασιλιάς άλλαξε γνώμη, οδηγώντας τον Βενιζέλο σε παραίτηση. Η πολιτική αυτή τριβή και το αδιέξοδο στο οποίο βρέθηκε η κατάσταση, οδήγησαν τον Βενιζέλο, με την υποστήριξη των Γάλλων, να εγκαθιδρύσει προσωρινή κυβέρνηση στη Θεσσαλονίκη, τον Σεπτέμβριο του 1916 (παραπομπή στη χρονογραμμή). Έτσι επισημοποιείται ο Εθνικός Διχασμός, αφού και ο λαός έχει χωριστεί στις δυο παρατάξεις των βενιζελικών και των βασιλικών. Οι μαθητές γράφουν στο ευρετήριο τους ορισμούς των δύο όρων, με τις απόψεις που υποστήριζε η κάθε πλευρά και τη μερίδα της κοινωνίας που εξέφραζε. Θα αναφερθεί στην τάξη, ότι στο ιστορικό μυθιστόρημα υπάρχει η ακόλουθη φράση, για να χαρακτηρίσει την περίοδο που ακολούθησε: «Άρχισε ο αλληλοσπαραγμός, η πείνα, η δυστυχία και η ταπείνωση.»⁵⁰

Οι δύο κυβερνήσεις που υπήρχαν πια στην Ελλάδα, μια με έδρα τη Θεσσαλονίκη και μια στην Αθήνα, είχαν ένθερμους οπαδούς, που πολλές φορές εκδηλώθηκαν ακόμη και με βίαιες ενέργειες.⁵¹ Θα προβληθεί στους μαθητές το παρακάτω απόσπασμα από εφημερίδα και θα ζητηθεί να σχολιάσουν τη ρητορική που χρησιμοποιείται:

⁵⁰ Χ. Τσιρκινίδης, *Το Κόκκινο Ποτάμι*, σ.299

⁵¹Β. Παναγιωτόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2003, σσ.43-44

- Σε ποιον αναφέρεται ως «προδότης» ο τίτλος της εφημερίδας;
- Ποια ήταν η θέση της Εκκλησίας για τα γεγονότα;

⇒ Στόχος των ερωτήσεων είναι οι μαθητές να καταλάβουν το σημείο που είχε φτάσει ο Διχασμός για την κοινωνία, και να συνειδητοποιήσουν και να κρίνουν τη θέση της Εκκλησίας.

Το μάθημα θα συνεχίσει με αφήγηση. Τον Νοέμβριο του 1916 η κατάσταση εκτροχιάζεται. Το μέρος του στρατού που υποστήριζε τον βασιλιά, ίδρυσε την παραστρατιωτική ομάδα «Επίστρατοι», με σκοπό τη συστηματική εκστρατεία τρομοκράτησης και καταπίεσης των βενιζελικών της Αθήνας. Τελικά, μετά από επέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων, ο βασιλιάς Κωνσταντίνος αναγκάστηκε να παραιτηθεί και να αναχωρήσει το 1917, δίνοντας τέλος στον Εθνικό Διχασμό. Ο Βενιζέλος ανέλαβε την κυβέρνηση της χώρας, επαναφέροντας τη Βουλή με την οποία είχε κυβερνήσει και το 1915. Από εκεί προκύπτει ο χαρακτηρισμός που της δόθηκε ως «Βουλή των Λαζάρων».⁵² Έτσι, η Ελλάδα εισήλθε στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, στο πλευρό των Συμμάχων.

⁵² W.T. Gallant, *Νεότερη Ελλάδα, Από τον πόλεμο ανεξαρτησίας μέχρι τις μέρες μας*, Αθήνα, Εκδόσεις Πεδίο, 2017, σσ. 289-290

Δραστηριότητα 2^η:

Οι μαθητές θα χωριστούν σε 3 ομάδες. Η μία ομάδα έχει το ρόλο των Βενιζελικών, η δεύτερη το ρόλο των Βασιλικών, και η τρίτη το ρόλο του ουδέτερου πληθυσμού. Θα ζητηθεί από τους μαθητές να δημιουργήσουν μια διαλογική αντιπαράθεση.

- Οι βενιζελικοί, θα φανταστούν ότι εδρεύουν στη Θεσσαλονίκη και θα προσπαθήσουν να πείσουν το ακροατήριο ότι ο Βενιζέλος αξίζει τη στήριξή τους.
- Οι βασιλικοί, θα στηρίξουν τον Κωνσταντίνο και θα προσπαθήσουν να κερδίσουν και εκείνοι τη στήριξη του ακροατηρίου.
- Ο ουδέτερος πληθυσμός, θα πρέπει να θέτει ερωτήσεις, να εξετάζει τα επιχειρήματα και των δύο πλευρών, με σκοπό να διαμορφώσει στο τέλος μια άποψη και να ενταχθεί με μια από τις δύο παρατάξεις.

Στη διάρκεια του διαλόγου ο διδάσκων θα συντονίζει τη συζήτηση, όταν χρειάζεται, και θα εξασφαλίζει να τηρούνται κάποια όρια, ώστε η κάθε ομάδα να εκφράζει επιχειρήματα χωρίς να επιτίθεται στην αντίπαλη ομάδα.

⇒ Ο σκοπός που εξυπηρετεί η δραστηριότητα είναι πολυδιάστατος. Αρχικά προωθεί τη συνεργασία μεταξύ των μαθητών για την αποδόμηση του Εθνικού Διχασμού. Καλλιεργεί την ενσυναίσθηση για τα πρόσωπα που εμπλέκονται στη δραστηριότητα, εξασκεί στην οργάνωση επιχειρημάτων, ενισχύει το πνεύμα σεβασμού και ανεκτικότητας στην αντίθετη άποψη, και αναπτύσσει την κριτική σκέψη των μαθητών για την πραγματοποίηση μιας επιλογής. Ακόμη, εξοικειώνει τους μαθητές με τον πολιτικό και δημοκρατικό λόγο και τον διάλογο με επιχειρήματα.

Φύλλο εργασίας για το σπίτι

- Ανατρέξτε στο ιστορικό μυθιστόρημα, στη σελ. 195, και με βάση όσα περιγράφονται, προσπαθήστε να σχεδιάσετε στον ακόλουθο χάρτη με κόκκινο τις κινήσεις του ελληνικού στρατού, σύμφωνα με τις διαταγές του Βενιζέλου, και με μπλε, σύμφωνα με τις διαταγές του Κωνσταντίνου, κυκλώνοντας τις περιοχές που ελευθερώθηκαν:

(Στη συγκεκριμένη σελίδα του μυθιστορήματος περιγράφεται η διαφωνία Βενιζέλου-Κωνσταντίνου πριν την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης)

- Παρακολουθήστε το βίντεο του συνδέσμου και απαντήστε στις ερωτήσεις που έχουν επισυναφθεί σε διάφορα σημεία :
<https://edpuzzle.com/media/63dcd1095a22f240f531b6a3>
- Χαρακτηρίστε τις παρακάτω προτάσεις με Σ για το σωστό και Λ για το λάθος:
 - 1) Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος υποστήριζε η Ελλάδα να συμμετέχει στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, στο πλευρό των Κεντρικών Δυνάμεων.
 - 2) Ο Εθνικός Διχασμός δεν είχε αντίκτυπο στα λαϊκά στρώματα.
 - 3) Ο Κωνσταντίνος προκάλεσε την παραίτηση του Βενιζέλου το 1915.
 - 4) Οι Βενιζελικοί τάσσονταν υπέρ της προσπάθειας για πραγματοποίηση του εθνικού οράματος της Μεγάλης Ιδέας.
 - 5) Μεταξύ των παρατάξεων κατά τον Εθνικό Διχασμό υπήρχε σεβασμός και συναίνεση.
 - 6) Η Εκκλησία δεν έλαβε θέση στον Διχασμό, αλλά έκανε προσπάθειες για την άμβλυνση των συγκρούσεων.

Αναμενόμενα αποτελέσματα διδασκαλίας

Με το τέλος του τρίτου μαθήματος οι μαθητές θα πρέπει να έχουν αποτυπώσει και κατανοήσει σε βάθος τα γεγονότα των Βαλκανικών Πολέμων και του Εθνικού Διχασμού, να τα προσδιορίζουν γεωγραφικά, να αναγνωρίζουν τη σημασία τους για την Ιστορία και να γνωρίζουν τους ορισμούς σχετικών βασικών εννοιών. Ακόμη, αναμένεται να έχουν διαμορφώσει μια άποψη για τα πολιτικά πρόσωπα.

4^ο μάθημα (2 διδακτικές ώρες)

Το τέταρτο μάθημα, έχει διάρκεια δύο διδακτικών ωρών και θα συνεχιστεί από εκεί που είχε μείνει το προηγούμενο μάθημα, δηλαδή από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, στον οποίο πλέον συμμετέχουν και οι Έλληνες. Η διδασκαλία θα εστιάσει κυρίως στις σχέσεις που δημιουργήθηκαν, μεταξύ των κρατών που συμμετείχαν και στις κινήσεις τους μέχρι το τέλος του πολέμου. Ακόμη, θα μελετηθούν τα αποτελέσματα και όσα γεγονότα ακολούθησαν, στην προσπάθεια να αποκατασταθεί η ισορροπία, με έμφαση σε όσα αφορούν την Ελλάδα. Για τη στήριξη του μαθήματος, θα χρησιμοποιηθούν κυρίως αποσπάσματα του ιστορικού μυθιστορήματος, αλλά και οπτικά μέσα.

Στην αρχή του μαθήματος, θα δοθεί στους μαθητές ως αφόρμηση το απόσπασμα του μυθιστορήματος⁵³:

«Στις 28 Ιουλίου, η Αυστρο-Ουγγαρία κήρυξε τον πόλεμο κατά της Σερβίας. Οι Γερμανοί, την 1^η Αυγούστου, επιτέθηκαν κατά των Ρώσων και στις 3 Αυγούστου εισέβαλλαν στο Βέλγιο. Η Γαλλία και η Αγγλία κήρυξαν τον πόλεμο κατά της Γερμανίας.»⁵⁴

Θα ζητηθεί από τους μαθητές να ανατρέξουν στο σχολικό εγχειρίδιο, στις ενότητες που διδάσκονται, και να αντιστοιχίσουν τις πληροφορίες του αποσπάσματος με το ιστορικό γεγονός στο οποίο αναφέρονται.

Θα προβληθεί στους μαθητές η παρακάτω γελοιογραφία, που θα συνοδεύεται από την ερώτηση:

⁵³ Η πληροφορία του αποσπάσματος επιβεβαιώνεται στο E.M. Burns, *Ευρωπαϊκή Ιστορία, Ο Δυτικός Πολιτισμός*, Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Επίκεντρο, 2006, σ.804

⁵⁴ Χ. Τσιρκινίδης, *Το Κόκκινο Ποτάμι*, σ.245

-Γνωρίζοντας από τα προηγούμενα μαθήματα, ότι στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, είχαν ενταθεί οι διεθνείς ανταγωνισμοί, καθώς όλα τα κράτη επεδίωκαν την επέκτασή τους, πώς θα μπορούσαν να ερμηνευτούν η στήριξη μεταξύ των κρατών και οι προσπάθειες δημιουργίας συμμαχιών;

⇒ Ο στόχος των παραπάνω είναι αρχικά οι μαθητές να μπουν στη διαδικασία να συνδυάσουν το ιστορικό μυθιστόρημα με το σχολικό εγχειρίδιο, επιβεβαιώνοντας έτσι την εγκυρότητα των πληροφοριών, αλλά και να μάθουν ότι χρειάζεται πάντα να γίνεται έλεγχος για την αξιοπιστία. Έπειτα, με την ερώτηση, σκοπός είναι η συνειδητοποίηση των διπλωματικών ενεργειών σε έναν πόλεμο.

Στο προηγούμενο μάθημα είδαμε ποιες ήταν οι αντιμαχόμενες συμμαχίες, και την ένταξη της Ελλάδας, τελικά, με την Αντάντ. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία από την άλλη, είχε αναπτύξει σχέσεις με την Γερμανία, ήδη από τον Δεκέμβριο του 1913, όταν ο Γερμανός στρατηγός Λίμαν φον Σάντερς ανέλαβε την αναδιοργάνωση του τουρκικού στρατού, με απώτερο σκοπό η Γερμανία να έχει τον πλήρη έλεγχό του.⁵⁵

Δραστηριότητα 1^η:

- 1) «(...) στην Κωνσταντινούπολη ο Γερμανός στρατηγός Λίμαν φον Σάντερς, μαζί με τον Τούρκο υπουργό των Εσωτερικών, τον Ταλαάτ μπεή, καθόρισαν τους

⁵⁵ Δ. Σταματόπουλος, «Η Μικρασιατική Εκστρατεία, Η Ανθρωπογεωγραφία της Καταστροφής», στο Λιάκος Α., Το 1922 και οι πρόσφυγες, Αθήνα, Εκδόσεις Νεφέλη, 2011, σ.65

τρόπους και τις λεπτομέρειες του **αφανισμού** των Ελλήνων και των Αρμενίων της Ανατολής.»⁵⁶

- 2) «Στις 30 Οκτωβρίου 1914, η Τουρκία μπήκε στον πόλεμο, με το μέρος της Γερμανίας. Βρόντησαν τα κανόνια στα τουρκο-ρωσικά σύνορα.

Η δεύτερη φάση του σχεδίου των Νεοτούρκων τέθηκε σε εφαρμογή. **“Λευκός θάνατος”** Ελλήνων και Αρμενίων.»⁵⁷

- 3) «Στην Κωνσταντινούπολη, ο αρχηγός της γερμανικής αποστολής, Λίμαν φον Σάντερς (...) επισκέφθηκε το τρίτο μέλος της Τριανδρίας, τον υπουργό εσωτερικών Ταλαάτ μπεή, και τον παρότρυνε να επιδιώξει την εξαφάνιση των “καταραμένων Ελλήνων και Αρμενίων”, **με πιο ωμό και πιο εντατικό ρυθμό.**»⁵⁸

- 4) «Εντωμεταξύ, απ’ τη στιγμή που αναχώρησε ο Βενιζέλος απ’ την Αθήνα, οι Γερμανοί αντιλήφθηκαν ότι **το παιχνίδι τους στην Ελλάδα ήταν χαμένο.** Έτσι, έδωσαν το πράσινο φως στους Τούρκους: “Συνεχίστε τους διωγμούς των Ελλήνων”».»⁵⁹

- 5) «Η Ελλάδα βγήκε στον πόλεμο στο πλευρό των Αγγλο-Γάλλων. Ο Γερμανός αυτοκράτορας, Κάιζερ Γουλιέλμος, επισκέφθηκε στην Κωνσταντινούπολη τον σουλτάνο Μεχμέτ V και, μέσω του στρατηγού του, Λίμαν φον Σάντερς, συνέστησε στους υπουργούς Πολέμου και Εσωτερικών, Ενβέρ πασά και Ταλαάτ μπεή, **να επισπεύσουν την εξόντωση** των Ελλήνων του Πόντου και της Μικράς Ασίας.»⁶⁰

- Ποιες ήταν οι σχέσεις Γερμανίας-Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και ποιος ο κοινός τους στόχος; Για ποιο λόγο υπήρχε ο συγκεκριμένος στόχος από την κάθε πλευρά;
- Σχολιάστε το νόημα των λέξεων/φράσεων που είναι γραμμένες με έντονη γραφή (**αφανισμός, λευκός θάνατος, ωμό και εντατικό ρυθμό, το παιχνίδι τους στην Ελλάδα ήταν χαμένο, να επισπεύσουν την εξόντωση**).

⁵⁶ Χ. Τσιρκινίδης, *Το Κόκκινο Ποτάμι*, σ.210-211

⁵⁷ Χ. Τσιρκινίδης, *Το Κόκκινο Ποτάμι*, σ.268-269

⁵⁸ Στο ίδιο, σ.282

⁵⁹ Στο ίδιο, σ.300

⁶⁰ Στο ίδιο, σ.350

⇒ Μέσω αυτής της δραστηριότητας, θα γνωρίσουν οι μαθητές για την αντιμετώπιση των μειονοτήτων από τους Οθωμανούς, με την στήριξη των Γερμανών, και διερευνώντας τις πηγές κριτικά, θα αντιληφθούν ποια ήταν τα συμφέροντα της Γερμανίας από τους διωγμούς. Ακόμη, θα συνειδητοποιήσουν την τραγικότητα της κατάστασης, παρατηρώντας τις συναισθηματικά φορτισμένες λέξεις και φράσεις.

Το μάθημα θα συνεχίσει με ανάγνωση του ακόλουθου αποσπάσματος, ώστε να γνωρίσουν οι μαθητές τα Τάγματα Εργασίας και το ρόλο τους.

«Θα γίνουν ειδικά τάγματα γι' αυτούς, Αμελέ Ταμπουρού (Τάγματα Εργασίας). Εκεί θα τους εκμεταλλευτούμε, βάζοντάς τους να δουλεύουν σαν ζώα και ταυτόχρονα θα τους αποδεκατίζουμε με το βούρδουλα, την πείνα και τα στρατοδικεία. (...) Με τις εξορίες και τα «Αμελέ Ταμπουρού», σε δύο χρόνια, θ' απαλλαγούμε οριστικά απ' αυτούς.»⁶¹

Η υλοποίηση αυτού του σχεδίου των Νεοτούρκων, είχε ως αποτέλεσμα τη γενοκτονία πρώτα των Αρμενίων, με 1,5 εκατ. θανάτους, ενώ την ίδια περίοδο του 1915 ξεκίνησαν οι διωγμοί των Ελλήνων του Πόντου, που κατέληξαν επίσης σε γενοκτονία μέσα στα επόμενα χρόνια. Οι μαθητές θα καταγράψουν στο ευρετήριο τις λέξεις «διωγμός», «γενοκτονία» και «Τάγματα Εργασίας», μαζί με τον ορισμό.

Δραστηριότητα 2^η:

⁶¹ Χ. Τσιρκινίδης, *Το Κόκκινο Ποτάμι*, σ.274

- Παρατηρείτε τις λεπτομέρειες κάθε εικόνας. Τι συναισθήματα σας δημιουργούνται;
- Υποθέστε ότι είστε συντάκτες μιας εφημερίδας και θέλετε να δημοσιεύσετε τις φωτογραφίες αυτές, προκειμένου οι άνθρωποι να γνωρίσουν τα Αμελέ Ταμπουρού. Τι λεζάντα θα βάζατε κάτω από την κάθε φωτογραφία και για ποιο λόγο;

⇒ Αυτή η δραστηριότητα αποσκοπεί στην αισθητική συγκίνηση των μαθητών, σχετικά με τις συνθήκες που υπέστησαν οι άνθρωποι στα Τάγματα Εργασίας.

Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος τερματίστηκε στις 11 Νοεμβρίου 1918 (παραπομπή στη χρονογραμμή όλων των γεγονότων), και μετά τη Συνθήκη των Βερσαλλιών οι επιπτώσεις για τους Γερμανούς ήταν σφοδρές, τόσο σε οικονομικό επίπεδο όσο και σε εδαφικό, εφόσον αναγκάστηκαν σε τεράστιες παραχωρήσεις. Οι συνέπειες του πολέμου, ωστόσο, επηρέασαν ολόκληρη την Ευρώπη και ήταν εμφανείς εκτός από τον οικονομικό τομέα, στον ηθικό και ιδεολογικό, ενώ τα ψυχικά και σωματικά τραύματα των ανθρώπων φαινόταν ότι θα ήταν πολύ δύσκολο, σχεδόν αδύνατο, να επουλωθούν.

Θα γίνει αφήγηση των παρακάτω και θα προβληθεί η εικόνα της χρονογραμμής για τη Συνθήκη των Σεβρών. Ο Βενιζέλος, προκειμένου να ακουστούν τα αιτήματά του από τους Συμμάχους στη Σύνοδο Ειρήνης του Παρισιού, αποφασίζει να στείλει στρατό για ενίσχυση της Ουκρανίας, εναντίον του Σοβιετικού καθεστώτος. Έτσι καταφέρνει να καταλάβει, με την έγκριση και στήριξη των Δυνάμεων, τη Σμύρνη.⁶² Εκτός από αυτό, με τη Συνθήκη των Σεβρών στην Ελλάδα περιήλθαν η Ανατολική Μακεδονία, η Ανατολική και Δυτική Θράκη, τα νησιά του Αιγαίου, η Ίμβρος και η Τένεδος.⁶³

Από αυτό το σημείο ξεκινάει η Μικρασιατική Εκστρατεία, με την απόβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη (παραπομπή στη χρονογραμμή). Θα προβληθούν οι παρακάτω εικόνες και το βίντεο, και θα γίνει μια συζήτηση στην τάξη, σχετικά με τα

⁶² W.T. Gallant, *Νεότερη Ελλάδα, Από τον πόλεμο ανεξαρτησίας μέχρι τις μέρες μας*, Αθήνα, Εκδόσεις Πεδίο, 2017, σ.294

⁶³ Στο ίδιο, σ.299

συναισθήματα που είχε ο λαός της Σμύρνης και τις προσδοκίες για το μέλλον:

<https://edpuzzle.com/media/63e27cf0df54e640d0ed1fb3>

Αν και η περιοχή της Σμύρνης ήταν υπό ελληνική διοίκηση, εξακολουθούσε να ανήκει στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, που πλέον είχε διασπαστεί σε ζώνες ελεγχόμενες από τους Συμμάχους.⁶⁴ Σε αυτό το σημείο, για τη στήριξη της διδασκαλίας, θα χρησιμοποιηθεί ο χάρτης με τις συμμαχικές ζώνες επιρροής:

⁶⁴Δ. Σταματόπουλος, «Η Μικρασιατική Εκστρατεία, Η Ανθρωπογεωγραφία της Καταστροφής», στο Λιάκος Α., Το 1922 και οι πρόσφυγες, Αθήνα, Εκδόσεις Νεφέλη, 2011, σ.55 και σ.66

Την ίδια περίοδο είχε αρχίσει η άνοδος στην εξουσία του Μουσταφά Κεμάλ (Ατατούρκ), ο οποίος, στον απελευθερωτικό του αγώνα για να συσπειρώσει τον τουρκικό λαό, θεωρούσε τους Έλληνες κατακτητές στα εδάφη της χώρας του. Θα δοθεί το απόσπασμα διαλόγου μεταξύ της πρωταγωνίστριας Ιφιγένειας και του Γάλλου προξένου, σχετικά με την επικρατούσα κατάσταση στο Ερζερούμ:

«-Η περιοχή εκείνη παραμένει δυστυχώς στο έλεος των άτακτων Τούρκων, που τρομοκρατούν τους κατοίκους. Ακόμα και οι Άγγλοι στρατιώτες άρχισαν να φεύγουν απ' τα μέρη εκείνα. Δεν είδατε τη συμπεριφορά των Τούρκων στο λιμάνι; Δε σας κρύβω ότι κι εγώ προσωπικά δέχομαι συχνά απειλές.⁶⁵

-Δηλαδή, κύριε πρόξενε, οι ηττημένοι τρομοκρατούν τους νικητές και το ανέχεστε αυτό;»⁶⁶

Σύμφωνα με το παραπάνω απόσπασμα:

-Οι Τούρκοι τήρησαν τους όρους της Συνθήκης των Σεβρών;

-Ποια ήταν η στάση των συμμάχων;

⇒ Σκοπός των ερωτήσεων είναι οι μαθητές να οικοδομήσουν τη γνώση διερευνώντας την πηγή, και να αντιμετωπίσουν κριτικά τις συμπεριφορές που περιγράφονται.

Πρόσθετη προαιρετική δραστηριότητα

Στις σελίδες 386-389 του ιστορικού μυθιστορήματος «Το Κόκκινο Ποτάμι», υπάρχει ένας διάλογος μεταξύ Βενιζέλου, Ζαχάρωφ και Μιλτιάδη Παυλίδη (πρωταγωνιστής), όπου συζητούν σχετικά με την επιτυχία στην Συνδιάσκεψη Ειρήνης, αλλά την παραμέληση του Πόντου. Αξιοποιώντας τη διδακτική πρακτική της δραματοποίησης, ο εκπαιδευτικός προτείνει ένα παιχνίδι ρόλων μεταξύ των μαθητών, όπου θα συμμετέχουν 4 μαθητές (τα παραπάνω πρόσωπα και ένας αφηγητής). Στη συνέχεια η τάξη θα συζητήσει τη στάση του Βενιζέλου και του Ζαχάρωφ, αν τις δικαιολογεί, αν είχε δίκιο ο Μιλτιάδης και, γενικότερα, οι μαθητές θα κρίνουν την αντιμετώπιση των Ελλήνων του Πόντου από το ελληνικό κράτος.

⁶⁵ Το γεγονός επιβεβαιώνεται στο Δ. Σταματόπουλος, «Η Μικρασιατική Εκστρατεία, Η Ανθρωπογεωγραφία της Καταστροφής», στο Λιάκος Α., *Το 1922 και οι πρόσφυγες*, Αθήνα, Εκδόσεις Νεφέλη, 2011, σ.72

⁶⁶ Χ. Τσιρκινίδης, *Το Κόκκινο Ποτάμι*, σ.384

⇒ Με τη δραστηριότητα αυτή θα επιτευχθεί ένας σημαντικός ψυχοκινητικός στόχος, της ενεργητικής συμμετοχής των μαθητών, αναπτύσσοντας παράλληλα την ενσυναίσθηση και τη βιωματική εμπειρία. Προσπαθώντας να υποδυθούν τα πρόσωπα του διαλόγου, οι μαθητές θα μπουν στη διαδικασία να εκφράσουν και να κατανοήσουν τα συναισθήματά των προσώπων. Ακόμη, σε γνωστικό επίπεδο, οι μαθητές θα αποτυπώσουν καλύτερα τις ιστορικές γνώσεις, βλέποντάς τες να δραματοποιούνται μπροστά τους, και θα πάρουν θέση στα γεγονότα.

Φύλλο εργασίας για το σπίτι

- Ανατρέξτε στις σελίδες 270-272 στο «Κόκκινο Ποτάμι». Διαβάστε το γράμμα του Αλή. Σχολιάστε την αφήγησή του και καταγράψτε τα συναισθήματα που σας προκαλεί η εικόνα που περιγράφει.
(Στο γράμμα περιγράφονται με ιδιαίτερη παραστατικότητα οι συνθήκες του πολέμου)
- Ανατρέξτε στον παρακάτω σύνδεσμο, όπου βρίσκονται τα αρχεία της Συλλογής Ψηφιακών Εφημερίδων της Εθνικής Βιβλιοθήκης: <http://efimeris.nlg.gr/ns/main.html>. Αναζητήστε τα πρωτοσέλιδα των εφημερίδων «Εμπρός», «Ριζοσπάστης» και «Μακεδονία» από την ημερομηνία 30 Ιουλίου 1920. Πώς παρουσιάζει η κάθε εφημερίδα την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών;

Αναμενόμενα αποτελέσματα διδασκαλίας

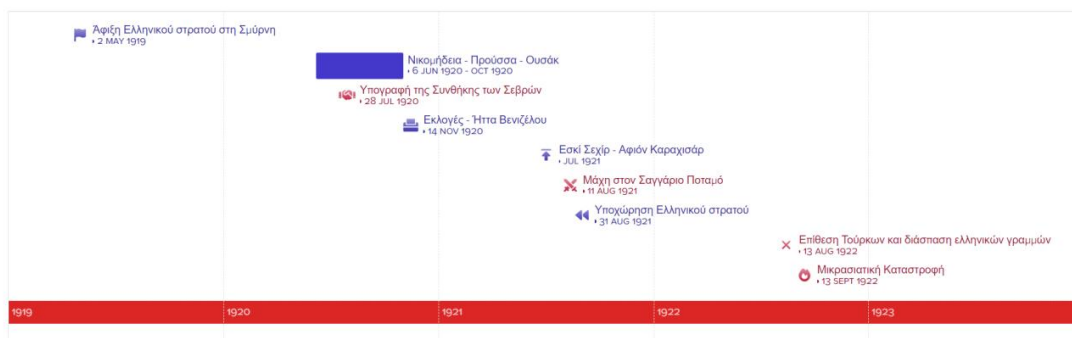
Με το τέλος της διδασκαλίας οι μαθητές οφείλουν να έχουν κατανοήσει το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και τις συνέπειες που ακολούθησαν. Ακόμη θα πρέπει να γνωρίζουν για τους διωγμούς των μειονοτήτων από τους Τούρκους, το ρόλο των Γερμανών και τα Τάγματα Εργασίας.

5^ο μάθημα (1 διδακτική ώρα)

Το πέμπτο μάθημα, που συμπίπτει με την όγδοη διδακτική ώρα, αφορά την Μικρασιατική Εκστρατεία αυτή καθαυτή. Η αξιολόγηση των μαθητών θα γίνει μέσα από τις δραστηριότητες, όπως και στις υπόλοιπες ώρες, και μέσα από την

ενεργητική συμμετοχή, με την οποία οι μαθητές θα εκφράζουν τη γνώμη και τις σκέψεις τους. Θα περιλαμβάνει τη διδασκαλία, μέσω πηγών και διερευνητικής μάθησης, των γεγονότων που ακολούθησαν μετά την απόβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη, μέχρι και την καταστροφή της πόλης, που συνεπαγόταν το τέλος του ελληνισμού στη Μικρά Ασία.

Η διδασκαλία θα ξεκινήσει από την χρονογραμμή 1897-1922, με την επισήμανση ότι βρισκόμαστε στο διάστημα μεταξύ της Συνθήκης των Σεβρών και της Μικρασιατικής Καταστροφής. Ακόμη, θα χρησιμοποιηθεί η ακόλουθη χρονογραμμή, για πιο συγκεκριμένα γεγονότα που θα αναφερθούν:

Στο προηγούμενο μάθημα, αναφέρθηκε η εθνικιστική συμπεριφορά των Τούρκων, που καταπατούσε τη Συνθήκη. Ωστόσο, οι όροι της Συνθήκης δεν τηρήθηκαν με ακρίβεια ούτε από τους Έλληνες. Θα προβληθεί το παρακάτω απόσπασμα, ώστε οι μαθητές να εντοπίσουν τι ακριβώς προέβλεπε η Συνθήκη:

Άρθρον 83.

Παρελθούσης πενταετίας από της έναρξεως της ισχύος της παρούσης Συνθήκης, το υπό το άρθρον 72 προβλεπόμενον τοπικόν κοινοβούλιον δύναται, διά ψηφίσματος κατά πλειονοψηφίαν, να αίτησται παρά του Συμβουλίου της Κοινωνίας των Εθνών, όπως ή πόλις της Σμύρνης και το έν άρθρω 66 περιγραφόμενον έδαφος περιέλθωσιν όριστικώς εις τὸ Βασίλειον της Ελλάδος. Τὸ Συμβούλιον δύναται νά άπαιτήσῃ προηγουμένως δημοψήφισμα κατά τούς όρους οὗς θά ύποδείξῃ.

Έν περιπτώσει καθ'ήν ή εφαρμογή της προηγούμενης παραγράφου ήθελεν έχει ως αποτέλεσμα τήν εις τὸ Βασίλειον της Ελλάδος περιέλευσιν της Σμύρνης και τοῦ εἰρημένου εδάφους, τὸ κυριαρχικόν δικαίωμα της Τουρκίας, περί οὔ το άρθρον 69, θά τερματισθῇ. Η Τουρκία δηλοῖ από τοῦδε τι παραιτεῖται, έν τη περιπτώσει ταύτη, υπέρ της Ελλάδος, πάντων τῶν δικαιωμάτων και τίτλων αὐτῆς επί της πόλεως της Σμύρνης και τοῦ έν άρθρω 66 περιγραφομένου εδάφους.

- Παρατηρώντας τη μορφή του παραπάνω αποσπάσματος, τη γλώσσα και το ύφος, μπορείτε να αναγνωρίσετε το κειμενικό είδος και την προέλευση του;

Οι Έλληνες, έχοντας την υποστήριξη των Δυνάμεων για επέκταση της Ελλάδας, αφού εξυπηρετούσε τις ιμπεριαλιστικές τους βλέψεις, δεν αρκέστηκε στην ζώνη της

Σμύρνης, αλλά διατάχθηκαν να προχωρήσουν, επιχειρώντας να φτάσουν στα βάθη της Αυτοκρατορίας. Σε πρώτη φάση, λοιπόν, μέχρι το 1920, το ελληνικό εκστρατευτικό σώμα κατάφερε να φτάσει μέχρι τη γραμμή Νικομήδεια-Προύσσα-Ουσάκ (χρονογραμμή), ενώ ο τουρκικός στρατός υποχωρούσε, ώστε να κερδίσει χρόνο για να οργανωθεί καλύτερα.⁶⁷ Για την πρώτη επέκταση και για τις επόμενες στρατιωτικές κινήσεις, θα προβληθεί ο παρακάτω χάρτης:

Σχετικά με τη στάση των Μεγάλων Δυνάμεων, θα δοθεί το απόσπασμα του βιβλίου:

«Ο Άγγλος υπουργός Γουίνστον Τσόρτσιλ κι ο συμπατριώτης του αρχηγός του Γενικού Επιτελείου, στρατηγός Χένρι Γουίλσον, είπαν ξεκάθαρα στο Βενιζέλο:

“Καταστρέφεις τη χώρα σου και τον εαυτό σου με τη μετάβασή σου στη Σμύρνη”. Όσον αφορά τους Γάλλους, ήδη έχασε την εξουσία ο Κλεμανσό και οι Γάλλοι στρατηγοί και διπλωμάτες στέλνουν αναφορές και προτείνουν: “Από όλους τους λαούς που κατοικούν στην Τουρκία, μόνο με τους Τούρκους μπορούμε να συνεννοηθούμε καλύτερα...”. Για τους Ιταλούς, βλέπεις, πως εξοπλίζουν τους

⁶⁷ Δ. Σταματόπουλος, «Η Μικρασιατική Εκστρατεία, Η Ανθρωπογεωγραφία της Καταστροφής», στο Λιάκος Α., *Το 1922 και οι πρόσφυγες*, Αθήνα, Εκδόσεις Νεφέλη, 2011, σ.72-73

Τούρκους αντάρτες, πως οργανώνουν πολιτικές δολοφονίες Ελλήνων στη Σμύρνη και στην Κωνσταντινούπολη⁶⁸.»⁶⁹

-Με βάση το απόσπασμα, ποιο φαίνεται να είναι το πραγματικό ενδιαφέρον των Μεγάλων Δυνάμεων; Πώς θα μπορούσε αυτή η στάση να επηρεάσει την Ελλάδα στην πορεία;

⇒ Σκοπός της ερώτησης, είναι η κριτική αντιμετώπιση της στάσης των Δυνάμεων, η κατανόηση των αιτιών πίσω από αυτή και των συνεπειών που μπορεί να είχε στη συνέχεια.

Ακόμη, στη διδασκαλία θα σχολιαστεί η φράση του αποσπάσματος «(...) οργανώνουν πολιτικές δολοφονίες Ελλήνων», ώστε να αναφερθεί από τον διδάσκοντα η απόπειρα δολοφονίας του Βενιζέλου και η δολοφονία του Δραγούμη.

Τον Νοέμβριο του 1920 ο Βενιζέλος αποφασίζει να προχωρήσει σε εκλογές (χρονογραμμή), ενώ πριν από αυτές, τον Οκτώβριο, ο βασιλιάς Αλέξανδρος, που βρισκόταν τότε στην εξουσία, πέθανε από δάγκωμα μαϊμούς.

Δραστηριότητα 1^η:

«Έγιναν εκλογές στις 14 Νοεμβρίου κι ο Βενιζέλος έχασε. Δε βγήκε ούτε ο ίδιος βουλευτής. (...) Η νέα ελληνική κυβέρνηση, παρά τη ρητή διακοίνωση των συμμάχων, επανέφερε στο θρόνο της Ελλάδας τον Κωνσταντίνο, το γερμανόφιλο βασιλιά του διχασμού. (...)

Η νέα κυβέρνηση αποδυνάμωσε το Στρατό της Μικράς Ασίας, αποστρατεύοντας ή αντικαθιστώντας εμπειροπόλεμους αξιωματικούς.

Οι σύμμαχοι, απ' το Μάρτιο του 1921 και μετά, εγκατέλειψαν την κυβέρνηση του σουλτάνου και συζητούσαν μόνο με την επαναστατική κυβέρνηση του Κεμάλ. Ιταλοί, Ρώσοι και Γάλλοι υπέγραψαν συμφωνίες κι εξόπλισαν, σαν αστακό, τον κεμαλικό στρατό.

⁶⁸ Η πληροφορία αυτή επιβεβαιώνεται στο W.T. Gallant, *Νεότερη Ελλάδα, Από τον πόλεμο ανεξαρτησίας μέχρι τις μέρες μας*, Αθήνα, Εκδόσεις Πεδίο, 2017, σ.302

⁶⁹ Χ. Τσιρκινίδης, *Το Κόκκινο Ποτάμι*, σ.398

Οι Άγγλοι άφησαν απ' τις φυλακές της Μάλτας τους 68 τούρκους εγκληματίες πολέμου.»^{70 71}

- Συζητήστε τους πιθανούς λόγους για τους οποίους ο Βενιζέλος δεν ψηφίστηκε από τους Έλληνες στις εκλογές.
- Χαρακτηρίστε τις παρακάτω προτάσεις, σχετικά με τις συνέπειες της ήττας του Βενιζέλου στις εκλογές, ως σωστές ή λανθασμένες, επαναδιατυπώστε σωστά τις λανθασμένες και αιτιολογείστε:
 - 1) Η ήττα του Βενιζέλου έδωσε στις χώρες των Μεγάλων Δυνάμεων την ευκαιρία να αποδεσμευτούν από τη στήριξη τους στην Ελλάδα.
 - 2) Η αλλαγή κυβέρνησης στην Ελλάδα δεν επηρέασε τα στρατεύματα που βρίσκονταν στη Σμύρνη.
 - 3) Ο Κεμάλ επωφελήθηκε από την αλλαγή της στάσης των Συμμάχων.

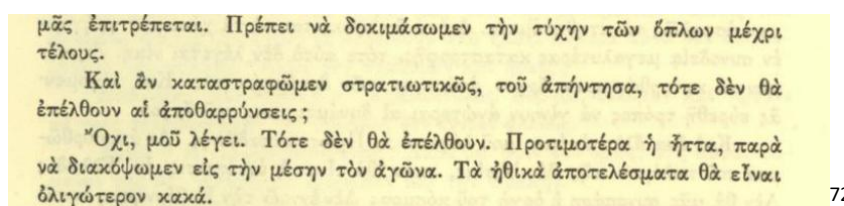
⇒ Σε αυτό το σημείο το απόσπασμα χρησιμοποιείται σαν σύνοψη των ιστορικών γεγονότων, αντί αφήγησης. Σκοπός της δραστηριότητας είναι η απόκτηση των γνώσεων διερευνώντας την πηγή και η αναζήτηση των αιτιωδών σχέσεων μεταξύ των γεγονότων.

Παρότι η νέα ηγεσία στην Ελλάδα με επικεφαλής τον Γούναρη είχε υποσχεθεί την αναστολή της Μικρασιατικής Εκστρατείας και το τέλος των πολέμων, οι στρατιωτικές επιχειρήσεις συνεχίστηκαν κανονικά, ενώ μάλιστα τέθηκε ως στόχος η κατάληψη της Άγκυρας (παραπομπή στον παραπάνω χάρτη). Τον Ιούλιο του 1921, οι Έλληνες είχαν φτάσει μέχρι τη γραμμή Εσκή Σεχίρ-Αφιον Καραχισάρ (χρονογραμμή). Παράλληλα, ο Κεμάλ, μέχρι τον Μάρτιο του 1921, είχε καταφέρει να κερδίσει την εύνοια των Συμμάχων, με αποτέλεσμα την συνθηκολόγηση και αποχώρησή τους από τη διεκδίκηση των εδαφών. Επομένως, ο ελληνικός στρατός ήταν πλέον η μόνη απειλή για τους Τούρκους εθνικιστές.

⁷⁰ Χ. Τσιρκινίδης, *Το Κόκκινο Ποτάμι*, σ.412-413

⁷¹ Τα γεγονότα επιβεβαιώνονται στο Δ. Σταματόπουλος, «*Η Μικρασιατική Εκστρατεία, Η Ανθρωπογεωγραφία της Καταστροφής*», στο Λιάκος Α., *Το 1922 και οι πρόσφυγες*, Αθήνα, Εκδόσεις Νεφέλη, 2011, σσ. 73-75

Δραστηριότητα 2^η:

Το παραπάνω απόσπασμα, είναι από διάλογο του Ι. Μεταξά με τον Γούναρη, σχετικά με την απόφαση να συνεχιστούν οι ενέργειες του ελληνικού στρατού μέχρι την κατάληψη της Άγκυρας.

- Πώς κρίνετε την επιλογή της ελληνικής κυβέρνησης να προχωρήσει μέχρι την Άγκυρα;
- Ξεκινήστε μια συζήτηση, με την οποία θα πραγματεύεστε τη διλημματική κατάσταση στην οποία βρέθηκε η Ελλάδα, σχετικά με την συνέχιση της εκστρατείας, παρά την εξουθένωση του στρατού και τις ελάχιστες πιθανότητες επιτυχίας, ή την κατοχύρωση της Σμύρνης, όπως προέβλεπε η Συνθήκη.

⇒ Η δραστηριότητα αυτή αποσκοπεί στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και της παρουσίας επιχειρημάτων από τους μαθητές, ώστε, μετά από συζήτηση και ανταλλαγή απόψεων, να καταλήξουν σε ένα χαρακτηρισμό -θετικό ή αρνητικό- για την κατάσταση που πραγματεύονται. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, το δίλημμα έχει χαρακτήρα ηθικό, οπότε θα μεταδώσει και τις αντίστοιχες αξίες.

Η ελληνική επίθεση συνεχίστηκε μέχρι τον Σαγγάριο ποταμό. Για την έκβαση της μάχης θα διαβαστεί στην τάξη το επόμενο απόσπασμα:

«Ήξεραν κι οι δυο τους πως έδιναν τον πιο κρίσιμο, τον πιο αποφασιστικό αγώνα, της σύγχρονης ιστορίας τους. (...)

Άνισος ο αγώνας: πάνοπλοι και χορτάτοι οι Τούρκοι, χωρίς πολεμοφόδια και τροφή οι Έλληνες.

⁷² Μεταξάς: Το προσωπικό του ημερολόγιο 1921-1932, Επιμ. Π. Μ. Σιφναίος, 1964, Εκδόσεις Ίκαρος, σ. 88

Στο πεδίο της μάχης νικούν οι πεινασμένοι, γιατί έχουν το δίκιο με το μέρος τους, γιατί πολεμούν με την ψυχή.»⁷³

Ωστόσο, η νίκη αυτή αφορούσε την πρώτη γραμμή αντίστασης των Τούρκων στον Σαγγάριο. Στις επόμενες, ο ελληνικός στρατός δεν άντεξε, με αποτέλεσμα να οπισθοχωρήσει και να ξαναβρεθεί στη γραμμή της Κιουτάχειας, όπου έμεινε καθηλωμένος για έναν ολόκληρο χρόνο (παραπομπή στον χάρτη και τη χρονογραμμή). Με αφήγηση θα διδαχθεί η κατάσταση που επικρατούσε στην Ελλάδα. Η χώρα βρέθηκε σε αδιέξοδο. Η οικονομία είχε καταρρεύσει και το πρόβλημα επιδιώχθηκε να λυθεί με τη διχοτόμηση του χαρτονομίσματος, χωρίς όμως αυτό να σώζει την κατάσταση. Ακολούθησαν ατελέσφορες διαπραγματεύσεις με την Τουρκία.

Τον Αύγουστο του 1922, οι Τούρκοι επιτέθηκαν μαζικά σε όλο το μήκος της γραμμής μετώπου των Ελλήνων, μέχρι που οι ελληνικές δυνάμεις δεν άντεξαν και εγκατέλειψαν, υποχωρώντας άτακτα προς τη Σμύρνη.⁷⁴

Έσπασε η συνοχή του μετώπου. Επακολούθησε ασυντόνιστη υποχώρηση και τέλος πανικός.

Σαν νέος Ταμερλάνος ο Κεμάλ σκορπούσε τη φωτιά στις ελληνικές συνοικίες των πόλεων και στα ελληνικά χωριά. Έσφαζε τους κατοίκους. Χιλιάδες πρόσφυγες έφτασαν στη Σμύρνη.»⁷⁵

-Ποια πιστεύετε ότι ήταν τα συναισθήματα που επικρατούσαν στο στρατό των Ελλήνων και ποια στο στρατό των Νεοτούρκων, όταν διασπάστηκε η γραμμή αντίστασης ;

⇒ Με αυτή την ερώτηση στόχος είναι η καλλιέργεια της ενσυναίσθησης των μαθητών, και η επαναφορά γνώσεων των προηγούμενων μαθημάτων, ώστε να αντιληφθούν πώς το σύνολο όσων γεγονότων προηγήθηκαν προκάλεσαν τα συγκεκριμένα συναισθήματα.

⁷³ Χ. Τσιρκινίδης, *Το Κόκκινο Ποτάμι*, σ.422

⁷⁴ Δ. Σταματόπουλος, «*Η Μικρασιατική Εκστρατεία, Η Ανθρωπογεωγραφία της Καταστροφής*», στο Λιάκος Α., *Το 1922 και οι πρόσφυγες*, Αθήνα, Εκδόσεις Νεφέλη, 2011, σ.79

⁷⁵ Χ. Τσιρκινίδης, *Το Κόκκινο Ποτάμι*, σ.460-461

Το πέμπτο μάθημα θα τελειώσει με την προβολή του σύντομου βίντεο για την της καταστροφής της Σμύρνης, όπου θα σχολιαστούν και κάποια συγκεκριμένα σημεία της διήγησης (όπου υπάρχουν σημειώσεις):

<https://edpuzzle.com/media/63e4cc6609123a40f5ce65cc>

- ⇒ Σκοπός του οπτικοακουστικού υλικού είναι η οικοδόμηση των ιστορικών γνώσεων και η ευαισθητοποίηση πάνω στα τραγικά γεγονότα της Καταστροφής. Παράλληλα, με τις ερωτήσεις-σημειώσεις του βίντεο στόχος είναι η ενεργοποίηση της συνδυαστικής σκέψης.

Φύλλο εργασίας για το σπίτι

- Αντιστοιχίστε τα γεγονότα της μιας λίστας με τις ημερομηνίες της δεύτερης λίστας:

Μικρασιατική Εκστρατεία και Καταστροφή	
• Υπογραφή Συνθήκης των Σεβρών • Εκλογές και ήττα Βενιζέλου • Απόβαση ελληνικού στρατού στη Σμύρνη • Μάχη στον Σαγγάριο ποταμό • Καθήλωση και αδράνεια ελληνικού στρατού	• Μάιος 1919 • Σεπτέμβριος 1922 • Ιούνιος 1920 μέχρι Οκτώβριος 1920 • Αύγουστος 1921 • Νοέμβριος 1920 • Ιούλιος 1920 • Ένας χρόνος, 1921-1922

- Διαβάστε τη σελ. 461 του ιστορικού μυθιστορήματος και καταγράψτε σε δυο παραγράφους τη στάση της ελληνικής διοίκησης κατά την καταστροφή της Σμύρνης και τη στάση των πλοίων των ξένων χωρών.
- Ακολουθήστε τον σύνδεσμο και περιηγηθείτε ηλεκτρονικά στο Μουσείο Μικρασιατικού Ελληνισμού «Φιλώ Χαϊδεμένου».
<https://my.matterport.com/show/?m=PwKRZHkuyhr>

Αναμενόμενα αποτελέσματα διδασκαλίας

Μετά το μάθημα οι μαθητές αναμένεται να έχουν κατανοήσει την Μικρασιατική Εκστρατεία ως στρατιωτικό γεγονός, αλλά και τις πολιτικές και διεθνείς συνιστώσες που οδήγησαν στην Καταστροφή. Ακόμη, θα πρέπει να έχουν αντιληφθεί τον αντίκτυπο που είχε στους Έλληνες, στον ελληνικό στρατό, και στον ελληνισμό της Μικράς Ασίας.

6^ο μάθημα (2 διδακτικές ώρες)

Το 6^ο μάθημα, διάρκειας δύο ωρών, θα αποτελείται σε πρώτη φάση από τη διδασκαλία των τελευταίων γεγονότων σχετικά με την ενότητα της Μικρασιατικής Εκστρατείας. Η δεύτερη φάση θα αφιερωθεί στην οργάνωση και προετοιμασία μιας επίσκεψης σε καταυλισμό προσφύγων, στο πλαίσιο της διδασκαλίας σχετικά με τους πρόσφυγες που έφτασαν στην Ελλάδα, μετά την Μικρασιατική Καταστροφή.

Αφόρμηση στην αρχή του μαθήματος θα αποτελέσει η εικόνα:

-Σχολιάστε την εικόνα. Τι ακριβώς βλέπετε; Πώς δημιουργήθηκε η κατάσταση που βλέπετε; Ποιες πιστεύετε ότι ήταν οι σκέψεις πίσω από τα θλιμμένα πρόσωπα;

Με την καταστροφή της Σμύρνης, οι Έλληνες από τα μικρασιατικά παράλια αναζητούσαν διαφυγή με καράβια προς την Ελλάδα. Τα γεγονότα είχαν συγκλονίσει τη χώρα και οδήγησαν στην παραίτηση της κυβέρνησης. Τον Σεπτέμβριο του 1922 δημιουργήθηκε μια Επαναστατική Επιτροπή, με αρχηγό τον Νικόλαο Πλαστήρα,

ώστε να διαχειριστεί την κατάσταση.⁷⁶ Ο Κωνσταντίνος, μετά από πιέσεις, παραιτήθηκε και τη θέση του ανέλαβε ο Γεώργιος Β', ενώ η διεθνής εκπροσώπηση της χώρας ανατέθηκε στον Ελευθέριο Βενιζέλο.

Στις 24 Ιουλίου 1923, υπεγράφη η Συνθήκη της Λωζάννης (παραπομπή στη χρονογραμμή), με την οποία τερματίστηκε και επίσημα ο Ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1919-1922. Ο χάρτης δείχνει το διαμοιρασμό των εδαφών μετά την υπογραφή της Συνθήκης:

- Τι προέβλεπε η νέα Συνθήκη για τα εδάφη της Ελλάδας και της Τουρκίας;
- Συγκρίνετε τα εδάφη που προέβλεπε η Συνθήκη των Σεβρών για την Ελλάδα, με αυτά που προέβλεπε η Συνθήκη της Λωζάννης.

⇒ Διερευνώντας τον χάρτη, οι μαθητές θα μάθουν πως ορίστηκαν τα εδαφικά σύνορα κάθε χώρας.

Αργότερα τον ίδιο χρόνο, υπογράφηκε η «Σύμβασις περί ανταλλαγής των ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών», όμως και πριν από αυτή ήδη είχαν φτάσει στη χώρα πάνω από 1.200.000 άνθρωποι, υπολογίζοντας και τους πρόσφυγες των

⁷⁶ W.T. Gallant, *Νεότερη Ελλάδα, Από τον πόλεμο ανεξαρτησίας μέχρι τις μέρες μας*, Αθήνα, Εκδόσεις Πεδίο, 2017, σ.312

διωγμών των προηγούμενων ετών (ανάκληση προϋπαρχουσών γνώσεων). Στη συνέχεια του μαθήματος θα συζητηθεί η διαφορά στους όρους «πρόσφυγας» και «μετανάστης», ενώ οι μαθητές θα καταγράψουν στο ευρετήριο τους δύο ορισμούς.

Για την κατάσταση της υποδοχής των προσφύγων στην Ελλάδα θα χρησιμοποιηθεί το απόσπασμα του βιβλίου:

«Το νησάκι Άγιος Γεώργιος ήταν κατάμεστο από πρόσφυγες που περίμεναν τη διαδικασία της απολύμανσης. Οι υπάρχουσες σκηνές δεν επαρκούσαν για να στεγάσουν ούτε το ένα τρίτο των προσφύγων. Οι υπόλοιποι, ρακένδυτοι και πεινασμένοι διανυχτέρευαν πάνω στις πέτρες και το χώμα.»⁷⁷

«Οι κουρείς ήταν ψυχροί. Τις έπιαναν απ' τα μαλλιά, τις καθήλωναν πάνω σε πάγκους και τις κούρευαν. Ταυτόχρονα, ξεστόμιζαν και συνεχείς βρισιές:

-Τουρκόσπορες!»⁷⁸

-Ποια ήταν η κατάσταση που περίμενε τους ταλαιπωρημένους πρόσφυγες της Μικράς Ασίας όταν έφταναν στην Ελλάδα;

- Ποια ήταν η συμπεριφορά των Ελλήνων απέναντί τους; Μπορείτε με κάποιο τρόπο να τη δικαιολογήσετε;

- Με βάση το απόσπασμα, θα μπορούσαμε να πούμε ότι όλοι οι Ελλαδίτες φέρονταν με τον ίδιο τρόπο στους Έλληνες πρόσφυγες της Μικράς Ασίας;

⇒ Σκοπός της ερώτησης είναι η κριτική αντιμετώπιση και η αξιολόγηση των συνθηκών στην Ελλάδα όσον αφορά τους πρόσφυγες, και η ευαισθητοποίηση προς τις δυο πλευρές.

Τελευταίο θέμα που θα διδαχθεί, είναι το ζήτημα της απόδοσης ευθυνών. Με τη λεγόμενη «Δίκη των Έξι» κατηγορήθηκαν για το καταστροφικό αποτέλεσμα της Εκστρατείας και για «εσχάτη προδοσία» ο Δ. Γούναρης, Π. Πρωτοπαπαδάκης, Γ.

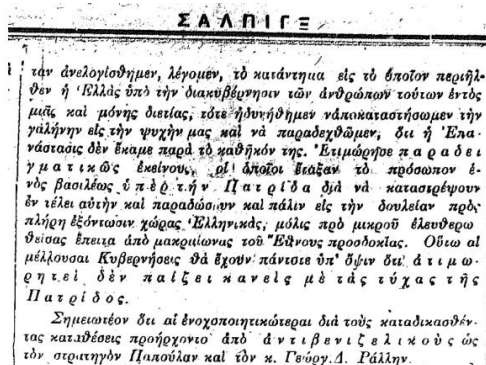
⁷⁷ Χ. Τσιρκινίδης, *Το Κόκκινο Ποτάμι*, σ.477

⁷⁸ Χ. Τσιρκινίδης, *Το Κόκκινο Ποτάμι*, σ.478

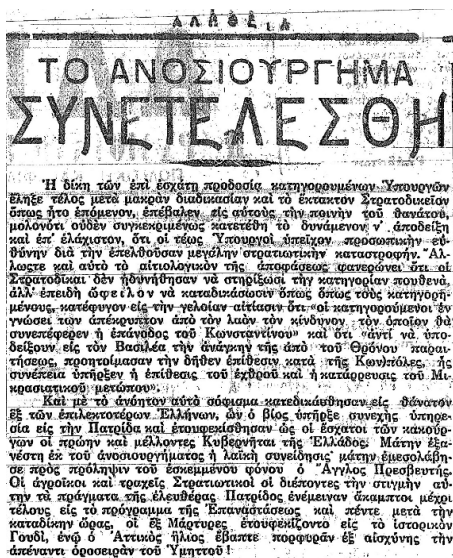
Χατζηανέστης, Ν. Θεοτόκης, Γ. Μπαλτατζής, Ν. Στράτος, Μ. Γούδας και Κ. Στρατηγός.
Από αυτούς, δύο φυλακίστηκαν ισόβια και έξι καταδικάστηκαν σε θάνατο.⁷⁹

Δραστηριότητα 1η:

Οι παρακάτω εικόνες είναι αποσπάσματα εφημερίδων του Κυπριακού Τύπου σχετικά με τη Δίκη των Έξι:

Απόσπασμα από την εφημερίδα
«Σάλπιγξ» της Κύπρου, 18 Νοεμβρίου 1922

Απόσπασμα από την εφημερίδα «Αλήθεια»
της Κύπρου, 19 Νοεμβρίου 1922

- Συγκρίνετε το περιεχόμενο των δύο άρθρων. Πώς αντιμετωπίζει το κάθε ένα την Δίκη των Έξι;
- Με ποιο από τα δύο αποσπάσματα συμφωνείτε και για ποιους λόγους;
- Ποιες φαντάζεστε ότι ήταν οι αντιδράσεις και τα συναισθήματα του ελληνισμού της Κύπρου, που επίσης περίμενε την εθνική αποκατάσταση, για τα γεγονότα των ετών 1914-1922;

⁷⁹ W.T. Gallant, *Νεότερη Ελλάδα, Από τον πόλεμο ανεξαρτησίας μέχρι τις μέρες μας*, Αθήνα, Εκδόσεις Πεδίο, 2017, σ.310

⇒ Οι στόχοι που εξυπηρετούνται με τη δραστηριότητα είναι η αξιοποίηση του Τύπου της εποχής ως πηγή, η αξιολόγηση των πληροφοριών που μας δίνονται από αυτή, και η κριτική αντιμετώπιση τους. Οι μαθητές θα διαμορφώσουν και θα εκφράσουν μια στάση απέναντι στην απόδοση της δικαιοσύνης. Επιπλέον, θα αντιληφθούν τις διαφορετικές προσλήψεις ενός συγκεκριμένου γεγονότος. Τέλος, θα συσχετίσουν το θέμα με τον ελληνισμό της Κύπρου, που επίσης επεδίωκε την ένωση με την Ελλάδα.

Αναμενόμενα αποτελέσματα διδασκαλίας

Μετά τη διδασκαλία, αναμένεται να έχει γίνει κατανοητή από τους μαθητές η λήξη της Μικρασιατικής Εκστρατείας, οι συνέπειές της για το ελληνικό έθνος και η απόδοση των ευθυνών.

Επίσκεψη σε καταυλισμό προσφύγων

Με την Δίκη των Έξι η διδασκαλία της ενότητας της Μικρασιατικής Εκστρατείας έχει ολοκληρωθεί, από άποψη ιστορικών πληροφοριών. Ωστόσο, στο πλαίσιο της κατανόησης της έννοιας του «πρόσφυγα» και τη συνειδητοποίηση της αξίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, θα συμπεριληφθεί στο σενάριο μια επίσκεψη σε καταυλισμό προσφύγων. Με αυτό τον τρόπο, εκτός από την επίτευξη του παραπάνω στόχου, τα παιδιά θα συνειδητοποιήσουν τη σύνδεση όσων διδάσκει η Ιστορία, με το παρόν και την πραγματικότητα στην οποία ζουν και οι ίδιοι. Θα δουν βιωματικά τη διαχρονικότητα του φαινομένου των προσφύγων, ως μια από τις επιπτώσεις του πολέμου, και τον τεράστιο αντίκτυπο που έχει το φαινόμενο στο κοινωνικό σύνολο.

Σε πρώτο στάδιο, η επίσκεψη θα προγραμματιστεί εκ των προτέρων, στο τέλος του 6^{ου} μαθήματος. Υποθέτουμε ότι έχει αποφασιστεί, με έγκριση των αρμόδιων (π.χ. διευθυντής σχολείου), η πραγματοποίηση της επίσκεψης σε καταυλισμό προσφύγων (Δομή Προσφύγων στο Κουτσόχερο, Δήμος Λάρισας), καθώς εκεί θα υπάρξει αλληλεπίδραση, τόσο με παιδιά που βρίσκονται στη χώρα για μεγάλο διάστημα, όσο και με ενήλικες που έφτασαν πρόσφατα. Ακόμη, θα πρέπει να έχει

εξασφαλιστεί η δυνατότητα μεταφορικού μέσου, οι απαραίτητες άδειες, και να έχει συμφωνηθεί και η ημερομηνία της επίσκεψης.

Η προετοιμασία που θα γίνει από κοινού στην τάξη και τον εκπαιδευτικό θα αφορά τα παρακάτω θέματα:

- Συγκέντρωση αγαθών από τους μαθητές, που θα δοθούν ως δώρο στον καταυλισμό.
- Ορισμός κάποιων κανόνων συμπεριφοράς, για την ομαλή διεξαγωγή της επίσκεψης.
- Οργάνωση δραστηριοτήτων διάδρασης με τους πρόσφυγες. Οι μαθητές θα προτείνουν τις ιδέες τους (π.χ. παιχνίδια με τα παιδιά).
- Καταγραφή ερωτήσεων και θεμάτων για συζήτηση. Το βασικό σκέλος της επίσκεψης, είναι η επικοινωνία και η γνωριμία με τους πρόσφυγες, ώστε οι μαθητές να ακούσουν τις εμπειρίες τους. Επομένως, προκειμένου η συζήτηση να καταστεί όσο το δυνατόν πιο ωφέλιμη, θα πρέπει να έχουν οριστεί εκ των προτέρων συγκεκριμένες ερωτήσεις, τις οποίες θα έχουν επεξεργαστεί οι μαθητές. Ορισμένα παραδείγματα είναι τα εξής:
 - Πόσων χρόνων είναι;
 - Από ποια χώρα κατάγεται;
 - Πότε και για ποιο λόγο ήρθε στην Ελλάδα;
 - Γιατί επέλεξε να έρθει σε αυτή τη χώρα;
 - Πώς έφτασε εδώ και με ποιον τρόπο, αλλά και από ποια πρόσωπα συνοδεύεται;
 - Πώς ήταν το ταξίδι του και ποια τα συναισθήματα που είχε στη διάρκεια;
 - Ποιες συνθήκες άφησε πίσω στη χώρα του;
 - Πώς ήταν η ζωή πριν χρειαστεί να φύγει και πώς είναι στην Ελλάδα;
 - Πως αντιμετωπίστηκε από τη χώρα υποδοχής; Ποια είναι τα συναισθήματά του για την Ελλάδα;
 - Υπάρχουν άτομα που άφησε πίσω του; Έχει επικοινωνία μαζί τους;
- Καταγραφή ερωτήσεων και συζήτηση με τα άτομα που εργάζονται στον καταυλισμό, όπως για παράδειγμα:

- Τι είδους ανάγκες πρέπει να καλυφθούν για τους φιλοξενούμενους πρόσφυγες;
 - Τι προβλήματα καλείστε να αντιμετωπίσετε;
 - Ποια είναι η διαδικασία και οι προϋποθέσεις για να φιλοξενηθεί κάποιος εδώ;
 - Πώς επικοινωνείτε με άτομα που δεν γνωρίζουν τη γλώσσα;
 - Ποιες είναι οι σχέσεις σας με τους πρόσφυγες;
- Επιλογή ενός τρόπου καταγραφής των συζητήσεων (βιντεοσκόπηση, μαγνητοφώνηση) και λήψης φωτογραφιών. Καθορισμός ενός υπεύθυνου για αυτά (π.χ. κάποιος από τους μαθητές ή ο διδάσκων).
 - Οργάνωση κάποιων πληροφοριών για τη χώρα μας, που θα ήθελαν να παρουσιάσουν οι μαθητές στους πρόσφυγες (πχ ήθη και έθιμα, τοποθεσίες, μνημεία).

⇒ Μέσω της προετοιμασίας αυτής, θα δημιουργηθεί ένα συνεργατικό περιβάλλον, τα παιδιά θα λειτουργήσουν ενεργά σαν μια ομάδα.

Το δεύτερο στάδιο είναι η ίδια η επίσκεψη, σύμφωνα με όσα έχουν οργανωθεί.

Το τρίτο στάδιο αφορά την επεξεργασία της επίσκεψης στην τάξη. Αρχικά, θα συγκεντρωθεί και θα προβληθεί το καταγεγραμμένο υλικό (φωτογραφίες, βίντεο, κ.λπ.). Θα ακολουθήσει διάλογος σχετικά με τις εντυπώσεις των μαθητών για τη συγκεκριμένη εμπειρία. Για την ενίσχυση της συζήτησης ο εκπαιδευτικός θα θέσει τα ακόλουθα ερωτήματα:

- Τι μάθατε από τους πρόσφυγες;
- Τα πράγματα ήταν όπως τα περιμένατε;
- Ποια ήταν τα συναισθήματα σας για εκείνους όσο ήσασταν εκεί, και ποια είναι τώρα;
- Αντιμετωπίσατε κάποια δυσκολία;
- Υπάρχει κάτι που θα θέλατε να αλλάξετε σε όσα τους παρέχονται και στην αντιμετώπιση προς αυτούς;

Παρακάτω προτείνονται ορισμένες δραστηριότητες για την καλύτερη επεξεργασία της εμπειρίας, αλλά και για τη σύνδεση με το μάθημα:

Δραστηριότητα 1^η:

- Οι εικόνες που δίνονται αποτυπώνουν στιγμιότυπα από την Μικρασιατική Καταστροφή του 1922. Κοιτώντας τες προσεκτικά, με έμφαση στις λεπτομέρειες, σας παραπέμπει κάποια από αυτές σε κάποια από τις ιστορίες που ακούσατε στην επίσκεψη σας στον καταυλισμό; Να εντοπίσετε ομοιότητες και διαφορές των προσφύγων της Μ. Ασίας και των σημερινών προσφύγων.

⇒ Στόχος της δραστηριότητας είναι να αναδειχθούν οι κοινές και διαχρονικές πτυχές του προσφυγικού ζητήματος, τα κοινά συναισθήματα που βιώνουν όσοι αναγκάζονται να εγκαταλείψουν τη χώρα τους, και να συγκριθούν οι παροχές στη χώρα υποδοχής τότε με τώρα.

Δραστηριότητα 2^η:

- Φανταστείτε ότι είστε ένας από τους πρόσφυγες της Μικρασιατικής Καταστροφής του 1922. Γράψτε ένα γράμμα, το οποίο θα απευθύνεται στους πρόσφυγες της σύγχρονης εποχής, όπου θα διηγείστε τη δική σας ιστορία και περιπέτεια, τα γεγονότα που διατάραξαν την ειρηνική διαβίωση στον τόπο σας και τους λόγους που σας οδήγησαν στην προσφυγιά.

⇒ Με αυτή τη δραστηριότητα, οι μαθητές, ενεργοποιώντας τη φαντασία τους, θα μπουν στη θέση των ανθρώπων που εξαναγκάστηκαν σε μετακίνηση για να σωθούν, αφήνοντας πίσω τα πάντα. Θα κατανοήσουν ότι η ιστορία κάποιες φορές επαναλαμβάνεται και ότι δεν έχει σημασία η διαφορετική καταγωγή στις δύο περιπτώσεις, όταν πρόκειται για ένα ανθρώπινο ζήτημα με κοινές δυσκολίες. Επιπλέον, θα εξασκηθούν στην έκφραση του λόγου, και παράλληλα θα αξιολογηθούν οι γνώσεις τους πάνω σε όσα διδάχθηκαν από τη συγκεκριμένη διδακτική ενότητα.

Συμπεράσματα

Με την ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας διερευνήθηκε εκτενώς η διαλεκτική σχέση μεταξύ Ιστορίας και Λογοτεχνίας. Αρχικά, σε θεωρητικό επίπεδο, διαπιστώθηκε ότι τα δύο αντικείμενα σχετίζονται, με τρόπο που μπορεί να αποβεί ιδιαίτερα ωφέλιμος για την σχολική πράξη και τη διδασκαλία. Ειδικότερα, επίκεντρο αποτέλεσε το ιστορικό μυθιστόρημα, που ως διάυλος μεταξύ των δύο αντικειμένων, μπορεί να υποστηρίξει τη διδασκαλία της Ιστορίας, συμβάλλοντας στην πιο ολοκληρωμένη γνώση της ιστορικής πραγματικότητας μιας περιόδου. Τεκμηριώθηκε πως, με σωστή διαχείριση, ένα λογοτεχνικό έργο μπορεί να αποτελέσει πηγή και μέσο για την οικοδόμηση, ανάλυση, κατανόηση και ερμηνεία της ιστορικής γνώσης με βιωματικό τρόπο, καλύπτοντας παράλληλα ελλείψεις του σχολικού εγχειριδίου.

Στο δεύτερο μέρος, επαληθεύτηκε η παραπάνω θεωρία, μέσω ενός διαθεματικού σχεδίου διδασκαλίας, που αφορούσε την ενότητα της Μικρασιατικής Εκστρατείας, όπου αξιοποιήθηκε το ιστορικό μυθιστόρημα «Το Κόκκινο Ποτάμι». Το συγκεκριμένο διδακτικό σενάριο αναμένεται να κεντρίσει το ενδιαφέρον των μαθητών, θέτοντας τους σε ενεργητικό ρόλο και κάνοντας την επιστημονική γνώση πιο εύληπτη και ευχάριστη. Σε συνδυασμό με επιπλέον υλικό, το ιστορικό μυθιστόρημα συνέβαλε στην αποφυγή της μονοδιάστατης προσέγγισης της διδακτέας ύλης. Ακόμη, αναμένεται μέσα από τις πρωτότυπες και πολυτροπικές δραστηριότητες να επιτευχθούν οι διδακτικοί στόχοι του μαθήματος στον μέγιστο δυνατό βαθμό. Το σενάριο για την υλοποίησή του απαιτεί προσαρμογές, ανάλογα με την τάξη στην οποία απευθύνεται, τις δυνατότητες και τις περαιτέρω συνθήκες, έτσι ώστε οι τυχόν αδυναμίες του να μειωθούν στο ελάχιστο.

Βιβλιογραφία

Αθανασοπούλου Α., *«Ιστορία και Λογοτεχνία στο σχολείο. Μια διεπιστημονική πρόταση διδασκαλίας για την κριτική αγωγή των μαθητών στο σύγχρονο πολιτισμό»* στο Αγγελάκος Κ., Κόκκινος Γ., *Η διαθεματικότητα στο σύγχρονο σχολείο και η διδασκαλία της Ιστορίας με τη χρήση πηγών*, Αθήνα, Μεταίχμιο, 2004

Ακριτόπουλος Α. Ν., *Άρθρα και μελετήματα για την Παιδική Λογοτεχνία*, Typoffset Β. Κουκουλής & Σια ο.ε., 1999

Ακριτόπουλος Α. Ν., *Τέρψεις και Ιστορίες, Κριτικές, φιλολογικές και παιδαγωγικές προσεγγίσεις της λογοτεχνίας του παραμυθιού*, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Γράφημα, 2013

Αποστολίδου Β., *«Λογοτεχνία και Ιστορία, Μια σχέση ιδιαίτερα σημαντική για τη λογοτεχνική εκπαίδευση»*, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας-Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, Π4.3.2: Πρόσθετο ψηφιακό υλικό για τη διδασκαλία των Νέων Ελληνικών: Εικονική περιήγηση της λογοτεχνίας στο γεωγραφικό χώρο και στον ιστορικό χρόνο, 2010

Βερτσέτης Α., *Διδακτική της Ιστορίας*, Αθήνα, αυτοέκδοση, 2001

Γριμάνη Φ., *Η Ιστορία ως αντικείμενο διδασκαλίας-Προβλήματα και προτάσεις*, Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Τμήμα Βιοϊατρικών Επιστημών, Σχολή Επιστημών Υγείας και Πρόνοιας, Παιδαγωγικό Τμήμα, ΑΣΠΑΙΤΕ, Διδρυματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών: Παιδαγωγική μέσω καινοτόμων τεχνολογιών και βιοϊατρικών προσεγγίσεων, Αιγάλεω, 2020

Δημητριάδου Κ., *Νέοι προσανατολισμοί της διδακτικής*, Αθήνα, Gutenberg, 2016

Ευθυμάκη Μ., *«Διδακτικές προσεγγίσεις στο ιστορικό μυθιστόρημα»*, Επιστημονικό Βήμα, τ. 10, Ιανουάριος 2009

Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, *Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος της Λογοτεχνίας των Α', Β' και Γ' τάξεων Γυμνασίου*, Τεύχος 2ο, Αρ. φύλλου 5871, 15 Δεκεμβρίου 2021

Καλλέργης Η., *Γύρω από το ιστορικό μυθιστόρημα*, περ. Διαδρομές, 18, 1990

Καραμανώλης Β., Κοπιδάκης Μ., Τροχόπουλος Γ., *Ιστορία και Λογοτεχνία. Μια σχέση αμφίθυμη και συμπληρωματική (Βίντεο)*, Κοινωφελές Ίδρυμα Κοινωνικού και Πολιτιστικού Έργου (ΚΙΚΠΕ), 24 Ιανουαρίου 2019, <https://www.blod.gr/lectures/istoria-kai-logotehnia-mia-shesi-amfithymi-kai-sympliromatiki-eisagogiki-synantisi>

Κατσίκη-Γκίβαλου Α., *Λογοτεχνική ανάγνωση και σχολείο*, Πρακτικά ημερίδας με τίτλο: *Λογοτεχνικό Βιβλίο και Σχολείο*, (επιμ. Δ. Πολίτης), εκδ. Παπαδόπουλος, Αθήνα, 2008

Κογκούλης Ι. Β., *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική*, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Αδελφών Κυριακίδη, 1991

Κόκκινος Γ., *Διδακτικές προσεγγίσεις στο μάθημα της Ιστορίας, για μια νέα διδακτική μεθοδολογία στην υπηρεσία της κριτικής ιστορικής σκέψης*, Αθήνα, Μεταίχμιο, 1998

Κόκκινος Γ., «*Η Διδακτική της Ιστορίας. Διεπιστημονικό, αλλά και αυτόνομο γνωστικό αντικείμενο, Η ελληνική απόκλιση*», στο *Μνήμων*, τομ. 20, 1998, σσ. 245-250

Ματσαγγούρας Η., *Η διαθεματικότητα στη σχολική γνώση, εννοιοκεντρική αναπλαισίωση και σχέδια εργασίας*, Εκδόσεις Γρηγόρη, 2012

Μιχαλακέας Τ., *Βίβλος του Ελευθέριου Βενιζέλου, Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος, τομ. Α'*, Αθήνα, Ιστορικά Εκδόσεις, 1964

Νέα Παιδεία, Κείμενα Παιδευτικού Προβληματισμού, *Η Λογοτεχνία στην Εκπαίδευση: Αναστοχασμοί και σύγχρονες προσεγγίσεις*, Έτος 46^ο, Αθήνα, Εκδόσεις οσελότος, 2022

Παναγιωτόπουλος Β., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2003

Παπαγιάννη Β., Κασιάρου Ε., *Διαπολιτισμικό Σχέδιο Εργασίας 2: Πρόσφυγες*, ΕΚΠΑ, Αθήνα, 2007

Παπακοσμάς Β., *Οι επεμβάσεις του στρατού στην ελληνική πολιτική ζωή*, Αθήνα, Εκδόσεις Εστία, 1981

Ράπτης Γ. Π. και Κυριάκου Γ. Φ., «*Από το ιστορικό μυθιστόρημα στο μάθημα της Ιστορίας. Η συνάντηση παιδαγωγικής και Λογοτεχνίας*», Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ. Ι. Ε. Π. ΕΚ.), 5^ο Πανελλήνιο Συνέδριο με θέμα «*Μαθαίνω πώς να μαθαίνω*», 7-9 Μαΐου 2010

Σιφναίος Π. Μ. (επιμέλεια), *Μεταξάς: Το προσωπικό του ημερολόγιο 1921-1932*, Εκδόσεις Ίκαρος, 1964

Σκούρτη Γ., *Η πρόσληψη της Μικρασιατικής καταστροφής μέσα από τον κινηματογράφο και τη λογοτεχνία στη σχολική εκπαίδευση*, Διπλωματική εργασία, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Κόρινθος, Ιανουάριος 2022

Σταματόπουλος Δ., «*Η Μικρασιατική Εκστρατεία, Η Ανθρωπογεωγραφία της Καταστροφής*», στο Λιάκος Α., *Το 1922 και οι πρόσφυγες*, Αθήνα, Εκδόσεις Νεφέλη, 2011

Τζιφόπουλος Μ. Χ., *Δράσεις και Αλληλεπιδράσεις στο σύγχρονο σχολείο: Μια κριτική προσέγγιση*, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Ζυγός, 2019

Τσιρκινίδης Χ., *Το Κόκκινο Ποτάμι*, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Κυριακίδη, 2019

Burns E.M., *Ευρωπαϊκή Ιστορία, Ο Δυτικός Πολιτισμός: Νεότεροι Χρόνοι*, Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Επίκεντρο, 2006

Gallant W.T., *Νεότερη Ελλάδα, Από τον πόλεμο ανεξαρτησίας μέχρι τις μέρες μας*, Αθήνα, Εκδόσεις Πεδίο, 2017

Gencer M., *Jöntürk Modernizmi ve "Alman Ruhu"*, Κωνσταντινούπολη, İletişim, 2003

Ένωση Βουρλιωτών Μικράς Ασίας, *Μαρτυρίες από τη Σμύρνη, τα Βούρλα και την Κάτω Παναγιά*, 4 Δεκ. 2017

<https://enosivourlioton.gr/?p=1623>

Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Βενιζέλος», Χανιά
[Αρχική - Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών "Ελευθέριος Κ.Βενιζέλος" \(venizelos-foundation.gr\)](http://www.venizelos-foundation.gr)

Για τις πηγές εφημερίδων χρησιμοποιήθηκε η σελίδα
[digitalmicrofilms.pdf \(parliament.gr\)](http://digitalmicrofilms.pdf.parliament.gr)